

באורי רלב'ג

על

עזרא נחמיה ודברי הימים

הו"ל ראשונה

הק' מרדכי הלוי מורטארה

מ"ץ בקק"י של מנטובה יע"א

על פי כ"י ישן הנמצא באוצר ספרי הקק"י הנ"ל.

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ט

קראקא

בדפוס של ה"ה יוסף פישער

לפ"ק

תרמ"ח

שנת

BIUREI RALBAG.

KRAKAU.

Druck von Josef Fischer. — Verlag von Eisig Gräber, Jaroslau.

1888.

אל הקורא.

אודה את ה' בכל לבי כי בשנת ע"ב לימי חיי אחר שכע שנים אשר בעזרת ה' ית' הסיר רופא טובהק המסוה תוך אחת מעיני (חזוררויא-Catarrata graue Staar) והאחת נשארה עוד מכוסה, יכלתי להעתיק את כאורי החכם הכולל המפורסם לוי בן גישום על עזרא נחמיה ודברי הימים אשר נשארו בכתובים שלש מאות וחמשים שנה כמוסים בשנים או שלשה אוצרי ספרים.

הכ"י הישן אשר ממנו העתקתי כולל כאורי משלי ודניאל ואחריהם אלו השלשה בכתובה תמה, כאשר הודעתי בקאטאלוג כ"י של הקק"י הזה הנדפס בעיר Livorno בשנת 1878 עמוד 5. כאורי הפסוקים אין להם הבדלה בכ"י ולפעמים נכללים זה בזה כדי לפרש הענין ואני הפרדתי אותם כפי האפשר בלי הוספה וכלי הגרעה כלל, וגם עשיתי מ"מ מהתנ"ך ומהש"ס.

לא הרד"ק ולא אחד מגדולי המפרשים ראה הבאור הזה, אלא רד"א שהביא דבריו בכמה מקומות בפירושו ל"מ מלכים (כמו נמ"ו ו' ד' י"ו כ"ג וכו'). והחכם Wolfius כתב כי Pot. Dan. Fluetius הביא בספרו De claris interpretibus דף 99 העתקה עברית מפסוקי דניאל ועזרא מלשון כשדי לעברי מכאורי רלב"ג (J. I. p. 728 Nr. 1348) אבל אין לומר כי קרובו רשב"ץ לא ידע כל פרושי רלב"ג אם כתב (תשנ"ץ ח"א סי' קל"ד): ספרא הוא הרלב"ג, שלא פירש אלא ספר התורה, כי רצינו במקום הזה לומר כי אין להאשימו כל כך אם שנה בפ"י צורת לחם הפנים שפירשה רש"י על נכון מפני שרש"י תנא הוא שפירש גם המשניות ורלב"ג לא ביאר כי אם תנ"ך.

ועתה אעיר כי החכם הזה הישלים כאורי משלי דניאל עזרא נחמיה ודה"י בשנת צ"ח לאלף השישי ולא נמצא עוד אחר זה דבר ממנו כי אם הערותיו עד שנת ק'. וע"כ נ"ל כי נכונים דברי החכמים הגדולים גרא"ן ומונק כי לא האריך ימיו עד שנת ק"ל כדברי הווסטון ושטעה יותר ר' אברהם בר' שלמה בס' הקבלה שלו (הו"ל ידיו החכם המסוכסס אברהם נייבאויר) שרלב"ג מת בש' ק"ן. כי ראשית החכם הזה תעיד על אחריתו שא"א שחיה עוד כמה שנים עודנו בחוק שנותיו ושכלי (א"כ אמת הוא בטולד כנהה התקמ"ח) בלי השאיר אחריו ברכה מפרי חכמתו.

בנטובה חדש אדר התרמ"ח

המחיל

ספר עזרא

א.

ובשנת אחת לכורש מלך פרס וגו' עד ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו (למטה ד' ו'). (ב) לכלות דבר ה' מפי ירמיה, ר"ל שאז נמלאו לנלות בכל שבועים שנה מן הגלות הראשון שהיה בשנה הראשונה לנבוכדנצר. העיר ה' את רוח כורש וגו' ידמה שהראה השם ית' בחלום לכורש זה הענין ובו צוהו לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה וירמה יראה בחלומו שאמר לו השם ית' כי הוא נתן לו כל מטלכות הארץ ולזה צוהו לבנות לו בית בירושלים. (ד) וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא נר שם וגו', ר"ל שאשר ישאר מישראל מכל המקומות אשר נר שם העולה לירושלים לבנות את בית ה' ינשאו כל אחד מהעולים אשר ממקומם ושיתנו להם כסף וזהב ורכוש ובהמה לתת לעידיהם לעזרם מלבד מה שיתנדבו אנשי המקום לבית האלהים אשר בירושלים. (ו) וכמגדנות, הם דברים משוכחים מבגדים או פרות או אבן יקרה. (ח) הגזבר, הממונה על יסמירת כלי בית ה'. ויספרם, הוא מענין מנין, והנה ששבצר הוא זרובבל אך קראוהו ככה בלשון פרמי או בלשון כשדים ולזה אמר אחר זה אשר באו עם זרובבל. (ט) אגרסלי, הם כלים דימול ידים. מחלפים, כלים כורתים והם הסכינים ומה שידמה להם. (י) כפורי זהב, כורקי זהב. כפורי כסף משנים, כורקי כסף שנים.

ב.

(ג) ישוע, הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. נחמיה, הוא נחמיה התרשטא. מרדכי, הוא אשר היה יושב בישער המלך בימי המלך אחשורוש, ואל תתמה איך יצא מירושלים אחר שנכנס שם כי מפני השמנה שכתבו אחשורוש ושאר מלכי פרס להשנית המלאכה הוצרכו לצאת משם להשתדל בכל עז בהשלמת הבנין אחר שימצאו הן בעיני מלכי פרס, אנשי עם ישראל, ר"ל ראשי עם ישראל, והנה מנה כמה ערו מכל מקום ומקום ומכל משפחה ומשפחה, וגם מנה הנתינים שהיו מהגבעונים וקראם נתינים כי נתנם דוד לעבודת בית ה' לחצוב אבנים ולכרות עצים ומה שידמה לזה, ומנה עמהם בני עבדי שלמה כי גם הם משבעה עממים כמו שזכר בס' מלכים (ח' ט' כ"ט-ס"ט). (ט) ואלה העולים מתל מלח וגו', זכר שמאלו המקומות יצאו ישראלים וכהנים לא יכלו להגיד בית אבותם ומשפחתם כי התערבו כהנים ונקראו על שמם. (כ) אלה בקשו כתבם התיחשים, בהם לכהנה, ולא נמצאו

לכהנים כתובים ועדויות יתבאר בהם באור שלם שהם כהנים כשרים ולזאת הסבה נרחקו מן הכהנה ר"ל שלא הורשו לקרב אל המזבח ואמר נחמיה התרשאת להם שלא יאכלו מקדשי הקדשים עד שיעמוד הכהן וישאל באזנים ותימים אם הם כהנים כשרים אם לא, ואמנם לא מנע אותם מלאכל קדש כי כבר החזיקו לאכלו קודם זה ובמה שהחזיקו בו הורשו לא במה שהוא למעלה ממנו בקדושה. וראוי שתדע כי לא זכר כל הפרטים כמו שלא זכר כל הפרטים בכלי בית המקדש, וזה שכבר תמצא שלא יגיע מספר כל אלו הפרטים למספר כל הקהל שזכר אך הוא פחות מזה הרבה ולזה ידמה שכבר באו עמדם אחרים וזלת אלו. (ט) דרכמונים, יתכן שהיה מטבע משקלו דרכמון והוא לפי מה שאהשוב דינר זהב. מנים, משקל הכנה ששים שקלים.

ג.

(3) ויבנו את מזבח אלהי ישראל וגו'. למדנו מזה שמקריבין על המזבח אע"פ שאין בית כי כבר אמר אחר זה (למטה ו') והיכל ה' לא יוסד. גם למדנו מזה שאר הדברים הדומים לזה והוא שאוכלים קדשי קדשים לפנים מן הקלעים אע"פ שאין קלעים. (ד) ועולת יום ביום במספר וגו', ר"ל כל העולות שהיו מקריבין יום ביום בחג הסכות. (ז) ויתנו כסף לחוצבים ולחרשים, ר"ל לחצוב האבנים ולפסלם ולכרות העצים ולתקנם. לצדונים ולצורים, כי הם היו היותר בקיאים בזאת המלאכה כמו שזכר בדברי שלמה. כרשיון כורשו, ר"ל ברשות כורשו. (ח) ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה הנצח על מלאכת בית ה', ר"ל להתחזק עב המלאכה כי היו יראים מעמי הארצות שישביתו מלאכתם ולזה העמידו שם את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה גם ישמו שם מנצחים על עישי המלאכה למהר המלאכה ולהתחזק עליה. והנה זכר שאחר שיסדו הבונים את היכל ה' העמידו הכהנים מלוכשים בגדי כהנה כהצוצרות כי היה זה יום שמחתם והעמידו הלויים בני אסף עם מצלתיים (הם זנאים בלשון) להלל את ה' עד ידי שירי דוד מלך ישראל והלויים היו עונים בהלל ובנתינת הודאה לה' כי טוב כי לעולם חסדו והוא מימור אחד כס' תהלים. והנה מרוב הישמחה הריעו כל העם תרועה גדולה להלל ה' ית' אשר עזרם על בנית יסוד בית ה'. (9) ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול, ידמה שהיסוד הזה לא היה נעשה מאבנים גדולות כל כך כמו שהיה בבנין שלמה שהיו בשיעור עשר אמות או ישמנה אמות וזה כי לולא זה הנה לא היה הברל בין יסוד זה הבית ליסוד הבית הראשון כי שיעור ההיכל היה מסכים לשיעור הראשון.

ד.

(6) צרי יהודה ובנימין, הם הכותים שהעלה סנהריב בערי שומרון. (ג) לא לכם והנו לבנות בית אלהינו, למדנו מזה שאין מניחין לפי שאינו מישראל לבנות בית המקדש עמנו. (ד) ויהי עם הארץ, הם הכותים. ומכאן איתם לבנות, ר"ל שכבר היו מפקדים אותם על דבר הבניה. (ה) וסוכרים עליהם יועצים, ר"ל שהיו נותנים שכל ליועצים יפרו עצתם וזה התמידו כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דרויש מלך פרס שהוא בן בנו של כורש בני שזכרנו בספר דניאל.

הנה זה מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה בזה המקום.

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם:

התועלת הראשון הוא: להודיע קיום יעודי הנביא ישעיה שיעד כי כורש ישלח הגלות באמרו הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשחד (מ"ה י"ג), ואמר עוד האמר לכורש רועי וכל חפצי ישרים וגו' (מ"ד כ"ח). וכבר נתבאר בזה הספור שכל זה נתקיים כי לא במחיר ולא בשחד היה זה מכורש להשיג על שיבת ירושלים ולבנותה ולבנות בית המקדש. והנה נוסד ההיכל בימי כורש כמו שאמר ישעיה.

התועלת השני הוא: להודיע שאין לסמוך על חזקת הנהנים באכילתם מקדשים קלים להאכילם מפני זה קדשי קדשים אם לא אחר הכירור שהם כהנים כשרים כשנולד בענינם ספק כמו הענין באלו שאמר להם התרשתא שלא יאכלו בקדש הקדשים עד עמוד הכהן לאורים ולתומים לפי שהיו מתיחסים לסבת מה למי שאינם כהנים.

התועלת השלישי הוא: להודיע שמקריבין על המזבח שבהר המוריה אע"פ שאין בית ולזה ספר ישכר בנו המזבח והקריבו עליו עולות ואע"פ שהיכל ה' לא יוסד, ומזה המקום נתבאר שאוכלים קדשי קדשים לפני מן הקלעים אע"פ שאין קלעים ואוכלים קדשים בירושלים אע"פ שאין חומה כי קדושה ראשונה קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבא (והנהגה זה כפי מצותו דף י"ג).

התועלת הרביעי הוא: להודיע שהוא ראוי להלל ה' ית' ולתת לו תודה על כל הטובה ולזה ספר ישאחר שיסדו הכהנים את ההיכל הללו ה' ית' ונתנו לו תודה.

התועלת החמישי הוא: להודיע שאין מניחין הגוים לבנות בית המקדש עמו ואע"פ שכבר נקבל מהם עולה כמו שנתבאר בפרשת ויקרא (כ"ג סחגז) ולזה ספר ישכר אמרו זרובבל וחבריו אל השומרונים: לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו.

ו) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו' עד ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי (למ"ה סוף י'). ספר כי במלכות אחשורוש אשר מלך אחר כורש כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים להשיבת מלאכת הבנין. ז) וכימי ארתחששתא וגו' ראוי שתדע כי לא היו ישם כי אם ארבעה מלכים לפרס כמו שבארנו מנבואת דניאל (מ"ו ה'): ולזה הוא מבואר כי אחשורוש הוא ארתחששתא. והנה ספר בלישון ארמית הישטנה יכתבו על יושבי יהודה וירושלים במלכות אחשורוש בתחלת מלכותו. וידמה כי ארתחששתא הנזכר בזה המקום הוא זולת ארתחששתא שזכר נחמיה בן חכליה ויהיה זה קודם דרויש הפרסי כי בימי דרויש נשלם הבנין — ר"ל בנין בית המקדש — ואין לאמר שיאמר שיהיה ארתחששתא הנזכר בזה המקום דרויש הפרסי כי יתבאר מהאגרת ששלחו לדריוש תתני וחבריו (למ"ה ס') כי דרויש לא כתב שטנה על בנין בית המקדש זה ממה שאינו צריך אל באור שאם היה הדבר כן הנה אם היתה הישטנה קודם האגרת ההיא היה שולח לו תתני שהיהודים לא שמרו מצותיך. יאחר האגרת ההיא לא היתה שטנה על בנין הבית כי כבר נבנה. ואין לאמר שיאמר שיהיה ארתחששתא הנזכר אחר זה (י') בדברי עזרא ונחמיה הוא דרויש שהרי אמר במה שיבא אחר זה ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס. אך ידמה כי ארתחששתא שזכר אחר זה בדבר עזרא ונחמיה הוא מלך רביעי לפרס מלך אחר דרויש. ולפי שמצאנו כי אלכסנדרון

מוקדון הכה דרויש ולקח המלכות ידענו כי ארתחששתא ישחיה אחר דרויש היה נקרא גם כן דרויש ויהיה שמו בלשון אחר דרויש ובל' אחר ארתחששתא. ואל תתמה מרובי השמות כי כבר תמצא לסנחריב שמות רבים. וכימי ארתחששתא כתב בשלם, והוא אשר קרא שלום בס' דהיי, ומתרדת ופכאל ושאר סיעתם אל ארתחששתא מלך פרס, וכתב האגרת כתוב כתב ארמית ובלשון ארמי.

זיה הוא נוסח האגרת: (ח) רחום בעל הדברים ושמישי הסופר כתבו אגרת אחת על ירושלים לארתחששתא המלך כאשר נאמר: (ט) הנה רחום בעל הדברים ושמישי הסופר ושאר חבריהם דיניא אפרסתכיא, והנמשך לזה הם כלם אומות שהביא סנחריב בערי שומרון. (י) ושאר האומות אשר הגלה סנחריב גדול ונכבד והוישבם בערי שומרון וכישאר ערי עבר הנהר ובעיר אחת ששמה כענת או מחוז אחד והוא הנראה יותר. (יא) זה פתישגן האגרת אשר שלחו אליו אל ארתחששתא המלך עבדיך אנשי עבר הנהר, וכענת. (יב) ידע המלך כי היהודים עלו מאתך אצלנו באו לירושלים עיר מורדת ודעה בנינים והחומות יסדו והיסודות קשרו זו בזו. (יג) עתה ידע המלך כי אם העיר הזאת תבנה והחומות יכוננו הנה מנת המלך ומס ותשורה לא יתנו לך וחוק המלכים תזיק, ר"ל כי הם ימרדו בך ולא יהיה לך מהם דבר כמה שראוי שיהיה למלך מעמו. (יד) לכן מפני שמלח היכלך אנו מלחובי, ר"ל מפני שאנו מתעסקים בענייך לשכרם מההפסד כמו שישמור המלח מההפסד הדברים שיושם בהם, — ובשת המלך ונקו לא מיכ לנו לראות על זה שלחנו והודענו למלך. (טו) אשר תבקר בספר זכרונות אבותיך ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי זאת העיר מורדת ומזקת מלכים ומדינות ומרד עשו בתוכה מימי עולם על זה החרבה זאת העיר. (טז) מודיעים אנהנו למלך כי אם תבנה העיר הזאת והחומות יכוננו אין לך חלק בעבר הנהר. (יז) דבר שלח המלך אל רחום בעל הדברים ושמישי הסופר ושאר חבריהם היושבים בערי שומרון ושאר עבר הנהר, והמקומות הנקראים שלם, וכענת. (יח) האגרת אשר שלחתם אלינו נקרא לפני. (יט) ומאתי נגזר הדבר ויבקרו וימצאו כי העיר הזאת מימי עולם מתנשאת על מלכים ומרד והשתדלות למרוד עושים בתוכה. (כ) ומלכים חזקים על ירושלים ומושלים בכל עבר הנהר ומנת ומס ותשורה הנה נתן להם. (כא) לכן שימו דבר לבטל האנשים האלה והעיר הזאת לא תבנה עד ממני יצא דבר על זה. (כב) והדרו מעשות שגגה על זה למה ירכה נזק להזיק למלכים. (כג) אז מאשר פתישגן כתב ארתחששתא המלך נקרא לפני רחום ושמישי הסופר וחבריהם הלכו כמהירות לירושלים ובטלו אותם בזרוע וכת. (כד) אז ישבתה מלאכת בית האלהים אשר בירושלים ותשבת עד שנת שתים למלכות דרויש מלך פרס.

ה.

(ה) וינבא חגי הנביא וזכריה בן עדוא הנביא על היהודים אשר ביהודה ובירושלים בשם אלהי ישראל עליהם. (ב) אז קמו זרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצבק ויחלו לבנות בית האלהים אשר בירושלים ועמהם נביאי האלהים עזירם להם. (ג) בעת ההיא בא עליהם תתני שהיה פחת עבר הנהר ובא גם כן שתד כחגי וחבריהם וכן אמרו להם מי נתן לכם רשות לבנות בית זה והכותלים לכונן.

ד) אז כאשר נאמר אמרנו להם מה שמות האנשים אשר זה הבנין בונים. ה) ועין אלהיהם היתה על זקני יהודה ולא בטלו אותם ממלאכתם עד יגיע הדבר לדריוש ואז ישיבו כתב על זה. ו) פתשגן האגרת שלח לדריוש המלך תתני פחת עבר הנהר וחבריהם האפרסכים אשר בעבר הנהר, והוא שם אומה. ז) דבר שלחו אליו וכזאת כתוב בו לדריוש המלך כל השלום. ח) ידוע יהיה למלך כי הלכנו למדינת יהודה אל בית האלוה הגדול והוא נבנה אבן גלל (כוא מזמא"ל נלע"ו) ועין מושם בכותלים והמלאכה הזאת במהרה נעשית ומצולחת בידיהם. ט) אז שאלנו לזקנים האלו כאשר נאמר אמרנו להם מי נתן לכם רשות לכנות בית זה והכותלים לכונן, י) ואף שמותיהם שאלנו להם להודיעך כדי שנכתב שם האנשים אשר בראש עושי המלאכה. יא) וכאשר נאמר השיבונו דבר לאמר אנחנו הם עבדי אלוה השמים והארץ ובונים ביתו אשר היה נבנה מקודם זה ישנים רבות ומלך גדול בישראל בנה אותו והוא שלמה. יב) אך מפני שהכעיסו אבותינו אלהי השמים נתנם ביד נבוכדנצר מלך בבל הכשדי והרס ביתו ועמו הגלה לבבל. יג) אך בשנת אחת לכורש מלך בבל כורש המלך צוה בית אלוה זה לבנות. יד) וגם כלי בית האלהים של זהב וכסף אשר הוציא נבוכדנצר מהיכל ירושלים והביא אותם להיכל בבל הוציאם כורש המלך מהיכל בבל ונתנם לשישבער אשר ישמהו פחת יהודה, והוא זרובבל. טו) ואמר לו שא אלו הכלים לך הורד אותם בהיכל ירושלים ובית האלהים יבנה במקומו. טז) אז זרובבל זה בא נתן יסודות בית האלהים אשר בירושלים ומן אז ועד עתה נבנה ולא נשלם. יז) ועתה אם על המלך טוב יבוקר בבית אשר נני המלך שם אשר כבבל אם ימצא אשר מכורש המלך יצא דבר לכנות בית אלוה זה בירושלים והצון המלך על זה ישלח לנו.

1.

ה) אז דריוש המלך צוה ויבקרו בבית הספרים שהאוצרות מורידים שם כבבל. ז) ונמצא ככלי עיר הבירה אשר במדי המדינה מנלה אחת וכן כתוב בה דכונה— אחשוב יהיה כתוב בה ישתיא נכתבה לזכרון שדבר זה צוה כורש המלך. ג) בשנת אחת לכורש המלך כורש המלך צוה על דבר בית האלוה אשר בירושלים ישביתו יבנה המקום שזבחים בו הזבחים וכותליו יהיו מקושרים וחוקים רומי ישיים אמות רחבו ישיים אמות. ד) מורי אבן גלל שלשה וטיר עין אחד וההוצאה מבית המלך נתן. ה) וגם כלי האלהים של זהב וכסף אשר הוציא נבוכדנצר מהיכל ירושלים והביא לבבל ישיבון וילך כל זה להיכל ירושלים למקומו ותוריד בבית האלהים. ו) לכן תתני פחת עבר הנהר שתר בוני וחבריהם האפרסכים אשר בעבר הנהר היו רחוקים משם. ז) הניחו מלאכת בית אלוה זה לפחת יהודה ולזקני היהודים והם יבנו על מקומו בית אלוה זה. ח) וממני יצא דבר מה תעשו עם זקני יהודה אלה לבנות בית אלוה זה ונכסי המלך ממנת המלך אשר בעבר הנהר במהרה ההוצאה (תהיה נמוכה) לאנשים האלה שלא תשיבות המלאכה. ט) ומה שצריכים לזה הבנין ובני תורים ואילים וכבשים לעולות לאלהי השמים המין מלח ושמן כמאמר הכהנים אשר בירושלים יתן להם יום יום בזית ישגה. י) למען יקריבו גיחוחים לאלוה השמים ויתפללו בעד חיי המלך ובניו. יא) וממני יצא דבר שכל איש ישנה דבר זה יסירו עין מביתו ועל העין יתלה וביתו יעשה אשפה על זה. יב) והאלוה אשר

שכן שמו שם יפיל כל מלך ועם ישלח ידו לישנות ולהשחית בית אלוה זה אשר
כירושלים אני דרויש צויתי מהרה יעשה. (ג) אז תתני פחת עבד הנדה שתר בזוני
וחבריהם מפני ישלח דרויש המלך כאשר אמרנו מדה עשו ציאתו. (ד) וקני
יהודה בונים ומצליחים בנבואת חגי הנביא וזכריה בן ערוא וכנו וכוננו מטעם אלהי
השמים ומטעם כורש ודרויש בנו בית ה' כמו שנזכרה ציאתם בזה המקום. ומטעם
ארתחישתא מלך פרס בנו חומת ירושלים כמו שיזכר אחר זה. והוא היה גם כן
נקרא דרויש אם היה אמת מה שסופר כי אלכסנדר נצח דרויש ולקה מלכותו.
וידמה כי מאחשוורוש לא השיגו שום דבר בבנין ירושלים ובבנין בית המקדש. ואל
תתמה איך היה זה עם גדולת מרדכי כי לא היה אחשוורוש אחר זה זמן ארוך כי
כל זמן מלכותו היה ארבע עשרה שנה ובשנת שנים עשרה למלך אחשוורוש היתה
גדולת מרדכי בבית המלך ואפשר עוד שלא יכול מרדכי להשיג זה ממנו.
(ו) ונשלם בית זה עד יום שלישי לירח אדר בשנת שש למלכות דרויש המלך.
(ז) ויעשו בני ישראל הכהנים והלויים ושאר בני הגלות הנכת בית האלהים הזה
בשמחה. (ח) ויקריבו לחנכת בית האלהים זה שורים מאה אילים מאתים ככשיים
ארבע באות שערי עזים לחטאות על כל ישראל שנים עשר למספר שבטי ישראל.
(ט) ויקומו הכהנים במשמרותם והלויים במחלקותם על עבודת האלהים אשר כירושלים
ככתוב בספר משה. (י) ויעשו בני הגולה את הפסח וגו', אמר כי דמרהו הכהנים
והלויים באחד כלם מהורים ולזה יכלו כלם לעשות הפסח בארבעה עשר וזה כי
המטא לנפש נדחה לפסח שני כמו שנתבאר בפרשת בהעלותך. (יא) וכל הנבדל
ממטאת גויי הארץ אליהם, ידמה שנבדלו רבים מהגולים ממטאת הגוים לעלות
לירושלים ולפי שרבים מהגולים היו תחת מלך אישור בגלות עשרת שבטים ומגלות
יהודה אמר שכבר הסב ה' ית' לב מלך אישור עליהם, וידמה שכבר קרא דרויש
מלך אישור כי הוא היה מולך על מלך אישור.

ז.

(א) והוא סופר מהיר בתורת משה, אחשוב כי הרצון בסופר, מונה, והרצון
בזה שכבר היה מונה במהירות חלקי הפותר אשר אפשר שיפלו בכונת דבר דבר
מדברי התורה, גם היה מונה במהירות הראיות אשר יקמו דעת כאלו ויברור בזה
האופן הצורך מהם מבלתי צורך, גם היה מונה במהירות כונת התורה וחלקיה
ומפני אלו הסבות קרא אותו סופר דברי מצות ה' וחקיו. (ב) וכן הכהנים והלויים
והמשוררים והשוערים, הנה המשוררים והשוערים הם לויים וזה מבואר מדברי תורה,
והנתינים, הם הנבעונים כי היו נתונים לעבודת בית האלהים. (ג) כי באחד לחדש
הראשון וגו', ר"ל הנה באחד לחדש הראשון היה מיוסד המעלה מבבל כי אז
התחילה לצמח לו כי אז התקרב אל המלך ארתחישתא והכירו הוא ויועציו מעלתו
ובמעט זמן השיג מהמלך לבא אל ירושלים בזה מהמעלה והחסד שהשיג מהמלך
מפני יד אלהיו הטובה עליו להשיג בו בזה האופן והיתה הסבה בזה כי עזרא הכין
לבבו לדרוש את תורת ה' ולעמוד על כונותיה ולעשות מה שימשך ממנה גם הכין
לבבו ללמד לישראל חק ומשפט והיה מוכה את הרבים ולזה הגיע אליו זה החסד.
(ד) פרשני הנשתון, פתשגן הכתב. (ה) גמיר וכענת, הנה הרצון כאמרו גמיר, למד,

זה מפורסם בלשון התלמוד, והרצון באמרו ובענתו, כמו ובען, והרצון בו ועתה, ורצון בו בעת הזאת, כי שרש עת הוא ענת. ארתחשישתא מלך המלכים לעזרא הכהן סופר תורת אלוה למד, ועתה י' ממני יצא דבר אשר כל מתנדב במלכותי מעם ישראל וכהניו ולוייו ללכת ירושלים ילך. יד' כי מלפני המלך וישבעת יועציו ישולח לבקר על יהודה ולירושלים בתורת אלהיך אשר בידך. עו' ולהביא כסף וזהב אשר המלך זיועציו התנדבו לאלהי ישראל אשר בירושלים מיטבנו. עז' וכל כסף וזהב אשר תמצא בכל מדינת כבל עם גרבת העם והכהנים מתנדבים לבית אלהיהם אשר בירושלים. יז' לזה מהר קנה בכסף זה תורים אילים יבשמים ומנחתם ונסכיהם ותקריבם על מזבח בית אלהיכם אשר בירושלים. יח' ומה שייטב בעיניך ובעיני אחיך בשארית הכסף והזהב כרצון אלהיכם תעשו. יט' והכלים הנתנים לך לעבודת בית אלהיך הביא לפני אלהי ירושלים. כ' ושאר מה שיעצמך לבית אלהיך שיוזמן לך לתת תתן מבית גזני המלך. כא' וממני אני ארתחשישתא המלך יצא דבר לכל הפקידים אשר בעבר הנהר ישכל אשר ישאל מכם עזרא הכהן סופר תורת אלוה השמים מהרה יעשה. כב' עד כסף מאה ככרים ועד חמין מאה ככרים ועד מדות יין מאה ועד מדות שמן מאה ומלח אשר לא כתוב. כג' כל זה ממעם אלהי השמים יעשה בזריות לבית אלהי השמים אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו. כד' ולכם מודיעים אני כי כל הכהנים והלויים המשוררים והישוערים והנתנים ועובדי בית האלהים זה מנת המלך ומס ותשורה לא ישלח איש להעמיס עליהם. כה' ואתה עזרא כחכמת אלהיך אשר בידך תמנה שופטים ודינים ישפטו לכל העם אשר בעבר הנהר לכל יודעי דת אלהיך ואשר לא ידע תודיעו. עו' וכל אשר לא יעשה דת אלהיך ודת המלך במהרה יעשה דין ממנו הן לכלות ולשרש הן לענוש עניש מסון או להאסר בבית האסורים. עז' והנה אמר עזרא על מה שהמה ה' ית' לב המלך עליי: ברוך ה' אלהי אבותינו וגו' כי ראוי לכרך ה' ית' על הטובה שהטיב והנה התחזק עזרא ביד ה' ית' עליו וקבץ מישראל ראשים לעלות עמו וכבר זכרם אהר זה בשמות.

הנה זה הוא באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה שהנבדנו באורה בזה המקום.

ואולם התועלות המגיעים ממנה הם:

התועלת הראשון הוא: לפרסם רשע אחשוורוש שעם כל מכני פרס זולתו הושג שהסכימו בכנין הבית או בכנין חומות ירושלים וליזה השיג ממנו המן בקלות להישמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, וזה ממה שיוסיף לפרסם עוצם השנחת ה' ית' בישראל במה שהמציא מהסכות שהגיעו אחשוורוש להפר מחשבת המן.

התועלת השני הוא: לפרסם איך היו הכותים לקוץ מכאיב לבני הגלות כאילו חמא מרי עשרת השכמים ירה להם אלו החצים כי עונותיהם סכבו שירשו הכותים ארץ ישראל.

התועלת השלישי הוא: לפרסם כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמנו בנינו בו, הלא תראה כי בימי כורש שהיה להם רשות מכורש לבנות לא עלה בידם לבנות ובשנת שנים לדרושו, בנו כזולת רשות המלך לבנות ולא עלה בידי צריהם

להשבת מלאכתם כי המלך דרוש צוה למר המלאכה להוצאת המלך ולעבוד עבודת המקדש.

התועלת הרביעי הוא: להודיע כי חנוכת המזבח אין ענינה קבוע אך יתחלף בעת עת ולזה תמצא חנוכת המזבח בימי בית שני וזאת חנוכת המזבח בימי בית ראשון וזאת חנוכת המזבח בימי משה וראוי שתדע שעל פי נביאים נעשית חנוכה הזאת והם חגי זכריה ומלאכי.

התועלת החמישי הוא: להודיע שהחכם בתורת ה' ומקיים מצותיה ומזכה הרכים בלמוד התורה הוא מושגח תכלית ההשגחה, ולזה ספר על עזרא כי הוא סופר מהיר בתורת ה' ונתן לו המלך כיד ה' הטובה עליו את כל בקשתו, כאילו באר: כי מפני היותו סופר מהיר בתורת ה' השיג זה ולזה גם כן ספר כי כמעט זמן השיג עזרא בקשתו מהמלך ונתן הסכה בזה כי עזרא הבין לבנו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט.

התועלת השישי הוא: להודיע שאין ראוי למלך להטיב מס על עובדי עבודת ה' ית' כמו הכהנים והלויים המשוררים והשוערים וכל עובדי בית האלהים, ועל זה אמר: די מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם. וזוה יתבאר שאין ראוי להטיל מס על החכמים כי הם מיוזים בחכמת התורה תמיד שהיא עבודת ה'.

התועלת השביעי הוא: להודיע שהוא ראוי לברך ה' ית' על הטובה כי עם שהוא ראוי מצד עצם הענין הנה בו תועלת להישיר האנשים אל שזאת הטובה באה מאתו על צד ההשגחה הפרטית, ולזה ספר שכבר כך עזרא ה' ית' על הטובה הנפלאה הזאת שהטיב לישראל בעבורו.

ח.

6) ואלה ראשי אבותיהם והתיחשם ונ' עד סף עזרא. ז') ואשלחה לאליעזר לאריאל ונ', ר"ג ששלח בעבור אליעזר וחבריו שהם ראשים ובעבור יודיב ואלנתן שהם חכמים ומבינים והנה עשה זה לכבוד אדו שהיה הראש בכספיא כי משם היה צריך ללויים עם שבעבור גדולתם ישיגו מבוקשם בקלות. ז') ואשימה בפייהם דברים, הנה סדר הדברים בפייהם כדי שיהיו שלמים וישיגו מבוקשם. אל אדו אחיו הנתינים בכספיא המקום, ה"ל אל אדו ואחיו והנתינים כדי שיביאו להם משם משרתים לבית ה' כי הנתינים הם גם כן משרתים לבית ה' ולזה תמצא שכבר באו משם לויים ונתינים. כה) ואקרא שם צום על הנהר ונ' ידמה שכבר היו להם אויבים ואורבים רבים מהשומינים ובהגיע עזרא לנהר נתבארה לו הסכנה שהם בה משם עד ירושלים ונתן עזרא אל לבו לצום ולהתפלל לה' שיצילם מכל אויב ואורב בדרך. כג) ואמר עזרא ויעתר לנו כי ידמה שכבא להם בשורה על יד נביא כי נשמעה תפלתם או באה הנבואה הזאת לעזרא כי קצת המפרשים יסכימו כי מלאכי הוא עזרא. כד) ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר הרצון שהבדיל מהאנשים שהיו תחת שרי הכהנים שנים עשר אנשים והם ישיבה וחשביה שהם לויים ועמדם מאחיהם עשיה. כז) ובפורי זהב עשרים לאדרכוניהם אלף, ר"ל שכבר היה משקלם אדרכוניהם אלף, וכלי נחשת מוצהב טובה, מוצהב ר"ל כצבע הזהב ותאר הנחשת פעם בלשון זכר פעם בלשון נקבה כמו רוח גדולה וחזק גם

הכלים תאר כלשון נקבה ואמר חמדות כזהב. כח) אתם קדש לה', הגה הלויים הם קדש ולזה הפקיד להם הקדש ואמר להם שישקדו לשמרם עד ישקלו לפני ישרי הכהנים והלויים ושרי האבות לישראל להביאו בירושלים אל הלשכות אשר בבית ה'. לה) הכל עולה לה', ר"ל לבד מהחטאות והנה היה זה הוראת שעה וירמה ישקריכו פרים שנים עשר וצפירי חמאת שנים עשר להעיר על המהרס כחטא ע"ז שחייבים הקהל על ישגת ההוראה בה פר ושעיר לכל שבט ושבט אך לא היו הפרים המאת כי לא קרה להם זה העון אשר עלינו יתחייבו זה הקרבן אך היה זה להעיר לבד על זה הדבר. לו) ויתנו את דתי המלך וגו', הם הספרים אשר שלח להם איתחששתא על דבר בקשת עזרא.

ז.

ג) והתעורבו זרע הקדש בעמי הארצות, ירמה שנשואים בגויתן שאם לא היה כן לא היה אסור בדבר בכל הגוים יזכר כי אם במצרי. ג) ואשבה משומם, ר"ל נכחל הרעיונים ונעזב מרוב הראגה על זה החטא והנה באר אחר זה ישכבר התענה וזה כלל גם כן במלת משומם ולזה אמר ואני יושב משומם למנחת הערב וכמנחת הערב קמתי מתעניתי כי האיש המשוּמם הוא נעזב באופן שלא יתן אל לבו לאכול ולשתות וירמה ישכאשר הגיעה מנחת הערב אכל ועם כל זה קרא אותו תענית וזה ממה שיורה שמתענין לישעות, ובקריעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי וגו'. ו) כי עונותינו רבו למעלה ראש, ר"ל כי עונותינו רבו מאד במה שעיינו לה' ית' שהוא ראש למעלה רצוני בזה שהוא ראש לעליונים ואלהי האלהים. או ירצה בזה שהם רבו למעלה מכל ראש ומספר כולל כמעט נשוא את ראש בני גרשון. ח) ועתה כמעט רגע, קרא זמן גלות ככל מעט ביחס אל החטאים הנפלאים שחטאו אבותינו. ולתת לנו יתד במקום קדישו, ר"ל להתקע ולהקבע בו. ט) ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלים, ר"ל לתת לנו דירה בארץ יהודה וירושלים כי הדירה לא תהי' בוולת גרה. יא) ארין גדה היא בגדת עמי הארצות, ר"ל ישכבר נטמאה הארץ בממאיתרם בעריות ובע"ז. יב) ולא תדרישי יסלומם וסובתם, הוא שכ אל עמון ומאב לבד כמו ישנוכר בתורה. יג) כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו, ר"ל מנעת מן העונש שהיה הראוי לבא עלינו והבאת ממנו למטה ממה יראוי לפי עונינו. יד) הנשוב להפר מצותיך, אמר זה בתמיה, הראוי שנשוב להפר מצותיך אחר שהמבת לנו להקק ענישנו ולהשיגח בני הלא זה יהיה סבה שתאנף בנו עד כלה לאין שארית ופליטה.

י.

ה) הרבה ככה, הרבה ככה וירמה שאמר זה עזרא בקול רם כדי שיכנע לב החוטאים בזה. ז) ייש מקוה לישראל על זאת, ר"ל מקוה מים ירחצו ויטהרו והוא שיעזוב רשע דרכו להוציא כל הנשים וחנולד מהם. או יהיה מקוה מענין תקוה ובטחון והרצון יש להם תקוה למהר מואת הטמאה והענין אחד איך שיפורש. ח) יחרם כל רכושו, יהיה כח קנינו חרם והוא יהיה נכדל מקהל הגולה. ט) ברחוב בית האלהים, הוא הרחוב אשר לפני בית האלהים הוץ מהעזרה כי אין ראוי לישב

בעזרה. יד) ההושיב נשים נכריות, ר"ל אישר הושיב נשים נכריות. מן) ויבדלו עזרא
הכהן אנשים ראשי האבות, ר"ל ישכבר נבדלו על זה ואנשים ראשי האבות.
לדרווש הדבר, ר"ל לדרווש הדבר מי הם המועלים. ז) ויכלו בכל אנשים ההושיבו
נשים נכריות, ר"ל ישכבה השלימו בכל המקומות לדרווש מי הם האנשים שהושיבו
נשים נכריות. יב) ואשמים איל צאן על אשמתם, ידמה ישזאת היתה הוראת ישעה
כי לא מצאנו אשם בכעילת נכרית כי אם בשפחה חרופה. והנה הוכרזה להוציא
הבנים שהיו להם מהן כי הבן הבא מן הגויה הוא בנה לא בן ישראל כמו שנתבאר
במקומות הרבה מתורה.

הנה זה באור מה שיצטרך אל באור בזאת הפרשה אישר הנבלנו באורה בזה
המקום.

ואולם התועלות המגיעים מזה הספיר הם:

התועלת הראשון הוא: להודיע שהוא ראוי לאדם שיעיין בדרכים שהוא
פונה אליהם שישלם בהם מה שיכון בתכלית מה שאפשר ולזה תמצא שספר
שבהיות עזרא אצל הנחר הבא אל אהוא חנה שם ימים שלישה לעיין בעולים עמו
אם ישלם לו בהם מבקשו וכאשר ראה שלא היו שם ליום ומשרתים לבית אלהים
השתדל לשכות במקום אישר ימצאו אנשים ראשים ואנשים חכמים ושלחם אל
אדו שהוא הראש ישם ואל אחיו ואל הנתינים למען ישינו מבוקשם באופן שלם
כי האנשים הראשים הם נשמעים וכן החכמים הם נשמעים וכאשר יקובצו שני
אלה היו יותר נשמעים ויותר מוכנים להשלים שליחותם, ולא הספיק לעזרא כל זה
אבל שם בפיהם דברים יאמרו שם כדי שיהיו דבריהם יותר שקמים ויותר מוכנים
להגעת התכלית ולזה גם כן זכר כי בהיות עזרא אצל נחר אהוא נתן אל לבו
הסכנה אישר יהיו בה הוא והעולים עמו מפני צרי יהודה ובנימין וענו בצום נפשם
הוא והעולים עמו והתפללו לה' ית' להישיר לפניהם הדרך להצילם מכל אויב
ואורב עד שנעתר להם ה' ית' והובטחו שלא יקרב רע בדרכם.

התועלת השני הוא: להודיע ישראלי לקדם פני ה' ית' בצום ובתפלה בעתות
הצרה והספר ולזה זכר ישכבר צמו עזרא וסיעתו והתפללו לה' ית' כאשר יראו
מאויב ואורב בדרכם וכן ספר ישכבר צם עזרא והתודה והתפלל על מעל הגולה
ליראתו פן יעשן אף ה' בהם והיה זה כן כי יש בצום עם התפלה תועלת לטובים
ולרעים אמנם לרעים כי מפני הצום תכנע הנפש הבהמית ויחלשו תאוותיה ויכשר
לו יותר להתקרב אל ה' ית' ולעזוב את דרכו הרעה ולזה תהיה תפלתו יותר
נשמעת, ואולם לטובים ימצא בזה תועלת כי מפני שהם מושגחים והם מצטערים
על זה הנה על צד ההשגחה עליהם יסור הרע שהם מצטערים עליו ותהיה מפני זה
תפלתם נשמעת להציל האחרים שאינם ראויים שתדבק בהם כמו ההשגחה הזאת
מפני ההשגחה האלהית הרבקה בהם והנה בזה הצד יתכן שתועיל תפלת האדם לזולתו.

התועלת השלישי הוא: להודיע שאשר יבקש דבר מה מהשליט אין ראוי
שיבקש עמו דבר יחשב שיהיה מקביל אל הדברים אשר התעורר אליהם השליט
לתת את בקשתו כי אולי ימנע ממנו מה ישכבר השיג אותו, ולזה תמצא כי מפני
שהדברים שהגיעו ארתחששתא יותר אל שיתן לעזרא בקשתו והוא מה שיסד
עזרא בלב המלך כי יד אלהי ישראל על כל מבקשיו לטובה ועמו ואפו על כל

עוזבו כי מפני זה נמשך לב המלך יותר לעבודת בית האלהים כדי שלא יהיה קצף על מלכות המלך ובניו הנה מפני זה לא הסכים עזרא לשאול מהמלך חיל ופרישים לשמרו בדרך כי אולי יחשב ארתהישתא שיהיה זה מקביל אל הדברים הראשונים, אע"פ שאין הענין כן כי ה' ית' אע"פ שהוא עוזר לאוהביו אין רצונו שיסמכו על הנס אחר שאפשר להם לקחת עצה על הדבר.

התועלת הרביעי הוא: להודיע ישראלי להפקיד הממין הרב של הקדש ביד רבים במשקל כדי שלא יוכלו לקחת ממנו ולא ישיגם גם כן חשד כי אם לא יהיה הדבר כן הנה כבר יקרה שישגים חשד שגנבו מן הממין שהוא אם העשירו או העניו והם שאם העשירו יאמרו הלא זה הממין גנבו מההקדש, ואם העניו יאמרו כי בעון גנבת ההקדש אכדו ממנום ולזה ספר שכבר הקפיד עזרא זה ההקדש ביד שנים עשר אנשים בדרך ושקל אותי להם והם השיבוני במשקל אל שרי הכהנים והלויים ושרי האבות לישראל והם כל משפחות ישראל וזוהו כל אלו נקיים מן החשד כי לא תוכל משפחה אחת מאלו לגנוב דבר מההקדש שלא ידעו זה כלם ואחר זה ישמרו בלשכות בית ה'.

התועלת החמישי הוא: להודיע שהוא ראוי להניח הקדש אצל הקדש ולזה ספר כי עזרא אמר לאשר הפקיד להם ההקדש: אתם קדש לה' והכלים קדש, כאלו אמר כי מפני זה ראוי להפקיד להם הקדש וזה מביאר התועלת.

התועלת השישי הוא: להודיע שהתחתן בניים הוא עברה קשה מאד ואע"פ שאין בה עונש כי אם מלקות הלא תראה כי התחתן ירמיה בבנות הגוים אע"פ שנתניירו הנלנו מארצנו והרבה את חללינו ולזה תמצא שהתפעל עזרא מזאת העברה כשמצאה בישראל זה ההתפעלות הנפלא והשתדל לנקות ישראל ממנה במהירות עד שלא היה חושש אל הצער שהיו מצטערים מפני דוגשמים כדי שימיהו להתנקות מזה החטא קודם שיבער אף ה' ית' בהם.

התועלת השביעי הוא: להודיע שמי שיראה שאם יבא להוכיח יקשה מאד לנוכחים לקבל התוכחה ראוי שיתחכם להתנהג באופן שיקבלו הדומסר מעצמם, ולזה תמצא כי מפני ששער עזרא הקיווי שיהיה לבעלי אלו הנשים להוציאן ולהוציא בניהן עשה הענין בחכמה נפלאה עד שבזולת הוכיחו אותם נוכחו מעצמם מפני מה ששמעו מדברי עזרא בדברו עם ה' ית' שבאר בדבריו בתכלית הבאור שמשני העין הזה הם באופן ישראלי שיאנף בהם ה' ית' עד כלה לאין שארית ופלטת ולזה היה עזרא בוכה ומתנפל לפני האלהים וקרע בגדו ומעילו עד שאלו הדברים שהיה אומר עזרא לה' ית' בהתנפלו לפניו הפילו סחד גדולה על כל הגילדה והסכימו מעצמם להוציא הנשים ההן ובניהן, ואע"פ שהיו רבים כמו שספר הנה לא הירד אחד מהם שלא הסכים בזה.

נחמיה

א.

(ב) דברי נחמיה בן חכליה וגו' עד ויהי כאשר נבנתה החומה (ז' א'). (ג) וחומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש, אחשב שזה נעשה בעת חורבן בית ראשון כי לא בנו עדיין חומה לעיר ירושלים השבים מהגולה כי לא נתן להם רשות רק לבנות בית המקדש. (ז) חבול חבלנו לך, ראוי שתדע כי לא יזיק האדם לה' ית' בחטאו ובהשחיתו דרכו אך רשעו הוא לו לברו והנה המעם באמנו: חבול חבלנו לך כמעם אמרו ואם לה' יחטא איש (י"א ב' כה) כי האישי יהיה חוטא לה' כשיהיה חטאו בענין האלהות והאמונה, וכן ההשחתה תהיה לה' כאשר יחטא בה לה' כמו ההשחתה שתהיה בענין עיון כאמרו פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (סדכריס ד' טז).

ב.

(א) יין לפניו, ר"ל שכבר היה היין לפניו. (ב) אין זה כי אם רוע לב, ידמה שאמר לו זה על צד אהבה כאלו יאמר הנה זה הרוע בפנים הוא מהפעלות נפשי ובלי ספק אתה דואג על דבר מה ולזה ירעו פניך, ולפי שזה המאמר היה אפשר שיובן שנאמר על דרך השנאה והכעס היה ירא נחמיה כי חמת מלך מלאכי מות. (ו) והשגל יושבת אצלו, היא אשתו המיוחדת לו למשגל. (ז) אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה, הנה שאל זה מפני כי שם צרי יהודה ובנימין ולזה שאל שיהיו הפחוות מצויים מאת המלך שיעבירוהו בעברו בארצם לשמרו מכל אויב ואורב. (ח) לקרות את שערי הבירה אשר לבית, ר"ל לבית המקדש וידמה שקרוי שערי הבירה הוא האולם אשר לפני השער. ולחומת העיר, ר"ל מה שיצטרך מן העצים לחומת העיר לקרות השערים. (ט) ואצאה בשער הגיא לילה וגו', ידמה שהיה בחומה שער היו באים ממנו אל גיא בן הנום ואותו השער נקרא שער הגיא, ושער האשפות היה השער אשר מוציאים ממנו הזבל חוץ לעיר יהיו שם אשפות ישימו שם הזבל, והנה עבר שם נחמיה בן חכליה בלילה לשער אם תהיה המלאכה גדולה לבנות החומה ולהעמיד שעריה כדי שיתישר מזה איך יתכן לו שיבנה ולזה עבר סביב כל חומת ירושלים עד ששב אל שער הגיא שנסע ממנו. ואהי שובר בחומות ירושלים וגו' ואהי הושב בחומות ירושלים אשר הם פרוצים ושעריה שאכלו באש כמה תכבד העבודה לבנות החומה ולהעמיד שעריה. (י) ואעבור אל שער העין ואל ברכת המלך, ר"ל שכבר עבר אל השער אשר יבאו ממנו אל העין לשאב מים ואל שער ברכת המלך שהיתה שם ברכה שהיו משקים שם סוסי המלך והיו

לוקחים משם מים אל המלך, או היתה הכרכה להשקות גן שלח המלך, ואין מקום לבהמה לעבור תחתיו, ר"ל ישכבר נתקלקל הקרקע באופן שלא תוכל הבהמה לעבור אם לא ארד. טו) ואהי עולה בנחל לילה, ר"ל במישור שהיה אצל החומה ואז הייתי מחשב ומעיין בחומה אם יש בה פרצות גדולות כדי שאעמוד על מלאכת החומה כמה תכבד. יט) העל המלך אתם מורדים, ר"ל העל המלך אתם חושבים למרוד ולזה אתם מחזקים העיר כדי שלא יוכל למשול בכם, והנה מתשובת נחמיה להם נתבאר שהם היו מבקשים לעזור להם בזה הבנין כמו שהיו אומרים במה שקדם וכמו שהשיב להם זרובבל אז (עזרא ד' ג') לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו, כן השיב להם נחמיה: ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים, ר"ל שלא יעזרו בבנין ההוא מה שיהיה להם בו חלק בירושלים גם לא יתנו מהונם לעזור בזה מה שיחשב להם צדקה גם לא יקדישו שם שום הקדש ישאר להם בו זכרון בירושלים, ואפשר שנאמר כי לא אמרו לנחמיה זולתי אלו הדברים, ועל לעגם עליו אמר להם ובאר כי ה' ית' הוא יצליח דרכיהם כי הם עבדיו ולזה יקומו לבנות להשענם על אלהי השמים שהוא אדון הכל שיסיר כל מונע מלפניהם וכאלו באר בזה המאמר שאין סבבלט וטוכיה וחכריהם עבדי ה' ית' כמו שהם חושבים כי הם עובדים ע"ז עם עבדם ה' ית' ולזה אמר להם שהם מראים רוע לבכם כנגד ה' ית' כי תמיד היו משביתים המלאכה כאלו הרחיקו עצמם מהיות להם חלק וצדקה וזכרון בירושלים.

ג.

ה) והנה זכר כי אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים בנו את שער הצאן וידמה שדרך השער ההוא היה נכנס הצאן לעשית הקרבנות וליתר הדברים אשר יצטרך אליהם, ואמר שהמה קדשוהו ר"ל שהכיניוהו כי בנו החומה מימינו ומשמאלו והעמידו דלתות השער ההוא ואמר שהם הכיניוהו מצד אחד לבנות החומה עד מגדל המאה והנה המגדל ההוא לפי מה שאחשב בימי מלכי יהודה מודל למאה אנשים ידועים בנוהו וישבו שם, ומצד אחד בנו החומה עד מגדל חננאל. ג) המה קרוהו, ר"ל שעשו כמו אולם לפני השער להיות למחסה מזרם וממטר ליושבים שם. מנעוליו, הם הכלים שסוגרים בהם הדלת, ובריחיו, הם לחוק סגירת השערים נכנסים בלחי השער מצד זה ובלחי השני מצד השני מלחי אל לחי. ד) ועל ידם החזיק, ר"ל אחז פועל הבניה והחזיק בה. ה) ואדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם, לעזור לו בזה הבנין, או יצגה בזה שהתקיפים שבהם שלא היה יכול אדוניהם למשול בהם שיביאו צוארם כעבודתו שהם התנדבו בבנין החומה. ו) ואת שער הישנה, ידמה שקרא שער הישנה השער הקדומה שהיתה בעיר ירושלים מקדם. ז) אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר, ר"ל שאנשי גבעון והמצפה שהיו עירות לכסא תחת פחת עבר הנהר ולמושביו ולא היו תחת פחת יהודה ועם כל זה נכנעו לעזור לבנין החומה, או אולי היה בית בירושלים בו כסא פחת עבר הנהר בכאו שם ובנו החומה לבית ההוא. ח) בן חרהיה צורפים, ר"ל שהיו צורפים הוא ואביו, או היה בן צורפים כמו שזכר אחר זה כחנניה שהוא בן הרקחים, ויעזבו ירושלים, ר"ל בנו והזקו. ט) שר חצי פלך ירושלים, ר"ל שר חצי מחוז ירושלים. יב) הוא ובנותיו, ידמה שבנות שלום עזרוהו בבנין, או שב כנוי בנותיו אל הפלך והנה היו לירושלים

בנות כמנהג העירות הגדולות. יד) בית הכרם, הוא שם עיר. טו) הוא יבנו ויטללנו, ר"ל הוא יבנו ויקדה אותו. ברכת השלח לגן המלך, ר"ל ברכה ישקו ממנה גן האלנות והיתה גם כן לגן הירקות למלך בעת מלכי יהודה. ועד המעלות הזוררות מעיר דוד, הנה מציון שהיא עיר דוד היו יורדות מעלות עד חומת ירושלים ועד המקום שהוא בנה שלון את החומה. טז) עד נגד קברי דוד ועד הברכה העשויה ועד בית הגבורים, ר"ל שמצד אחד בנה החומה עד נגד קברי דוד וזה היה מן החומה עד הברכה העשויה אצלה ומצד אחר בנה החומה עד בית אחד היו יושבים בו הגבורים אשר לדוד ונקרא בית הגבורים. יז) מנגד עלות הנשק המקצוע, ר"ל מנגד המקום שיעשו בו כלי נשק והם כלי זיין כל המקצוע שהוא יקראו מקצוע כי היתה שם פנה וזוית אצל שני ראשיו ויאמר שהוא מדה שנית ר"ל שהיה מה שבנה שזה למה שבנה הקודם לו. כד) עד המקצוע ועד הפנה, ר"ל שהם בנו עד המקצוע ועד הפנה הכמוכה לו. כה) אחריו פדיה בן פרעש, אחשב שהוא דבק עם הכתוב אחריו והנתינים היו יושבים בעופל, והרצון בו כי פדיה בן פרעש והנתינים שהיו יושבים בגובה העיר בנועד נגד שער המים למזרח ועד נגד המגדל היוצא. כז) חומת העופל, היא חומת המקום הגבוה שבעיר. כח) שער הסוסים, הוא הישער שבו יכנסו ויצאו הסוסים. ל) נשכתו, היא כמו לשכתו והיא חדר אחד. לה) בן הצורפי, הוא כמו הצורף ותהיה הייוד נוספת, או הוא חסר מ"ם ויהיה הרצון בן הצורפים. לד) החזיקו הצורפים והרוכלים, כבר זכרם בפסוק הקודם. לה) מה היהודים האמללים עושים וגו', ר"ל מה היהודים החלשים עושים, היעזבו להם, ר"ל החזיקו להם העיר, היזבחו זבחים בשמחתם אחר השליטם החומה, היכלו וישלימו זה הבנין ביום שהם עסוקים בו, ואמר זה להעיר כי אם לא ישלימו ביום ההוא לא יועיל להם כי למחרת היום יבואו עליהם צדיהם וישחיתו את אשר בנו, היתכן להם שיהיו את האבנים שהם בגלי העפר להשיבם בחומה והמה שרופות ונפרצות. ואמר לשון חיים באבנים לפי שהשרפה תכלה לחיותם הטבעי אשר היתה בו היותם ועמידתם ולזה תדמה השרפה בהם למות כי הסירה מהם המהות אשר היו בו אבנים. לו) אם יעלה שועל, אמר זה לפי שהשועל חלש ומאוחר התנועה. ו) ותנם לבזה כארץ שביה, ר"ל שיכזום בזוים בארץ שינהגום שם בשבי.

ד.

פ) ארוכה, רפואה. כי החלו הפרצים להסתם, ר"ל כי החלו המקומות הפרוצים להסתם. ז) ולעשות לו תועה, ר"ל לעשות לעם ירושלים תועה שיתעו אותם שלא ידעו שהם רוצים להלחם בהם ולא ישמרו מהם ויהרגום בזאת התחבולה כי בזולת זאת התחבולה לא יוכלו להם כי הם רבים ועמם גם כן יד המלך. ח) ונעמיד משמר עליהם, ר"ל חיל שהיו שומרים מהם או צופים לראות אם יבואו כדי שנהיה מוכנים להלחם בהם. ט) כישל כח הסבל וגו', ר"ל הלש כח נושא המשא על כנפיו והעפר הרבה ויקשה לבנות. ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה כי אמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום ונבטל בזה האופן את המלאכה וזאת היא התועה שאמרו צריהם לעשות להם. י) עשר פעמים, פעמים רבות. מכל המקומות אשר תשובו עלינו, ר"ל מכל המקומות אשר תשובו עלינו להתחבא שם

לקום עלינו הודיעונו אלו היהודים. והנה אמר תשובו לנכבות נסתרות כמו שאמר ותקרבו לנכבות נסתרות אמר ותקרבו עצמות (יחזקאל ל"ז ז'). ואולם אמר תשובו כי כשהיו רואים במקום אחד שלא השיגו מבוקשם היו שבים למקום אחר וכן מקום אחר מקום וכאשר ידעתי המקום אשר אמרו להתחבא שם העמדותי מהמקומות התחתים והשפלים אשר אצל המקום ההוא אנשים בצחיחי הסלעים גבוהים מאד שיודיעו לנו בבוא צרינו והעמדותי העם מוכנים להלחם עליהם למשפחות עם כלי המלחמה. והנה העמידם למשפחות כי אנשי המשפחה כשהיו יהר יתחזקו מאד כל אחד בעד אנשי משפחתו ויעזרו זה את זה עזר נפלא. ה) החורים, השרים ומתאר אותם בלובן מצד שמחתם כמו שמתאר בעלי היגון בשחרות אמר למה קודר אתהלך (הגלס מ"ג ז') בל יתיצב לפני חשכים (מזלי כז כט). ט) ויפר האלהים את עצתם. ר"ל שמן אז לא חשבו להלחם בנו ולזה שבנו כלנו אל החומה אך היו נשמרים מהאויבים באופן שזכר אחר זה. י) וחצים מחזיקים והרמחים, הוא'ו נוספת, והרצון בו וחצים מחזיקים הרמחים כמו שאמר אחר זה וחצים מחזיקים ברמחים. המגנים והקישות והשריונים והשרים אחר כל בית יהודה, ר"ל שכבר היו נושאים להם אחריהם המגנים והקשיות והשריונים והיו שם גם כן השרים מוכנים להלחם אם יצטרך. יא) והנושאים בסבל עומשים, ר"ל הנושאים המשאות שעומסים אותם בסבל על כתפיהם והנה הסבל הוא כמו כסת קמץ ישימו עליו המשא. יב) השלח, הוא החרב שיכו בו במלחמה אשפאדיה בלע"ז. יג) והתקוע בשופר אצלי, לתקוע בשופר לקבץ העם אליו כשיצטרך. יד) מעלות השחר עד צאת הכוכבים, הנה מרב שקדם על המלאכה היו עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים והנה זכר אחר זה שכל זה הזמן יקרא יום אמר והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה, והיה זה כן כי המיוחדת שבסגולות השמש היא שהוא הכוכב אשר אורו יסתיר שאר הכוכבים ובהיות הענין כן והיה מבואר שהשמש הוא סבת היום הוא מבואר שכל מר שיחזק אורו להסתיר הכוכבים ראוי שיקרא יום ואולם בעלית השחר יקרא יום אע"פ שהכוכבים נראים לפי שהאור ההוא עם שהוא מהשמש הנה הוא הולך וחזק ועוד שהאדם נעתק אז מהחשך אל האור וימשל מפני זה לראות המוחשים יותר ממה שימשול על זה בתחלת הלילה כשהיה עדיין קצת אור השמש בפאת מערב וזה מבואר מאד, והנה צאת הכוכבים יקרא כשיראו שלשה כוכבים לפי מה שבארנו בשרשים הכוללים שהקדמנו לבאור התורה ומזה המקום למדנו שכל זה הזמן אפשר שיקרא יום אלא שהיום יאמר בעצמות וראשונה על זמן עמידת השמש על הארץ. טז) והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה, ר"ל כי בלילה היו לנו משמר לשמר מהאויבים והיום היו עושים מלאכת החומה. יז) איש שלחו המים, ר"ל שלחו הפשט בגדיו, והרצון בזה שהפשט בגדי איש ואיש ממנו הוא אל המים אם לעבור המים או לנקות הבגדים מהזיעה. או ירצה בזה שאפי' בעברנו המים יהיה כל איש ממנו עם שלחו ר"ל עם חרבו.

ה.

ב) בנינו וכנותינו אנחנו רבים, ר"ל אנחנו מגדלים וזנים אותם, כמעט ותרבי ותגדלי (יחזקאל טו ז') ולזה נצטרך לדגן יותר כדי שיספיק לנו ולהם. או יהיה הרצון

בזה אנחנו רבים עם בנינו וכנותינו. ג) עורבים, ר"ל אנחנו מוכנים לתת לערבות, בעד פרעון הרגן שלא נמות ברעב, כל קרקעותינו. ד) למדת המלך, ר"ל לפרוע מנת המלך והוא קרוי מנדא כל ארמית. והרצון בזה ליינו כסף מהיהודים לפרוע מנת המלך ובעבור זה גם כן משכננו שדותינו וכרמינו. ה) והנה אנחנו כובשים את בנינו וגוי, ר"ל שאנחנו מוכרחים לכבוש בנינו ובנותינו לעבדים למכרם בעבור פרעון המלוד. ו) משא איש באחיו אתם נושים וגוי, ר"ל האם אתם מלויים איש באחיו שימכר לו לעבד בעבור המלוד. ואתן עליהם קהלה גדולה, ר"ל קבצתי עליהם קהל גדול ישמעו הדברים כדי לביישם. ח) ואמרה להם אנחנו קנינו וגוי, ר"ל אנחנו קנינו אחינו הנמכרים לגוים בכל כחנו כאשר השיגה ידנו להוציאם מהעבדות וגם אתם תוסיפו למכרם לגוים כדי שנצטרך לשוב לקנותם, האם זה דבר ראוי הלא על הראשונים נצטערנו ואתם באים להוסיף עליהם ושתקו ולא מצאו דבר שיוכלו לענות אותו על זה. ט) ויאמר להם נחמיה לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלא ביראת אלהינו אם תהיה על פניכם תלכו ותסורו מחרפת הגוים אויבינו שהם מושלים בנו, והרצון בזה אם תשלחו אלו העבדים ותקראו להם דרוור וגם ה' ית' יקרא לכם דרוור מעבדות הגוים וחרפותיהם כמו שאמר ירמיה (לד). יב) ומאת הכסף, ידמיה שלא אמר ומאת הכסף כי אם על צד המשל כי כזה ירצה שיעזבו המשא אם היה יותר ממאה כסף או פחות. יג) גם חצני נערת, ר"ל בגדי חצני והם הבגדים שעל הזרוע נערת, להוריד מהם האבק והעפר שבהם ולא ישאר מהם בהם דבר. ככה ינער האלהים וגוי, זאת הקללה היא על צד המשל שלא ישאר לאיש ההוא דבר מבני ביתו ומעמלו וקניניו וככה יהיה משולל וריק מהם. יד) פחם, הוא כמו פחרי. לחם הפחרי לא אכלתי, ר"ל שלא לקחתי מהעם הלחם שהיה ראוי לפחרי לקחת מהם. טו) ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף וגוי, ר"ל אחר שלקחו מהם כסף שקלים ארבעים לשנה או להדש או לשבוע והוא היותר נראה היו לוקחים עוד בעבור לחם ויין שיספיק להוצאתם. גם נעריהם של פחות הראשונים שלטו על העם להכביד עוד עלם. טז) וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי, להשלימה בכל עז והתעסקתי בענינה, ושדה לא קנינו יצא ממנו לחם חקי כדי שלא נצטרך למרה בעבודת השדה, וכל נערי קבוצים על המלאכה להחזיק בה. יז) והיהודים והסנגים וגוי, ר"ל כי על שלחני היו אוכלים תמיד מאה וחמשים איש מהיהודים הסנגים והשרים ועוד היו על שלחני כל הבאים אלינו מן הגוים אשר סביבותינו. והנה ההוצאה שהייתי עושה בזה היא גדולה כי בכל יום היה מתוקן למאכלנו שור אחד ושש צאן כרורות ונבחרות ועופות נתקנו לי, ובין עשרת ימים היה מתמלא אוצר היין לשים בכל כליו יין לרבוני שתית היין, ועם כל זה לא רציתי לקחת מהעם הלחם הראוי לתת לפחרי.

1.

ב) ונועדה, יחדו בכפרים בכקעת אונו, ר"ל כאחד מהכפרים אשר בכקעת אונו וכן ויקבר בערי גלעד (כופים יב ז) ר"ל כאחת מערי גלעד. ו) בגוים נשמע ונשמנו אמר, ר"ל בגוים נשמע זה הענין וגשם המערבי מספר שכן הוא שבגוים נשמע זה הקול. ז) ועתה לכה ונועצה יחדו, היה מראה לו שהוא אוהבו ולזה

שלח לו שיקחו עצה בזה יחדו קודם שישמע למלך כדברים האלה ועשה לו רעה.
(ח) כי מלבך אתה בודאם, ר"ל אתה מוציאם מלבך ומחדשם כי לא נשמע זה
בגוים. (ט) ועתה חזק את ידי, אין אמרו חזק צווי אלא הוא מקור והרצון בו שהם
מכונים להרפות ידינו מן המלאכה ועתה תתחזק ידי במה שדמנו להרפותה כאלו
הכזבים. (י) והוא עצור, ידמה שהיה נסגר בחדרו ונמנע מלצאת חוץ כמנהג המתבודד
להגיע אליו הנבואה. ויאמר נועד אל בית האלהים וגו', הנה נתן לו זאת העצה
על פי הנבואה לפי מה שאמר לו כדי שיאמין לדבריו להועד אל תוך ההיכל כדי
שלא יתרחקו בלילה ההוא. (יא) ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי, אכנס אמר
זה לפי שיש שם עונש מיתה למי שיכנס שם שלא לצורך עבודה כאמרו (ויקרא
כ"ז ב') ואל יבא בכל עת אל הקדש וכו'. (יב) ואכירה והנה לא אלקים ישלחו
וגו', כבר הכרתי אז לא ישלחו לי אלקים כאשר דבר עלי דבר הנבואה הזאת כי
נבואת שקר היתה וטובה וסבבלט שכר אותו כל אחד מהם שיאמר לי זאת הנבואה.
של שקר והוא אמר אותה בעבור שהוא ישכור בעבור שאירא מדברי זאת הנבואה
ואעשה כדבריו להכנס תוך ההיכל ולסגור דלתות ההיכל וחטאתי לה' והיה לטובה
ולסבבלט זה הענין להמציא עלי שם רע למען יוכלו להרפני על עברי דברי התורה.
(יג) לחמשים ושנים יום, ר"ל שמעת התחילו בכנין החומה עד שנשלמה לא היו כי
אם חמשים ושנים ימים. (יד) ויפלו מאד בעיניהם, הוא כמו ויפלאו, כי זה הענין
היה להם פלא עצום איך נשלמה מלאכה גדולה כזאת במעט זמן. (טו) גם בימים
ההם מרבים חורי יהודה וגו', ר"ל שכבר היה לנחמיה עוד מהמונעים בכניתו החומה
כי בימים ההם שהיתה נכנית היו חורי יהודה מרבים לשלוח תמיד אגרותיהם לטובה
שהיה מתנגד בכנית החומה ואגרות טוביה היו באות להם תמיד. (טז) כי רבים
ביהודה וגו', כי הוא היה חתן לשר גדול מיהודה וכנו גם כן היה חתן לשר אחר
ואע"פ שהיה טוביה מהשמרונים לא טהר זה החתון שהיה להם עמו כי בנות
היהודים היו בביתו ומה שטהר עזרא הוא הנשים הנכריות שלקחו היהודים. (יז) גם
טובותיו היו אומרים לפני, ר"ל גם הצלחותיו היו אומרים לפני ליראני ורברי שהייתי
מדבר כנגדו היו מוציאים לו, ר"ל שהיו מודיעים אותם לו וכבר שלח טוביה אגרות
ליראני כדי שאמנע מבנין החומה ועם כל זה היה מאת ה' שנשלם ענינה במעט
זמן.

הנה זה הוא שראינו לכארו בזאת הפרשה שהגבלנו פרושה פה.

ואולם התועלות המגיעים ממנה הם:

התועלת הראשון הוא: במדות, והוא שראוי לכל אדם לחקור לפי מה שאפשר
מהמקרים אשר לאוהביו כי מזה יתשר לנתינת העצה להם על הרע שלא יגיע
ועל הטוב שיגיע ביותר שלם שאפשר, הלא תראה כי מפני שחקר נחמיה מהיהודים
איך הם ומירושלים נתישר הדבר שעלתה ארוכה לחומת ירושלים ושנתישר מאד
ענין ישראל אל הטוב.

התועלת השני הוא: להודיע שהוא ראוי לבכות ולהתאבל לצום ולהתפלל
ולתודות לה' ית' להעביר הרע כמו שמצאנו שעשה נחמיה בזה המקום להשיג
מזה ביום ההוא בנינו וכבר קדם זכרון התועלת הזה במקומות רבים.

התועלת השלישי הוא: להודיע שאשר השיג דבר מה מהשליט אין ראו

לו שיקצר מלשואל ממנו הדברים ההכרחיים להגעת התכלית ההוא, ולזה תמצא כי כשהשיג נחמיה מהמלך לכנות העיר קברות אבותיו שהיא חרבה ולהקים שעריה אשר אכלו באש לא בוש מהמלך מלשואל ממנו הדברים ההכרחיים לו להשיג בהם זה התכלית והבי: שיתנו לו אנרות לפחות עבר הנהר שיעבירוהו עד באו אל ארץ יהודה, ואגרת אל אסף שומר הפרדס אשר למלך לתת לו עצים לקרות שער הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר יבא אליו וידמה גם כן שהמלך שלח עמו חיל ופרשים לבקשתו כדי שיהיה יותר נשמר מכל אויב ואויב.

התועלת הרביעי הוא: להודיע שמי שיש לו לעשות מלאכה מה ראוי שיתכונן תחלה במלאכה מה היא כדי שיוכל להתישר בקלות איך יתכן יותר שישלם העשותה, ולזה תמצא שספר שקודם שהשתדל נחמיה בכנין החומה רצה לראות המלאכה הצריכה בבנייתה מה היא ולזה הלך סביב העיר כלה לראות פרצות החומה מה הם.

התועלת החמישי הוא: להודיע שמי שיש לו לעשות מלאכה וירא ממתנגדים לו בה ראוי לו שישתדל על ענינה בהסתר רב בדרך שלא יודע למתנגדים לה עת תשלם כלה או קצתה, ולזה תמצא שספר כי נחמיה היה בירושלים ימים שלשה ולא הסתכל עדיין בדבר החומה כדי שלא ירגישו צרי יהודה ובנימין כי על זה בא וישתדלו עם המלך להיות לו לשטן ובלילה הלך עם מעט אנשים לעיין החומה ופרצותיה ולא היתה עמו בהמה כי אם בהמה אשר הוא רוכב עליה כדי שלא ירגישו בזה ויודיעו זה קצת היהודים שהיה להם חתון עם צרי יהודה ובנימין לצריהם, ולזאת הסבה תמצא שכאשר משך נחמיה לב השרים והסגנים אליו בזה הבנין שם בכל חלקיה פועלים רבים בדרך שתשלם במעט זמן לא יתכן בו שיוכלו צרי יהודה ובנימין להגיע אל המלך להשתדל עמו לכתוב שטנה על דבר בנין החומה, ולזה תמצא כי צרי יהודה ובנימין היו משתדלים להשבית המלאכה בדרך שיוכלו להגיע הדבר אל המלך ולהביא שטנה ממנו בבנינו קודם שתשלם ולא שמע אליהם נחמיה להשבית המלאכה כי ידע התכלית אשר אליו היו פונים עד שעם פחדם מהמלחמה לא שבתה המלאכה כי היו כלי מלחמתם אצלם בעודם מחזיקים במלאכה וגם לא היו נחמיה ורעיו פושטים בגריהם והנה הורה על רוב זריזותם בואת המלאכה שכבר השלימוה בחמשים ושנים יום.

התועלת הששי הוא: לבאר אופן השגחת ה' ית' בעבריו כי כשעלה על לב צרי יהודה ובנימין לעלות למלחמה עם עושי המלאכה במרמה ובתחבולה שלא ירגישו בהם עד שיהיו עליהם סבב ה' ית' שנודע זה להם כפעם בפעם ונשמחו מהם לא אחת ולא שתיים אך פעמים רבות עד שיהיה זה סבה שלא פנו אל זה עוד צרי יהודה ובנימין כראותם כי האלהים עם עושי המלאכה.

התועלת השביעי הוא: להודיע כי כבר יקרא יום באופן מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואם היה שיאמר באמתות ובקדימה על זמן היות השמש על הארץ ולזה נלמד מזה המקום כי הדברים שיחויב עשותם כיום לפי משפטי התורה אם נעשו אחר עלות השחר יצאו העושים אותם ידי הובתם כי זמן עשיית המלאכות יכלול בצד מה מעלות השחר עד צאת הכוכבים כמו שנתבאר בזה המקום שאמר

שהם עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואמר אחר זרז והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה.

התועלת השמיני הוא: להודיע שמי שיצטרך לחדר מה מה' ית' שינהג הוא בתכונה דומה למרה שמבקש מה' ית' כי הוא משלם מדה כנגד מדה על כל מעשי האדם וישיב לו גמולו במה שידמה לתכונה הטובה ההיא שהתנהג בה, ולזה תמצא כי מפני שהיו צריכים יהודה ובנימין לחדר רב מה' ית' והוא: שיוציאם מהעבודות אשר הם בו ושישיב להם ארץ נחלתם ושלא יפרע מהם מרה שנתחיבו לו מהעונש בעונותיהם ובעונות אבותם הסכים נחמיה שיעזבו לאחיהם המשא אשר הם נושים בהם ושדותם וכרמיהם ובתיהם וישילחו עבדיהם חפשים, ר"ל שלא יכבשו בניהם ובנותיהם כחובם לעבדים, ולזה אמר להם נחמיה הלא ביראת ה' תלכו מחרפת הגוים אויבינו כמו שנארנו ומפני זה נתרצו כלם בזה הענין.

התועלת התשיעי הוא: להודיע שכאשר השיג האדם מה דבר טוב תקשה ההסכמה עליו אך בשכלו הניע הלבבות ומשך אותם אל ההסכמה בו הנה ראוי לו אז שהוא עת רצון שיקשרם באופן שלא יוכלו להשיב אחור זה הדבר כאשר תשיגם החרטה בו, ולזה תמצא כי אחר שהעיר נחמיה לב העם לעזוב המשא אשר הם נושים באחיהם בדרך שלא היה יכול לחשדו אחד מהם כי גם הוא ואשר עמו עזבו גם הם המשא אשר הם נושים בהם וראה שכבר הסכימו כלם על זה הנה מרה בעת רצון להשביעם לעשות כדבר הזה גם קבלו עליהם אז קללה קשה אם לא יקימו את הדבר הזה.

התועלת העשירי הוא: להודיע טוב נפש נחמיה אשר בעבורו הצליח ה' ית' מעשיו כי הוא לא רצה לקחת לחם הפחה ולא לקח מהעם מאומה עם רוב הוצאתו שהיה מוציא ומכזבו ומאכיל רבים מהיהודים על שלחננו, ולא נהג שררה בעצמו בענין בנין החומה כי גם הוא היה מורח שם תמיד עד שלא היה פושט בגדיו. התועלת האחד עשר הוא: להודיע שהמנהיג הטוב שירצה למשול בלב העם להניע אותם אל המוב ראוי שימשך לבבם בהסבתו להם כי אז ינעו כלם למצותו, ולזה תמצא כי נחמיה מפני שרצה להניע ישראל אל המוב כדי שתדבק בהם השגחת ה' ית' היה מאכיל על שולחנו הסגנים ויהודים רבים הם ראשי עם כדי שיהיו יותר מוכנים להכנע למצותיו למוב להם ולזה גם כן היה מטיב לעם ועזב המשא אשר היה נושה בהם מצורף לזה מה שנמשך מזה מהמוב שעשו גם כן שאר היהודים שהיו נושים באחיהם.

התועלת השנים עשר הוא: להודיע שאין ראוי לאדם שיאמין בקלות הדברים המסופרים לו באופן שיניעהו זה לעשות מרה שאפשר שיהיה בו לו נזק מה גופי או נפשי ואע"פ שיאמר המספר שהוא מגיד אותם לו על פי הנבואה כשהיה אפשר שיעידו לו הדברים בעצמם שאינם כן, ולזה תמצא שספר שלא האמין נחמיה לאגרות שלח לו סנבלט להועיץ יחד על מרה ששלח לו מדבר הקול אשר נשמע בגוים כי הוא חושב למרוד הוא והיהודים אשר עמו ולא הסכים מפני זה ללכת להועיץ עמו יחד בעבור יששעך כי על צד התחבולה שלח לו זה סנבלט למען יאמין לו ללכת להועיץ עמו ויהרגנו שם, ואע"פ שכבר הפחידהו שמעיה על פי הנבואה ואמר לו שאם לא ימלט אל ההיכל הנה הלילה באים צרי יהודה ובנימין

להרנו לא האמין לדבריו לחטא לה' כי שער שאין זו נבואה אמיתית מפני מד- שאמר שיועדו יחד אל תוך ההיכל כי אם נודה שיהיה מותר זה לנחמיה מפני הסכנה למרה יותר וזה לשמעיה, ועוד כי אין לה' ית' מעצור להושיע עבדיו בזולת החטא הנפלא הזה, ולזה שער נחמיה כי זאת הנבואה היתה נבואת שקר ושכנר שכרו סנבלט וטוביה לומר כן כדי שיהיה זה לשם רע לנחמיה. גם לא האמין לדברי נועדיה ויתר הנביאים אשר היו מיראים אותו, אבל כל מה שמיראים אותו היתה ידו מתהזקת והיה זה סבה לשלמות החומה במעט זמן.

ז.

ח) ויהי כאשר נבנתה החומה עד סוף הספר, ויפקדו השוערים ונו', ר"ל ששם הלויים על פקידותם קצתם שוערים וקצתם משוררים. ט) ואצוה את חנני אחי ונו', שיהיו הם השוערים לפתוח ולסגור כי זה חנניה הוא איש אמת והוא ירא אלקים יותר מרבים מן האנשים, ולזה בטחתי בו להפקיד בידו זאת המלאכה עם אחי. ג) ואומר להם לא יפתחו שערי ירושלים בבקר עד חום השמש, מפני יראת האויבים ובעוד שהאנשים עומדים מרם ישכבו יסגרו הדלתות ויאחזו אותם עם הבריהים, ובליילה יעמדו אלו השנים משמרות יושבי ירושלים, איש במשמרו, כאלו תאמר שאנשים כך וכך ישמרו הלילה אלו המבואות אשר הם נגד ביתם וכן בכל העיר. ד) והנה היתה העיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין שם בתים בנויים יוכלו להביא שם אנשים רבים, והנה התעורר נחמיה לסבב שישבו שם רבים ויבנו בתים בתוכה, ולזה השתדל לדעת מי הם העולים כדי שיקה מהם חלק מה ישבו בירושלים כאופן שלא תהיה העיר בעם מעט. והנה זכר פה ספר היחס העולים מבבל אשר נזכרו במה שקדם. והנה מספר הכתוב פה איננו מסכים למספר הפרטים שנזכר במה שקדם ואחשב כי העולים כאשר היו כעת עלותם נכתבו במה שקדם אך אחר זה עלו מקצתם יותר ומקצתם שבו לבבל בדרך שמקצתם היו יותר ממה שנכתב ממספרם וקצתם פחות. והנה הנדבות הנזכרות פה אינן מסכימות גם כן לנדבות הנזכרות שם כי בכאן זכר מכתנות הכהנים יותר ממה שזכר שם ומשאר הדברים פחות וידמה כי בכאן זכר קצת הפרטים והשמיים קצתם, ואחשב כי עד אמרו ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים מצא כתוב שם אך מזה המקום והלאה הוא ספור מה שאירע עתה.

ה.

ג) וכל מבין לשמוע, אחשוב כי רמז בכל מבין לשמוע אל המך כמר שאמרה התורה בפרשת הקהל למען ישמעו ולמען ילמדו ובאר בזה כי לא יביא שם מהמך רק המבינים לשמוע. ג) ואזני כל העם אל ספר התורה, כלם היו ממים אזניהם לשמוע הדברים ולהבינים ולזה הוא מבואר שלא היו מדברים בדברים אחרים. ד) ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ונו', הנה עשו זה כדי שיהיה נבזה עק העם וישמעו כלם דבריו ולפי שהמגדל ההוא היה נבזה עשרה מפתחים או יותר והיה חולק רשות לפני עצמו היו שם עמו מימינו ומשמאלו קצת אנשים כדי שלא יאמר דבר שבקדושה בפחות מעשרה. ה) וכפתחו עמדו כל

העם, ר"ל שתכף שפתח ספר תורה עמדו כל העם על עמדם לא התנועעו איש ממקומו כדי שיוכלו להבין את דברי התורה. (ו) ויברך עזרא את ה' האלהים וגוי, זו ברכת התורה וידמה מזה שכבר ברך קודם קריאתו התורה. במועד ידיהם, ר"ל שנשארו ידיהם למעלה לה' ית' בענותם אמן. (ז) מבינים את העם לתורה, ר"ל שהם מכירים להם התורה. (ח) ויקראו בספר בתורת האלהים וגוי, ר"ל שהלויים קראו בספר בתורת האלהים דבר מפורש כי תרגמוהו להם ולא די להם שתיגמרוהו להם בלשון טובין אצלם אבל השתדלו בשימת שכל וחכמה בענין הדבר המתורגם וזה היה כשבארו להם הכונה אשר בעבירה אמרה התורה זה ויבינו אותם בצורת הקריאה בתורה שתסכים אל המכוון בה וזה היה כשינוחו בקריאתם במקומות שהוא סוף באופן מה ולא ינוחו כמה שהוא אמצע. (ט) היום קודש הוא לה' אלהיכם, זה מבואר כי הוא היה יום זכרון תרועה והוא אשר נקראו ראש השנה. כי כוכים כל העם וגוי, ידמה שקראו להם במקום הקללות למען ייראו את ה'. (י) לנו אכלו משמנים וגוי, אמר זה בעבור ענג יום טוב, ובעבור שהתורה צוה לנו בכל שמהותינו כחגיגנו לישמח האביונים בכל הטוב אשר נתן ה' לנו צוה אותם שישלחו מנות לאשר אין נכון ומזומן והם העניים ולפי שערד חצי היום קראו בתורה למדנו מזה שהמועדים נתנו לשמח בקצתם הנפש והוא העסק בתורה ולשמח בקצתם הגוף והוא ההתענג במזונות ובמשקים הערבים. כי חדות ה' היא מעונם, ר"ל המבצר והחוקק שתתחזקו בו הוא שתשמחו כמה שרצה ה' ית' שתשמחו בו והם המועדים כי בהם הישרה נפלאה להשיג ה' ית' כמו שבארנו בפרוש התורה ועם השמחה והרחבת נפש יתכן שיושג זה יותר. ואפשר שנאמר שהרצון בו שהוא ראוי שתשמחו כמה ששמעתם מהתורה כדי שתתישרו לשמרה והוא המעוז והחוקק שתקחו מזה כי שמתכם בו תורה שרצונכם לנהג לפי התורה וזה הוא מה שאמר אחר זה וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלוח מנות וגוי. (יא) והלויים מחשים וגוי, ר"ל שהם היו משתקים העם מהבכתי וההתאבל. הסו, שתקו. (כו) צאו הרר והביאו עלי זית וגוי, ר"ל עצים עם עלים לעשות סכה. ועלי הדס, לפי שזכר אחר זה ועלי עין עבות למדנו שההדס שזכר תחלה אינו עין עבות וידמה שבחרו אלו קצתם ליופי וקצתם לריח טוב. (יז) כי לא עשו מימי ישוע בן נון בן בני ישראל, ר"ל להיות לב כל הבאים שם טוב עם ה' ולקרא יום כיום בספר תורת האלהים וידמה שכן עשו בימי יהושע בן נון לקרא גם כן בספר תורת האלהים. או יהיה שב אמרו כי לא עשו כן לעשית הסכות ולב כלם לה'.

ב.

(א) נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם וגוי, ידמה שעל דבר מה שהתחננו עם גויי הארץ עשו זה שתהיה להם כפרה מה' ית' ואע"פ שכבר טהרם עזרא מזה כמו שקדם ידמה שבאו אחר זה שם אנשים מהשבי אשר התגלו בזה ההטא ולזה הוצרכו אז להבדל מכל בני נכר. (ב) ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום, למדנו מזה שביום צום ראוי לקרא בספר התורה ברביעית היום הראשון וברביעית היום האחרון יתודו וישתחוו לה' ית' ויתפללו לפניו לכפר עונותיהם כי אז הם בלב נשבר וגדכא מצער התענית והחצי מהיום אשר בין שתי

הרביעיות האלו ראוי שיפספשו במעשיהם ויתקנו המעות כי אז יתכן שתהיה תפלתם נשמעת כמו שמצאנו במשה שלא התפלל על חטא העגל כי אם אחר שטהר ישראל ממנו לפי מה שאפשר. (ד) ויקם על מעלה הלויים, ר"ל על המקום העליון אשר עומדים שם הלויים באמרם השיר. (ה) קומו ברכו את ה' אלהיכם וגו', הם היו אומרים אל העם שיברכו את ה' שהוא אלהיהם מן היות העולם וכל עוד שיהיה העולם נמצא כי ה' ית' הוא תמיד נמצא לא סר ולא יסור ואחר זה הישלימו זאת הברכה כאלו הם מדברים עם ה' ית' ואמרו ויברכו ישראל שם כבודך שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה ר"ל שלא נוכל לברכו ולהללו בשום פנים שלא יהי' ה' ית' מרומם על כל הברכות ותהלות ההם ואפי' מלאכי השרת כשיברכוהו ויהללוהו הנה הוא מרומם לאין שעור על כל ברכותיהם ותהלותיהם כמו שבארנו בראשון ובחמישי מספר מלחמות ה', והנה למרנו מזה שישראל היו עונין על הברכות במקדש ברוך ה' אלהינו מן העולם ועד העולם וברוך ישם כבודו ומרומם על כל ברכה ותהלה. ואחר זה אמרו הלויים כל אלו הדברים הנפלאים והשלמים הנזכרים אחר זה וראינו לכאדם כאור שלם לכאור מה שבאלו הדברים מהשלמות. (ו) אתה הוא ה' לברך, כי לא ישתתף עמך בזה השם אחד מהנמצאות כי ההיות הוא לך מעצמך וכל היות אשר לזולתך הוא עלול מן ההיות אשר לך ולזה יאמר שם ההיות באמתות ובקדימה על ה' ית', ועל זולתו יאמר בשתוף ובאיחוד. אתה עשית את השמים, והם הגלגלים השמונה, ושמי השמים הם הגלגלים העובדים כל גלגל וגלגל בתנועותיהם, וכל צבאם הם הכוכבים אשר בעבורם היה רבוי הגלגלים ועשית הארץ, וכל אשר עליה מהצמחים והביה, והימים וכל אשר בהם מהדגים והצמחים כמו האלמוגים שיתהוו בהם וקצת עשבים שגדלים במים, ואתה מחיה את כלם, ומעמיד אותם ר"ל שאין מעשיך אלו בדרך מעשי האדם שאחר שנעשו לא יתלה קיומם בקיום העושה אותם אבל מעשי ה' ית' קיומם במה שישפע עליהם תמיד מה' ית' ולזה הוא מחיה את כלם, וצבא השמים לך משתהוים, ר"ל שהם כלם נכנעים לו ית' ובשליחותו הם מתנועעים כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה'. (ז) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם, ולזה הוצאתו מאור כשדים כדי שילך לארץ הנבחרת למען יהי' זרעו נבחר כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה, ושמת שמו אברהם, כשרצית שיהיה לו בן משרה אשר היה ממנו הזרע הנבחר אשר בעבורו היה אב וארון להמון גוים כי ממנו היה הזרע שזכה לרשת ארץ שכעה עממין, והנה (ח) מצאת לכב אברהם נאמן לפניך ולזה כרת עמו הברית בין הבתרים לתת את ארץ הכנעני החתי והאמורי והפרזי והיבסי והגרנשי באופן שתנתן לזרעו, והנה לא זכר שאר האומות שאמר לו ה' ית' שיתן לזרעו לפי שהוא אמר אחר זה ותקם את דברך ולא נתקיים עדיין ענין נתינת שאר האומות והכל יהיה נשלם בעת ביאת הנואל כמו שבארנו בבאורנו לדברי תורה, והנה בסוף הענין דקמת את דברך כי צדיק וישר אתה ולא תמנע מכעל חק חקו שאמרת לתת לו מהטוב ולזה רצית להגיע לזרע אברהם זה הטוב כאשר יריו ראויים לו גם המצאת להם מרה שקנו בו מרושלמות באופן שיהיו ראויים לזאת המטובה, והנה מהשגחתך על האבות (ט) ראית את עני אבותינו במצרים וירדה השגחתך להצילם ושמעת גם כן זעקתם על ים סוף כשרדף פרעה אחריהם ואבד מהם מנום

כי הים היה להם מצד אחד וחיל פיעה מצד אחר אז מדרת להצילם, ולא די שרועלת אותם אבל השתדלת לעשות מרה שתעשה לך שם בו, ורחם י' האותות והמופתים שנתת בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי זה היה סבה לעשות לר' ית' שם וזה שנספר תמיד באזני בנינו ובני בנינו אלו האותות וידעו כלם כי הוא ר', והנה במה שרשפעת מהטוב הנפשי לישראל באלו המכות אשר הכית פרעה ועבדיו ועמו בכל מכה לא היה מהעול כלל כי ידעת כי כלם הרשיעו על ישראל לענותם בענוים נפלאים ודמו לכלותם בנזויותיהם במה שגזרו שכל הבן הילוד ישליכו היאורה, ובוה הוסר הספק איך היה נענש פרעה וה' ית' הקישה את לבו וזה כי הוא לא היה נענש על מה שהקשה ה' ית' בו את לבו אבל היה ראוי לעונש מצד מה שהרשיע כנגד ישראל ורצה ה' ית' בהמילו העונש עליו שיניע מזה תועלת לישראל שידעו כי הוא ה' ולזה הבטיח ה' ית' אברהם שיחדש אלו המופתים בצאתם ממצרים כאמרו וגם את רגבי אשר יעבדו דן אנכי ובוה נתבאר לאברהם קיום היעוד שיערו ה' ית' מענין ירושת הארץ אשר בעברו שאל אות ואמר במה אדע כי אירשנה כי בסבת אלו האותות קנה זרעו מהשלמות מה שהיה ראוי בו לירושת הארץ כמו שבארנו בכאורנו לדברי התורה, וזולת האותות והמופתים שהרבית לעשות במצרים עשית עוד מהמופת כדי שידעו כלם כי אתה ה', והוא י' שכן בקעת הים לפני ישראל כשרדף פרעה אחריהם ויעברו בני ישראל בתוך הים ביבשה ואת רודפיהם השלכת בכח במצולות הים וצללו ברחם במהירות כמו שתצלול האבן במים עזים, ועשית עוד מהמופתים לישראל למען ידעוך שכבר י' הנחיתם בעמוד ענן יומם ועמוד האש לילה להאיר להם את הדרך אשר ילכו וגם בחנותם לא המיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם, והפלטג עוד לחדש להם מהמופת יקנו בו השלמות האמת, והוא שכבר י' ירדה שכינתך על הר סיני ועיניהם רואות ודברת עמהם משמים על דרך פלא באותם הקולות הנפלאים שהיו העם רואים ושומעים ונתת להם בזה האופן עשרת הדברים שכללו משפטים ישרים והם: לא תחמוד ולא תענה ולא תנאף ולא תגנוב ולא תרצח וכבד, ותורות אמת הם אנכי ולא יהיה לך, והחקים והמצות המוכים הם לא תשא וזכור, שעם היותם חקים הם מבוארי התועלת כמו שבארנו כל זה בפרשת וישמע יתרו י' ואת שבת קדשך הודעת להם קודם זה בדבר המן שנתבאר בו לכל ישראל איזה יום הוא שבת כי ביום הששי מצאו במה שלקטו משנה על אשר ילקטו יום יום כדי שיספיק להם לשבת ובשבת לא ירד ולזה הודיע להם ה' ענין השבת שהוא קדוש בזה האופן הנפלא, ואחר ששמעו ישראל עשרת הדברים ויראו פן ימאנו אם ישמעו עוד דברי ה' ית' בזה האופן אמרו למשה דבר אתה עמנו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ואז צוה ה' ית' לישראל מצות וחקים ותורה ביד משה עבדו, והנה הרבית להם עוד מופתים למשכם לעבודתך (ט) נתת להם במדבר לרעבם לחם מן השמים וחוא המן והוצאת להם מים מסלע לצמאם וזה קרה להם פעמים בהיותם במדבר ותאמר להם אחר זה לבא שם מרגלים כדי שיתישרו לרשת את הארץ אשר נשבעת לאבותיהם לתת להם, (ס) והנה המרגלים ואבותינו עמהם הרשיעו ויקשו את ערפם לבלתי שמעו אל דברי ה' ית' (ז) לעלות שם לרשת את הארץ כאמרם אנה אנחנו עולים אחינו

המסו את לבבנו וימאנו לשמוע כשאמר להם יהושע וכלב שיעלו כי הארץ טובה
מאד והי' ית' הוא בעזר ישראל ולזה אין לירא מעוצם האומות ההם ולא זכח
הנפלאות העצומות אשר עשית עמהם קודם זה אשר בעבורם היה ראוי שיבטחו
בהי' ית' שהוא יכניע אויביהם לפניהם כי כל אשר יחפוץ יוכל ויקשו ערפם
לבלתי בטוח בהי' ית' ואמרו טרב מרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ועם כל זה
שעשו כנגדך אתה אלוה הסליחות חנון ורחום אך אפים ומרבה להטיב ולזה לא
עזבתם כי הארכת אפך ורחמת עליהם ולא רצית להפרע מהם תכף אבל הארכת
חנותם במדבר עד שלמות ארבעים שנה כדי שלא ימיתו בלא עתם ובאותם
הארבעים שנה קרבת אותם מאד לעבודתך כמו שזכר אחר זה וכל זה מרוב
השגחתו על ישראל בעבור בריתו עם האבות. וגם כי הרשיעו מאד לעשות להם
(יח) עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך ישראל אשר העלה אותך מארץ מצרים ועשו בזה
הכעסות גדולות כנגד הי' ית' (יט) ואתה מפני רב רחמך עם כל לא הסירות
השגחתך מהם במדבר לא סר מעליהם עמוד הענן ועמוד האש שהיה בו תועלת
להישירם לאמונת הי' ית' והיה בזה עוד מהתועלת לנחותם הדרך ולהאיר להם
בלילה. (כ) ורוחך הטובה נתת על שבעים איש מזקני ישראל להשכיל ישראל
ולהחכיםם ולא נמעת מן מפייהם כל אותם הארבעים שנה ומים נתת להם לצמאם
כמו שנתבאר בספורי התורה. (כא) והנה כלכלת אותם ארבעים שנה במדבר לא
חסרו דבר שלמותיהם לא בלו מעליהם וגם נעלי רגליהם לא בלו בכל זה הזמן
דאיך ועשה זה הי' להישיר אותם לעבודתו בתכלית מה שאפשר. (כב) ואחר זה
נתן להם ממלכות ועממים כימי משה כאשר מתו דור המדבר וחלקת אותם לפאה
שהיא הקצה וההתחלה. והעיר בזה כי הממלכות האלו נתנו לבכורות מהשבטים
שהם ראובן גד ומנשה שהיה בכור יוסף ויוסף היה בכור לרחל. ואפשר עוד שקראם
פאה להיותם פחותים מאחיהם וזה מבואר בראובן ומנשה ואולם בגד יתבאר ממה
שאמר לו יעקב ומשה בברכותיו ולאשר אחיו. ואלו שהיו פאה ירשו את ארץ
סיחון ואת ארץ מלך חשבון שלקחה סיחון מיד מלך מואב הראשון ולקח את כל
ארצו מידו וכל זה לקחו ישראל בהכותם את סיחון ואת ארץ עיג מלך הבשן וזה
חלק משה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה. (כג) והנה הרבית בני הדור ההוא
שגזרת שימותו במדבר ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבותיהם לתת להם הנגבלת
בתורה מעבר לירדן מורה וכאשר אכלו ושבעו ושמנו (כד) בעטו כך והיה זה
סבה אל שבסוף הענין. (כו) מרדו כך והשליכו תורתך אחרי גום והלכו אחרי אלהי
העמים והנביאים אשר שלחת להם להעיד בהם הרע שיקרה להם אם לא ישיבו
אליך הרגו אותם כמו שעשתה זה איזבל ויהואש ומנשה. והנה בעת התחלתם
למרוד כך (כז) וזה היה כימי השופטים נתת אותם ביד צריהם והצרו להם ובעת
צרתם היו צועקים עליך ומרוב רחמך פנית אליהם לתת להם מושעים ויושיעום
מיד צריהם. ולא נמנעת מזה מפני מה שמרו ועצבו את רוח קדשך. (כח) וכנה להם
ישובו לחמוא וכאשר ירדו בהם אויביהם ישובו ויצעקו אליך ושמת צעקתם
להצילם והיה זה פעמים רבות כמו שזכר בספר שופטים. (כט) ואחר זה כימי המלכים
לישראל ויהודה כאשר מרדו כך העידות בהם על יד עבדיך הנביאים מה שיקרה
להם מהרע אם לא יסורו מרוע מעלליהם. והנה עשית זה להשיבם אל תורתך והם

דרשיעו ולא שמעו למצותיך ומשפטִיך חטאו בם עם היותם בתכלית השלמות והערבות ואין בהם דבר מהקושי כמו הענין בתורות שאר האומות אשר ישרפו באש לאלהיהם בניהם ובנותיהם כי אלו המצות והמשפטים הם באופן שכלם מתישרים אל מה שהוא בריאות הגוף והנפש וחיהם והם נתנו כתפס סודרת ונוטה מדרכיך אשר צייתם והקשו ערפם מהפך אלִיך פניהם אבל פנו אלִיך עורף ולא פנים. (ב) והנה הארכת העונש מרב רחמִיך ומשכנת עליהם שנים רבות והעידות בם ברוחך שהיתה על נביאיך ובידם שלחת להם הדברים להוכיחם ולא שמעו אל דבריך לקחת מוסר והיה זה סבה שנתת אותם ביד עמי הארצות, והם מלך אשר ומלך בבל והם הרגו בהם הרג רב. (א) והנה ברחמִיך הרבים לא עשית אותם כלה ואע"פ שהיו ראויים לזה מצד עוצם הטאתיהם גם לא הסירות מהם השגחתך לעזוב אותם בארץ שבים כי שם היו עניך בהם להשגיח בם כי אל חנון ורחום אתה. (ג) ועתה אלהינו שומר הברית והחסד שהיה לך עם האבות אין התלאה אשר מצאתנו מימי מלכי אשר עד היום מעט ומשם בא הרע לישראל ועד עתה כי הוא הגלה עשרת השננים והשחית רבים ביהודה ולכד את כל ערי יהודה הבצורות ואחריו בא מלך בכל להשחית את השארית הנשארה. (ד) והנה אתה אלהינו צדיק על כל הבא עלינו מן הרע כי באמת וביזר ובחמלה שפטת אותנו אך אנחנו הרשענו. (ה) ולעדותיך אשר העידות בהם, ר"ל ההעדות שהעידות בהם בתורה מן הרע שיקרה להם אם יסורו מאחריך והעידות בהם עוד על ידי נביאיך, והנה הם עם רב הצלחותיהם שהיתה להם מלוכה והיו נוהלים טובך הרב בארץ הטובה אשר נתת להם לא רצו לעבדך ולא שבו ממעלליהם הרעים ואנחנו בהפך זה. (ו) כי אנחנו עבדים ומלכי הגוים מושלים על אדמתנו ובהמתנו ועל גופנו ובצרה גדולה אנחנו.

י

(א) ועם כל זאת אנחנו כורתים ברית אמת לקים את דברי התורה וכאים באלה ובשבעה ללכת כתורת ה' ולשמור ולעשות מצותיו ומשפטיו וחקייו כמו שאמרה התורה תחת אשר לא עבדת. וכבר כתבנו זה הברית אשר אנחנו כורתים ועל החתום כל המנהיגים והם השרים והלויים והכהנים והנה זכרם בשמות. (ב) נשיהם בניהם ובנותיהם כל יודע מבין, ר"ל אשר יהיו מהם בני דעת לשמוע וללמד את דברי התורה. (ג) מחזיקים על אחיהם אדיריהם, ר"ל שגדוליהם ושריהם מחזיקים על אחיהם להכריחם לקים התורה. (ד) ואשר לא נתן בנותינו וגו', הנה זכרו קצת פרטי המצות אשר נכשלו בהם כמו ההתחתן בגוים ועשות מקח וממכר בשבת אע"פ שאין אסורו אלא מדברי סופרים לפי שהוא מבוא לעבור על אסר תורה כמו הכתיבה שהיא מלאכה. (ה) וכל שבר, וכל קנין, והשמטת קרקע והשמטת בספים כי בזה נכשלו בהיותם בארץ ישראל כמו שתמצא מבואר בדברי ירמיה, והנה נמישית השנה השביעית הוא שישימו ידיהם מקרקעותיהם בעליהם והוא שיהיו הפירות כמו הפקר כמו שבארנו בפרשת בהר סיני (ו) לתת עלינו שלישיית השקל בשנה, ראוי שתדע שהשקל הזה היה יותר גדול מהשקל הנזכר בתורה ולזה הספיק להם שלישיית השקל להיותו כמו מחצית השקל שצותה התורה וכבר נתבאר בס'

כִּי תִשָּׂא שׁוֹה הַכֶּסֶף הִיָּה נָתַן עַל עֲבוֹדַת אֱהֵל מוֹעֵד לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ כָּל קִרְבָּנוֹת צִבּוֹר
וְכָל הַמְּלָאכָה הַצְּרִיכָה בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ (לג) וּבַעֲבוּר שְׁלֹא תִשְׁכַּח הַעֲבוֹדָה בְּבֵית
הַמִּקְדָּשׁ הַפְּלִנִי גִּוְרָלוֹת עַל קִרְבֵּן הַעֲצִים, רִ"ל שְׁקִצְתָם הִיוּ מְבִיאִים שֵׁם עֲצִים בְּכֵת
הַמִּקְדָּשׁ וְקִצְתָם בַּעַת אַחַר כַּדָּךְ שֶׁהִיָּה הַדָּבָר מוֹגְבֵּל לְהִבְיֵאֵם שֵׁם לַעֲתִים מוֹמְנִים
וּמוֹגְבָלִים בְּאוֹפֵן יִשְׁלֹא יִחְסְרוּ יֵשׁ עֲצִים לְצוּרֵךְ הַמַּעֲרֻכּוֹת אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְיִדְמָה
שֶׁגַם בִּזְה שֶׁגָּנוּ בַּעֲתִים הַקְּדוּמִים, וְקִשְׁרוּ עֲצָמָם גַּם כֵּן (לו) לַתַּת טַתְנוֹת כֶּהוֹנָה
וְלוֹיָה בַּדָּךְ שֶׁהִיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לַעֲבוֹד עֲבוֹדַת הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא יִחְסְרוּ לָהֶם לָחֵם
וְשִׁמְלָה כִּי גַם בִּזְה שֶׁגָּנוּ בִּימֵי הַקְּדוּמִיִּם, וְלוֹה הִיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם עוֹזְבִים עֲבוֹדַת
הַמִּקְדָּשׁ וְהֵנָּה זָכְרוּ בִּזְה הַמִּקּוֹם מִמַּתְנוֹת כֶּהוֹנָה בְּכוֹרִים (לז) וּבְכוֹרוֹת אֲדָם וּבְכוֹרוֹת
בַּחֲמָה טַמְאָה וְטַהוֹרָה נִחְלָה וְתִרְוַמָּה וּמַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר שִׁיקְחוּ הַכֹּהֲנִים מִמַּעֲשֵׂר
הַלְוִיִּם וְתִקְנוּ שִׁיבִיאוּ לַכֹּהֲנִים כָּל אֱלוֹ הַמַּתְנוֹת בְּכֵת הָאֱלֹהִים כִּדִּי שְׁלֹא יַעֲזֹבוּ הַכֹּהֲנִים
הָעֲבוֹדָה לְחֹזֵר עַל הַגְּרָנוֹת לַקַּחַת הַתְּרוּמוֹת וְהַמַּעֲשֵׂרוֹת. (לח) לֶלֶחֶם בְּמַעֲרַכְתָּ, הוּא
לֶחֶם הַבְּנִיִּם, וּמִנַּחַת הַתְּמִידָה, הוּא הַקְּטוֹרֶת שֶׁהִיוּ מְקַטְרִים בְּמִזְבֵּחַ הַזֶּהָב, עוֹלַת הַתְּמִידָה,
הֵם הַתְּמִידִין שֶׁבִּכְל יוֹם. הַשְּׁבֵתוֹת הַחֲדָשִׁים לְמוֹעֲדִים, הֵם מוֹסְפֵי שֶׁבֵּת וְרֹאשׁ חֲדָשׁ
וְיָמִים טוֹבִים, וְלִקְדָשִׁים וְלַחֲטָאוֹת, הֵם זִבְחֵי שְׁלֹמֵי צִבּוֹר וְחַטָּאוֹת שֶׁל צִבּוֹר, וְכָל
מְלָאכַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ, הוּא כָּל מָה שִׁיִּצְטָרֵךְ שֵׁם כְּמוֹ שִׁמֵּן לְמֵאוֹר וְסֹלֶת לְמִנְחוֹת וְיֵין
וְשִׁמֵּן וּפְרָה אֲדוּמָה וְיִשְׂאֵר מָה שִׁיִּצְטָרֵךְ שֵׁם. (לו) בְּכוֹרֵי אֲדָמַתְנוּ, הֵם בְּכוֹרֵי חֲמָה
וְשַׁעֲרָה, וּבְכוֹרֵי כָּל פְּרִי כָּל עֵץ, כִּבְר בְּאֵרוֹ רְבוּתֵינוּ שֶׁזֶה אֵלֵּא בְּפִירוֹת הַמִּיּוֹחָסִים
לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ גִּפֵּן וְתֵאנָה וְרִמּוֹן וְזִיתִים וְתַמְרִים וְאֱלוֹ הַשִּׁבְעָה מִיֵּינָן שֶׁזָּכְרָנוּ הֵם
הַמִּיּוֹחָסִים לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּאִמְרוֹ אֶרֶץ חֲמָה וְשַׁעֲרָה גִּפֵּן וְתֵאנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שִׁמֵּן
וְדָבֶשׁ. (לז) וְאֵת בְּכוֹרוֹת בְּנֵינוּ וּבַחֲמַתְנוּ, הֵם בְּכוֹר אֲדָם וּפְטֵר חֲמור, וְזָכְרָם יָחַד לְפָנֶי
שִׁשְׁנֵיהֶם נָתַנוּ לְפִדְיוֹן. (לה) וְתִרְוַמֹתֵינוּ וּפְרִי כָּל עֵץ תִּירוּשׁ וְיִצְהָר, רִ"ל תְּרוּמוֹת הַדָּבָר
וְתִרְוַמֹת פְּרִי כָּל עֵץ שֶׁנִּגְמְרָה מְלָאכְתּוֹ כְּמוֹ תִירוּשׁ וְיִצְהָר. (לז) וְהִיָּה הַכֶּהֵן בֶּן אֶהֱרָן
עִם הַלְוִיִּם בַּעֲשֵׂר הַלְוִיִּם. עֲשׂוּ זֶה לְהַרְחִיק הַלְוִיִּם מִכְּבוּשׁ תַּחַת יָדָם מַעֲשֵׂר הַמַּעֲשֵׂר
שֶׁהוּא לַכֹּהֲנִים וְלוֹה חִיבֵו שִׁיְהִיָּה שֵׁם כֶּהֵן עִמָּהֶם בְּלִקְחָם הַמַּעֲשֵׂרוֹת וְעַל הַלְוִיִּם חִיבֵו
שִׁיְהִיָּה הַטְּפוּל לְהִבְיֵאֵם מַעֲשֵׂר הַמַּעֲשֵׂר לְלִשְׁכוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְבֵית הָאוֹצֵר.

י.א.

(ח) וַיִּשְׁבוּ שְׂרֵי הָעָם בִּירוּשָׁלַיִם וְגו', כִּאֵן חֹזֵר לַעֲנִינוּ הָרֵאשׁוֹן שֶׁזָּכַר שֶׁהָעִיר
רַחֲבַת יָדַיִם וְגִדּוּלָה וְהָעָם מַעֲמַת בְּתוֹכָהּ וְאֵין בָּתִּים בָּנוּיִם, וְלוֹה נָתַן נַחֲמִיָּה אֶל לְבוֹ
לְתַקֵּן עֵינָיִם הַגְּלוּת שִׁיְהִיָּה לָכֶם לְה' וַיְקִימוּ הַתּוֹרָה וּלְתַקֵּן דְּבָרֵי עֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,
וְכִזָּה הַפְּסִיק הַמֵּאֵמֵר וְאַחַר כֵּן הִשְׁתַּדַּל שִׁיִּשְׁבוּ שְׂרֵי הָעָם בִּירוּשָׁלַיִם וְהִפִּילוּ גִוְרָלוֹת
לְהִבְיֵאֵם אַחַד מַעֲשֵׂרָה מִשְׂאֵר הָעָם לְשֶׁבֵּת בִּירוּשָׁלַיִם וְקִצְתָם הַתְּנַדְּבוּ עוֹד מַעֲצָמָם
לְשֶׁבֵּת בִּירוּשָׁלַיִם וּבְרָכוּ הָעָם אֶת הַמַּתְנַדְּבִים כִּי הֵם עָזְרוּ לְהִשִּׁיב יְרוּשָׁלַיִם עַל
עֲנִינָה הָרֵאשׁוֹן, רִ"ל לְבִנְנוֹת חֲרֻבְתֵיהָ, וְזָכַר כִּי הַמַּתְנַדְּבִים הֵם רֵאשֵׁי הַמְּדִינָה אֲשֶׁר
יִשְׁבוּ בִירוּשָׁלַיִם וְזָכַר עוֹד מִי יִשְׁכּוּ בִירוּשָׁלַיִם מִכְּנֵי יְהוּדָה וּמִכְּנֵי בְנֵימִין, (ט) וַיְהוּדָה
בֶּן הַמְּנוּאָה עַל הָעִיר מִשְׁנָה, רִ"ל מִשְׁנָה לְפָחָה וְאַפְשֵׁר שֶׁהִיָּה מִשְׁנָה לְסַקִּיד וְהוּא
הַיּוֹתֵר נְרָאָה. (י) נְגִיד בֵּית הָאֱלֹהִים, רִ"ל מְמוֹנָה עַל בֵּית הָאֱלֹהִים. (יז) עַל הַמְּלָאכָה
הַחִיצוֹנָה לְבֵית הָאֱלֹהִים, רִ"ל שֶׁהוּא הִיָּה מְמוֹנָה עַל מְלָאכַת בְּרֵךְ הַבַּיִת בְּמָה שִׁיִּצְטָרֵךְ

מהמלאכה בחצר הכהנים והעזרות ובכלל כל מה שהוא מצטרך במה שהוא חיצון מבית האלהים. י) ראש התחלה יהודה לתפלה, ר"ל שהוא היה ראש לאשר יודה תחלה מהלויים לתפלה לשם ית' והם המשוררים ובקביה היה השני לו להודות לתפלה. כ) והנתינים יושבים בעפל, ר"ל בנוכה העיר והוא קרוב לבית המקדש כד' שיהיו קרובים לעשות המלאכה אשר תצטרך שפ. כג) ופקיד הלויים בירושלים וגו', ר"ל שהוא היה ממנה לנגד מלאכת בית האלהים לכל המצטרך שם לעושי המלאכה והוא היה מוציא כל ההוצאות כי מצות המלך ארתחששתא היתה עליהם שיהיו ממונים על זה כי ממון המלך היה נעשה כל זה. כד) ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו, כי המלך נתן האמנה הזאת על המשוררים דבר יום ביומו שיאמרו כמה היתה ההוצאה ביום ההוא ויאמנו. כה) והנה פתחיה בן משיבאל היה ליד המלך לכל דבר שיהיה לעם, ר"ל שהוא היה מקבל מהם מנת המלך ושאר הדברים אשר יבאו למלך מהם. כו) ואל הצרים בשדותם, ר"ל אל העירות הבלתי מוקפות חומה כאמרו ובתי החצרים אשר אין להם חומה (ויקרא כ"ב ל"ה). לו) ומן הלויים מחלקות יהודה לבנימין, ר"ל שכבר באו מחלקות מהם לארץ יהודה ולארץ בנימין.

יב.

ה) עם זוכבל בן שאלתיאל וישוע, הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, שריה ירמיה עזרא, כל אלו הנזכרים שהם ראשי הכהנים הם ראשי המשמרות ולא מנה בכאן מהם כי אם עשרים ושנים אולי לא היו שם אז משמרות יותר כי המשמרות היו עשרים וארבע בימי דוד. ה) והלויים ישוע וגו', אלו היו ראשי משמרות. על הידות, בא במשקל השלם והוא הפקוד שהוא המקור מבנין הפעל, והרצון בו שהם היו ראשי המשמרות על דבר הודות ה' והם המשוררים. י) וישוע הוליד את יויקים וגו', כל אלו היו כהנים גדולים דור אחר דור. יב) ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות וגו', לפי שמנה כמה שקדם ראשי משמרות הכהנים בימי יהושע הכהן הגדול בא למנות עתה ראשי המשמרות בימי יויקים בנו ואמר כי למשמר שריה היה מריה ראש, והנה לא זכרם כלם כי השמיט חטוש, אולי נתחברה משמרתו לאחת מהמשמרות (יז) והרצון באמרו לאביה זכרי למנימין כי זכרי היה ראש למשמר אביה ומנימין, או ירצה בזה כי פלטי היה ראש שני משמרות מנימין ומועדיה. יג) למליכה, הוא מלוך (לעיל כ"ג). יד) לחרם, הוא רחם (לעיל ג'). למריות, הוא מרמות (כז). יז) למנימין הוא מימין (לעיל ה'). למועדיה, הוא מעדיה (כז). יח) לסלי, הוא סלו (כז ז'). כג) כתובים ראשי אבות וגו', ירמיה שבימי דרויש הפרסי שהיה אבי ארתחששתא היה אלישיב כהן גדול ועוד היה כהן גדול בימי ארתחששתא אחרי מלכו יותר משלשים ושנים שנה כמו שיתבאר במה שיבא מזה הספר והנה נעשה אז ספר כתובים בו אלו הראשים ואינו אתנו. כד) וראשי הלויים חשביה וגו', הם ראשי משמרות המשוררים והם היו מהללים ומודים לה' ית' במצות דוד איש האלהים. כה) באספי השערים, ר"ל שהם היו ראשים ללויים הנאספים אל השערים לשמרם. כו) אלה בימי יויקים וגו', ירמיה שקודם ימי דרויש הפרסי היו בירושלים נחמיה התרשמתא ועזרא הכהן כמו שתמצא כי בימי כורש אמר התרשמתא לקצת הכהנים המתיחסים. לכהונה אשר לא יאכלו

מקדש הקדשים וכבר נכתב שם גם כן נחמיה התרשאת שני אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה (נחמיה ט' ז'). (ז) ובתורות ושיר, הם לחמי תורה. (ח) כי הצרים בנו להם המשוררים סביבות ירושלים, ר"ל שהם בנו סביבות ירושלים ערי הפרווי לשכת כס. (ט) ויטהרו הכהנים והלויים וגו', הנה תחלה נטהרו הם בעצמם ואחר כן טהרו העם והשעדים והחומה מכל טמאה. (י) ותהלכות לימין מעל להומה, ר"ל ששם היו בנוים מקומות יוכלו להלוך בהם (ויש קורנדוואל"ם בלש"ן) ועליהם העלה נחמיה את שרי יהודה. (יא) ומכני הכהנים בחצוצרות, כן צותה התורה שיהיו הכהנים תוקעים בחצוצרות על זבחי היצמים והתורות באות על זבח השלמים עם שזה היה יום שמחתם מפני חנכת חומת ירושלים. (יב) בכלי שיר דוד איש האלהים, הנה התקין דוד שירים כהודות לה' ית' והיו נתונים השירים ההם למנצחים על כלים מיוחדים מכלי זמר. (יג) והתורה השנית ההולכת למואל, הוא כמו למול, והרצון בזה לנגד המקום ההוא. (יד) בשער המטרה, הוא שער חצר המטרה שהיו יצמים בו האסירים. (טו) ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות, ר"ל שנתמנו פקידים על הלשכות לאוצרות לשם שם התרומות לכהנים והבכורים והמעשרות לכנוס בהם מנות הראויות מן התורה לכהנים וללויים לתבואות שדי הערים אשר ליהודה וכנימין כי רצה נחמיה שיובאו שם גם כן מנות הלויים כדי שיהיו הלויים פנוים לעבוד עבודתם בבית המקדש ולא יצטרכו לשוטט בערים לקחת מעשרותיהם. (טז) וישמרו משמרת אלהיהם, הוא שמירת בית האלהים ומשמרת המטרה לשמור שלא תכנס טמאה בבית המקדש. (יז) נתנים מניות המשוררים וגו', ר"ל שכבר היו נתנים להם מנות יחיו בהן דבר יום ביומו כדי שלא תשבת העבודה והיו מקדישין ממון ופירות לתת ללויים והלויים היו מקדישים לבני אהרן, או ירצה בזה שישראל היו מכינים המעשרות ללויים ונושאים אותם להם בבית המקדש והלויים היו מכינים לבני אהרן מעשר מן המעשר ונושאים אותו להם בלשכתם.

יג.

(ג) ויבדילו כל ערב מישראל, ידמה שנתגירו מעמון ומואב והם הבדילום מישראל שלא יתחננו בהם. (ד) קרוב לטוביה, הנה טוביה היה עמוני כמו שנזכר כמה שקדם (ג' י"ט). (ו) ובכל זה לא הייתי בירושלים, ר"ל כאשר נעשית לשכה לטוביה בחצרי בית האלהים וזה כי בשנת שלשים ושתים לארתחששתא מלך בבל באתי אל המלך ולקח שנה נשאלתי מן המלך ולקחתי רשות ממנו לשוב לירושלים. (ט) ואומרה ויטהרו הלשכות, ר"ל לשכת אלישיב ולשכת טוביה ואשיב שם בלשכת טוביה כלי בית האלהים את המנחה ואת הלכונה. (י) ואדעה כי מנות הלויים לא נתנה, ר"ל כי מנות הלויים לא נתנו להם בבית האלהים, ולזה ברחו איש לשדרו הלויים והמשוררים לחזור על הגרנות בעבור מנותיהם, (יא) ואריבה את הסגנים וגו', ולא נתנו מנותיהם בבית ה' ללויים, ואקבץ את הלויים ואעמידם על עמדם הראשון וסבבתי שכל יהודה הביאו מעשר הדגן היתירוש והיצהר לאוצרות בית ה' למען לא יצטרכו הלויים לעזוב עבודת בית המקדש. (יב) כי נאמנים נחשבו וגו', שהם כחזקת נאמנים והם ישיבו לאחיהם חלקם. (יג) ואל תמח חסדי, ואל תמחה. (יד) דורכים גתות בשכת, הנה זו היא מלאכה מהמלאכות שיתחייבו עליהם.

בשבת, ומביאים הערמות וגו', ר"ל שערמות התבואה היו טוענים על החמורים בשבת והנה ישראל הם מצווים על שביתת בהמתם. ואעיד ביום מכרם ציד, ר"ל הנה הזהרתי איתם מכל זה ביום שהיו מוכרים צדה ומזון ביום השבת. (ז) והנה הצורים והם סוחרי צור ישבו בה ביום השבת והיו מביאים דגים וכל סחורה בירושלים והיו מוכרים בה ביום השבת לבני יהודה. (ח) והנה הריב נחמיה עם השרים בעבור שהיו מחללים את יום השבת באלו השלשה דברים אשר האחד הוא מדברי סופרים והוא הקניה והמכירה בשבת, והשנים הם מן התורה, האחד הוא שלא שבתה בהמתם בשבת והשני הוא עשותם מלאכה בשבת לדרוך את הגתות. (ט) והיו כאשר צללו שערי ירושלים לפני השבת, זה הוא בערב שנמו הצללים ביטערים, ואומרה ויסגרו השערים כדי שלא יבאו שם הסוחרים ויהיו למכשול לבני יהודה שלא יזהרו מלקנות מהם בשבת. (כ) וילינו הרובלים, הם הסוחרים. (כא) אם תשנו ר"ל אם תוסיפו שנית לעשות כן אישלה ידי ככם ליסר אתכם שלא תוסיפו לעשות כדבר הזה ומפני זה נזהרו ולא באו בירושלים מהעת ההיא בשבת. (כב) ואומרה לליום שיהיו כלם מטהרים ויבאו לשמור השערים בשבת כל משמרות השוערים להוסיף קדושה וכבוד ליום השבת ואמנם צוה זה כי השבת לא היה נכר במקדש כי הכהנים היו עובדים עבודתם בשבת, ולזה צוה שיהיה בו זה ההכר. (כג) ואקללם. הנה קצתם נדה והחריבו, וקצתם הלקה ארבעים חסר אחת מפני עברם על מצות לא תעשה. ואמרטם, הוא מריטת השער ליסרם. (כו) גם אותו החמיאו הנשים הנכריות, ואע"פ שהיה חכם גדול ושלם וכל שכן שיהיאו אתכם. (כז) ולכם הנשמע לעשות את כל הרעה הגדולה וגו', האם נשמע לכם במה ששמעתם מדברי התורה ומקללותיה למי שיעבור על דבריה מה שתתירו בו לעצמכם לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת למעול כאלהינו להושיב נשים נכריות הלא היה ראוי לכם שתקבלו מוסר ותיראו את ה' בראותכם הרעה הגדולה אשר אנחנו בה בעבור חטא אבותינו בכמו אלה הדברים. (כח) ואכריהו מעלי בעבור התחתנו בנויי הארצות וכדי שלא יהיה רגיל סנבלט החורוני בירושלים בעבורו כי הוא היה מצרי יהודה ובנימין ואם יראה מוצאי העיר ומובאיה אילי יתישר לחזק ליושבי ירושלים. (כט) על גאלי הכדנה, ר"ל שהיו מטנפים דבר הכהונה בהתערבם בנויי הארץ. (ל) ולקרבו העצים בעתים מזומנות וגו', ר"ל שסדרתי הכל סדור שלם כדי שיהיה הכל מונבל ולא יחסר דבר ולזה סדרתי עתים יבואו בעת עת, מהם קרבן העצים למערכה אנשים ידועים כדי שיהיה הכל מונב, וכן סדרתי עת לבכורי פירות האילן ועת אחר לבכורי התבואה יבואו אנשים באלו העתים בכוריהם, ובקש נחמיה מה' ית' שיזכר לו כל זה לטובה אשר עשה לכבודו.

הנה זה באור מה שראינו לבארו במה שהגבלנו באורו בזה המקום.

ואולם התועלות המגיעים ממנו הם:

התועלת הראשון הוא: להודיע שראוי לפחד תמיד ולברוח מן הספק, ולזה זכר שאחר שנבנתה החומה והעמיד הדלתות שם בעיר ירושלים שומרים בשערים אנשי אמת ויראי אלהים כדי שיוכל לבטוח בהם שלא יפוטו בשום פנים להסכים עם צרי יהודה ובנימין, וצוה עוד שלא יפתחו הדלתות בכקר עד חום השמש כי

אולי אם יותר להם לפתחם קודם זה יקרה שיוכלו להכנס צרי יהודה ובנימין, ולזאת הסבה גם כן צוה שטרם ישכבו אנשי העיר בערב יסגרו הדלתות ולהעמיד משמרות לשמור כלילה בכל מבוי ומבוי לשמור העיר ולפי שראה שהעיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים השתדל שישבו שם שרי יהודה ועשירית שאר הגולה העולים מכבל.

התועלת השני הוא: להודיע שהוא ראוי שיופקדו בכל מלאכה גדולה ממונים ישיגוהו בענין המלאכה ההיא שתהיה נעשית כהוגן ואם לא לא יתכן שתשלם המלאכה ההיא, ולזה זכר שאחר שהעמיד הדלתות שם על מנוים השוערים והמשוררים וזכר גם כן שעל כל משמר ומשמר היה ראש המשמר להשגיח על המשמר שלו.

התועלת השלישי הוא: להודיע שהכונה במועדים הוא לעסוק בהם בתורה כי אז העם פנוים ממלאכה ויתכן להם זה ושהוא ראוי שישמו קצת היום בתורה ובקצתו יתענגו וישמחו לכבוד יום טוב כי זה ממה שיתישרו בו לעמוד על מה שכונה התורה בענין המועדים, ולזה זכר שעזרא הסופר קרא בתורה נגד כל העם בראש השנה מאור הבקר עד מחצית היום ומחצית היום והלאה צוה שילכו לאכנל ולשתות ולשמח, ושישלחו מנות לאין נכון לו למען ישמחו העניים גם כן בשמחת יום טוב, ולהעיר גם כן שהוא ראוי לקרא התורה ביום טוב זכר כי בחג הסכות קראו בתורה בכל יום ויום.

התועלת הרביעי הוא: להודיע שדבר שבקדושה לא יתכן שיהיה בפחות מעשרה, ולזה זכר כי מפני שהיה עזרא עומד במגדל עין עשו לדבר כדי שיהיה גבוה על העם וישמעו כלם, דבריו והיה המגדל ההוא חולק רשות לעצמו הנה הוכרחו לעלות שם עמו אנשים מימינו ומשמאלו כדי שלא יאמרו דבר שבקדושה בפחות מעשרה.

התועלת החמישי הוא: להודיע שהוא ראוי בעת קריאת התורה שימו כל העם אזניהם אל דברי התורה, ולזה הוא מבואר שאין ראוי שידברו כלל אבל ישמעו דברי התורה ויבינום כפי כחם, ולזה אמר שכאשר קרא עזרא בספר התורה היו אזני כל העם אל ספר התורה ושכאשר פתח עזרא הספר עמדו כל העם במקומם כדי שיהיו יותר מוכנים להטות אזניהם אל הדברים, ר"ל שאם היו מתנועעים והולכים זה פה וזה פה היתה מתבלבלת להם שמיעת הדברים.

התועלת השישי הוא: להודיע שהקורא בתורה הוא ראוי שיברך קודם הקריאה, ולזה זכר שכבר ברך עזרא את ה' האלהים אחרי זכרו פתיחת עזרא הסופר את ספר התורה ומה יתבאר שהוא ראוי יותר שיברכו לאחריה כי אז הגיע התועלת ממצות הקריאה וזה יתבאר מברכת המזון שחייבה התורה בה אחר האכילה והשביעה כי אז הגיעה ההנאה לא קודם זה.

התועלת השביעי הוא: להודיע שהשומע ברכה מפי המברך הראוי לברך צריך לענות אמן, ולזה זכר שכאשר ברך עזרא את ה' האלהים ענו כל העם אמן. התועלת השמיני הוא: להודיע שכאשר היה שם מי שיקרא בתורה בצבור ראוי שיהיה שם מי שיבין הדברים ההם לעם ויבארם להם, ולזה זכר שכבר היו

שם רבים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם לשמע דברי המבארים במה שקרא עזרא בספר התורה ושהם קראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל והבינו העם בתארי המקרא איך יתישר לעמוד מצורת הקריאה על כונת הכתוב.

התועלת התשיעי הוא: להודיע שאין ראוי לבכות ולהתאכל במועדים, אבל ראוי לשמוח בהם שמחת ה' לא שמחה מישרת לסור מאחריו, ולזה אמר נחמיה לישראל היום קדוש הוא לה' אל תתאבלו ואל תככו ואמר להם אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם.

התועלת העשירי הוא: להודיע כי סכך הסכה ראוי שיהיה מעצים תלושים עם עלים וראוי שיבחרום יפי העלים וטובי הריח לפי מה שאפשר, וזה למדנו מאמרו צאו הדר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב, וזה אמנם הוא למצוה מן המוכחר כי התורה לא דקדקה בנוי וטוב הריח, אבל אמרה בסכות תשבו מכל מקום וכבר בארנו שם מה הם הדברים שיתכן להיות מהם סכך.

התועלת האחד עשר הוא: להודיע שאין ראוי לעשות סכה כי אם במקום מגולה לא בתוך הבית, ולזה זכר שכבר עשו להם סכות איש על גנו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחיכות העיר.

התועלת השנים עשר הוא: להודיע שהחומא בשוכו אל ה' ראוי שיכנע לבנו ויהיה נשכר ונרכה בשיצער עצמו בצום ובלכישת שקים ומה שידמה לזה ויתודה חטאו, ולזה ספר שכאשר שבו ישראל מחטאתם במה שהתחתנו עם גויי הארצות הנה נאספו ישראל בצום ובשקים ואדמה על ראשם ונבדלו מגויי הארצות אשר התחתנו בהם והתודו על חטאתיהם וגם על עונות אבותיהם אשר עליהם גם כן היה חרון אף ה' עליהם, והנה היה התועלת בהתודותם על עונות אבותיהם להעיר לבם כי על רב חטאיהם נפלו ברעה אשר נפלו בה וזוה נתישרו לתת אל לבם לכרות ברית עם ה' ללכת בתורתו כמו שנזכר בזה הספור בסוף הדברים שנאמרו בזה הצום.

התועלת השלושה עשר הוא: להודיע כי ביום הצום ראוי לקרוא בתורה רביעית היום הראשון ולהתודות לה' ית' ולהשתחות לו ברביע האחרון כי אז הוא בצער גדול ותהיה מפני זה תפלתו יותר נשמעת ובמה שבין אדם ישפוש במעשיו לתקן עותתו, ולזה ספר כי ביום הצום קראו בספר התורה רביעית היום ורביעית היום התודו והשתחוו לה' אלהיהם. והתבאר שזה הרביעית היה האחרון מן היום מה שאמרו בסוף אלה הדברים ובצרה גדולה אנחנו.

התועלת הארבעה עשר הוא: להודיע כי כשהיו אומרים ברכו במקדש היו אומרים ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם וברכו שם כבודו ומרום על כל ברכה ותהלה והם היו עונין ברוך ה' אלהינו מן העולם ועד העולם וברוך שם כבודו ומרום על כל ברכה ותהלה, ולזה ספר אמרו קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם וכו'.

התועלת החמשה עשר הוא: להודיע שאין נמצא יתכן שיקרא בשם יידי ה"א

וא"י היא זולתי ה' ית' וכבר בארנו שהענין הוא כן בכאורנו למה שאחר המבצע ובמאמר החמישי מס' מלחמות ה', ולזה אמר אתה הוא ה' לבדך.

התועלת השששה עשר הוא: להודיע שה' ית' שביא העולם בכללו היא מעמיד אותו תמיד ונותן חיים וקיום לכל מה שיחיה ויתקיים לא כמו הענין בפועלים אשר בכאן שלא יצטרכו להם פעולותיהם אחי שפעלו אותם וזה כי התנועה אשר לצבא השמים אשר שמה ה' ית' כלי לקיום כל אלו הדברים לא תהיה אלא מפני היותם משתחווים לה' ית', ר"ל כי מפני חשקם למה שציירו מעצם נימוס הנמצאות המושכל וסדרם וישרם אשר כנפש ה' ית' יהיו נכספים להתנועע בתנועה המתחייבת מעצם הציור ההוא אשר מהתנועה ההיא יושפעו הרבה מהדברים אשר בכאן כמו שיסוד להם ה' ית' ביום הבראם, ולזה אמר ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחווים.

התועלת השבעה עשר הוא: להודיע כי האותות והמופתים ששם ה' ית' בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו היה להועיל לישראל והוא שידעו כי הוא ה' ולא היה בו עול כנגד המצרים אע"פ שהקשה ה' ית' רוח פרעה ואמץ את לבבו כי כבר ידע ה' ית' כי הרשיעו מאד פרעה ועמו לעשות כנגד ישראל, ולזה נתחייבו לפול בזה העונש ורצה ה' ית' שיגיע ממנו תועלת לישראל שידעו כי הוא ה', ולזה אמר ותתן אותות ומופתים וגו'.

התועלת השמונה עשר הוא: לפרסם עוצם חסדי ה' ית' לישראל בעבור בריתו עם האבות וזה שכבר ראה ענים במצרים ושמע צעקתם על ים סוף עם היותם בלתי ראויים או מצד עצמם שתדבק בהם אז ההשגחה האלהית אך היה זה מצד בריתו עם האבות כמו שזכר בתורה ואחרי כן הישירים ה' ית' לעבודתו באופן נפלא מצד האותות והמופתים שהרבה להם במצרים ועל הים וכמדובר ובמעמד הר סיני ובתורתו השלמה ששמעו שם קצתה מפי ה' ית' בקול ההוא הנפלא וקצתה מפי משה ועם כל זה הפליגו לחמא תקף ועשו להם מסכה ולא עזבם עם כל זה במדבר אבל דבקה בהם השגחתו לכלכלם שם על דרך המופת וגם ברבר המרגלים מרו ועצבו את רוח קדשו והאריך ה' ית' ענשם עד שלמות ארבעים שנה להמול עליהם לפי מה שאפשר ותוך זה הזמן עשה להם מופתים עצומים על צד החנינה ועל צד התוכחת למען ייראו את ה' לטוב להם, וכאשר נתישרו ליראת ה' הדור הבא אחר דור המדבר נתן לפניהם מלכים אדירים ונתן ארצם נחלה לישראל עמו ולא אך זמן ושבו לחמא שמנו ובעטו בה' ית' ונתנו ביד אויביהם ובשונם נתן להם ה' ית' מושיע וכן התמיד פעמים רבות גם אחרי כן בעת מלכיהם מרדו בה' ית' ועזבו כל תורתו ושלח להם ה' ית' את עבדיו הנביאים יום השכם ושלח והעידו בהם להודיעם הרע הנפלא שיקרה להם אם לא יסורו מדרכם הרעה והנה האריך להם ה' ית' זה מאד עד שראה שלא היתה בהם תקוה שישזבו מדרכם הרעה ואז נפלו ברע בהדרגה עד שהגלו מן הארץ במעלם וגם שם לא עזב חסדו מהם, אבל היו עיניו בהם לשמרם מהכליון בהיותם בארץ אויביהם וזה כלו ממה שיישיר שומעי אלו הדברים להכנע לעבודת ה' ית', ולזה כרתו כלם ברית עם ה' ית' ללכת בתורתו ולקיים המצות אשר עזבו עד שכמעט נשכח זכרם מהם.

התועלת התשעה עשר הוא: להודיע שעבודת קצת הלויים היתה בשיר להודות לה, ולזה היו שם משמרות ממונות על זה כאמרו והלויים ישוע בנוי וגו' וי"ב י') ואמר גם כן וראשי הלויים חשביה וגו' (סס כ"ד) משמר לעומת משמר וכבר בארנו זה גם כן מדברי התורה אלא שהוא יותר מבואר בזה המקום וכספר דברי הימים.

התועלת העשרים הוא: להודיע שקדוש חומת ירושלים ראוי שיהיה בתודות ושיר, (כמי משנעוה דף י"ד).

התועלת העשרים ואחד הוא: להודיע שאסור לקנות ולמכור בשבת ואע"פ שאינה מלאכה כי זה אולי יביא לעשות מלאכה. ולזה אמר נחמיה לחורי יהודה שהם מחללים את יום השבת מפני קנותם ומכרם בשבת, ולזה צוה לסגור שערי ירושלים ביום השבת כדי שלא תבא שם שום סחורה בשבת לשמור ישראל מהכשל בזה, והנה זה האסר הוא מדברי סופרים לעשות משמרת למשמרת התורה.

התועלת העשרים ושנים הוא: להודיע שיש לדין לענוש לפי שעה יותר מהשעור שיתחייב מצד התורה, ולזה ספר כי נחמיה הריב עם המתחתנים בגויי הארצות וקלל קצתם וקצתם הלקה ומרט שערם, ואם אין הקללה והמרימה ראויה לפי מה שהטילה התורה מהעונשים על זה, אך עשה זה נחמיה להוראת שעה מפני שהיה הדור פרוץ בזה, ולזה רצה להוכיחם בזה האופן גם השביעם באלהים שלא יעשו ככה לזאת הסכה.

התועלת העשרים ושלושה הוא: להודיע שעור זאת העבירה עד היכן הוא מגיע, ר"ל ההתחתן בנשים, והוא שגם שלמה שהיה נביא ואהוב מאד לאלהים החטיא אותו ההתחתן בנשים ואע"פ שכבר נתגירו עד שכבר היה זה החטא סבה להגלות ישראל מעל אדמתם כי זה היה סבה להתחלק המלוכה והחלק המלוכה היה סבה להעשות ענלי הזהב אשר היה סבה בסוף הענין להכרית ישראל מעל אדמתם ויהודה ובנימין עמם כי למדו מלכי יהודה ממלכי ישראל לעשות הרע בעיני ה', וכזה אמר הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל וגו'.

התועלת העשרים וארבעה הוא: לפרסם מה שהיה באלו הפעולות שעשה נחמיה מהשלמות והטוב כי הוא השלים בנין ירושלים בזה האופן הנפלא שקדם אשר היה בו מהחסידות והטוב מה שלא יעלם והעמיד עבודת בית המקדש באופן שלם בדרך שלא תשבח העבודה ונקה ישראל מכל סיג ועון כיד אלהי הטובה עליו, ולזה אמר במקום מקום מאלו הפעולות זכרה לי אלהי הטובה למשוך לב האנשים להרמות פעולותיהם לפעולותיו.

ובכאן נשלם ביאור זה הספר והיתה השלמתו כירח אדר שני של שנת תשעים ושמונה לפרט האלף השישי ליצירה. יתברך ויתעלה יוצר הכל אשר עזרני ברהמי וברוב חסדיו על כל ברכה ותהלה א"ס.

ספר דברי הימים א.

א.

אדם שת אנוש וגו' עד ויקבצו כל ישראל אל דוד הברונה (סמן יא א').
(ב) אדם שת אנוש, הנה כלם עד נה היה אב הראשון לשני, וזה שאדם
הוא אבי שת ושת הוא אבי אנוש וכן כלם עד נה והוא אבי שם חם ויפת.
(ז) ולוד וארם ועויז והול וגתר ומשך, הנה קצר בזה והרצון בו לפי מה שנתבאר
בתורה שעויז והול וגתר ומשך היו בני ארם (נלשית י' כ"ג) והנה אמר בתורה
תמורת ומשך ומש, והנה היו לו שני שמות. (כד) שם ארפכשד שלה, הנה
הראשון אב לשני עד אברם. (לג) ובני מדין וגו', הנה לא מנה בזה המקום בני
דן, וידמה מפני זה שלא יהי' הרצון במה שאמר בתורה אשורים ולטושים
ולאומים שמות אנשים ולזה לא מנה אותם בזה הספר. (לו) בני אליפז וגו', הנה
הרצון באמרו ותמנע ועמלק הוא שתמנע ילדה לו עמלק לפי מה שנתבאר
בתורה (נלשית ל"ו י"ב). (מ) שפי ואונם, בתורה (סס כ"ג) קרא אותו שפו והנה
היו לו שני שמות. (נ) בת מטרת בת מי זהב, יתכן שאמו היתה מטרת והיא
היתה בת איש שמו מי זהב (זו היא הסערה הנלשית אשר כחז' ללכ"ג נלשית ל"ו
מ"ח. המו"ל).

ב.

(ג) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה', קצר המאמר ולא זכר מות אונן.
(ו) זמרי, הוא כרמי שקרא אהר זה והיו לו שני שמות. (ז) עכר עכר ישראל.
הוא עכן הנזכר בס' יהושע. (ח) כלובי, הוא כלב והיו לו שני שמות. (י) נשיא
בני יהודה, בימי משה היה זה שהיה או הנשיא נהשון בן עמינדב. (יח) וכלב
בן הצרון הוליד וגו', ידמה שיהיה הרצון בזה שהיו לו שתי נשים שם האהת,
והיא הראשונה, עזובה ושם השנית יריעות ואהר זכר שבני עזובה היו ישר ושובב
וארדון, ואפשר כי יריעות היתה פלגשו ולזה אמר את עזובה אשה להעיר כי
היא לברה היתה אשתו. או יהיה הרצון באמרו ואת יריעות את יריעות ותהי'
יריעות בת היתה לו מעזובה ואהר זכר שמות בניה. והנה נתבאר לך מזה
המקום כי בצלאל בן אורי בן הור היה מכלב בן הצרון לא מכלב בן יפונה.
(כג) כל אלה בני מכיר אבי גלעד, ר"ל שאלו הבנים היו לכלב בן הצרון ממכיר
אבי גלעד כי מבתו היו והיה זה אהר שלקה אפרת כמו שקדם. (לד) ולא היה
לששן בנים כי אם בנורה, ידמה שמה שאמר ובני עישן אהלי היה שם בת
היתה לו ואמר ובני על אהר במספר כמו שאמר ובני הן הושים. (מג) ובני כלב
אהי ירהמאל, הנה קרא אלו הבנים בני כלב אהי ירהמאל כי ממנו יצאו וזה

שהם היו בני כלב בן הור והור היה בן כלב אהי ירהמאל ואמנם לא הסכמנו שיהיו בני כלב בן הצרון כי כבר זכר שם בניו ואולי אפשר שזכר עתה שמות בני בניו של כלב בן הצרון ויהיה מי שע בכורו הוא ישר (פסוק י"ח) שזכר במה שקדם וזכר גם כן עתה הבנים שהיו לו מפלגשיו. מט) ובת כלב עכסה, לפי שמצאנו כי בת כלב בן יפונה היתה עכסה ידמה שיהיה כלב בן יפונה כלב בן הור והיו לאביו שני שמות ואם אמרנו שהיה מה שזכר פה לכלב בן הצרון יהיה כלב בן יפונה הוא כלב בן הצרון ומה המקום יזכרוהו ז"ל לומר דרי קמאי בתמניא אולידו (פסהדין ס"ט) כי היה כלב בן ארבעים שנה כאשר שלה אותו משה עם המרגלים ובצלאל עשה במלאכת המשכן, ואפשר שנאמר עוד שלא יהויב מזה שיהיה הוא כלב בן יפונה הוא כלב בן הצרון ואע"פ שנודה שזה המאמר הוא בכלב בן הצרון לא בכלב בן הור, וזה כי אע"פ שהיה לו בת ששמה עכסה אפשר שלא היה כלב בן יפונה אבל היתה לכל אחד בת שמה עכסה. ואם אמרנו שזה אשר נזכר בזה המקום הוא כלב בן הור יהיה אמרו אחר זה אלה היו בני כלב בן הור שב אל מה שקדם מהבנים ויהיה אמרו שובל אבי קרית יערים חסר אות הו"ו והוא כאלו אמר ושובל והרצון שאלה גם כן היו בניו. יג) ויהיו בנים לשובל וגו', ר"ל שזולת קרית יערים היו לו עוד שני בנים שם האחד הרואה ושם השני הצי המנוחות. ואמר כי מקרית יערים יצאו משפחות רבות הם היתרי והפותי ושאר המשפחות שזכר. יד) בני שלמא שהיה אבי בית להם הם בית להם וממנו יצאו אלו המשפחות נטופתי ועטרות בית יואב והצי המנחתי והצרעי, והנה שם הצי המנחתי דומה קצת לשם הצי המנוחות. יו) ומשפחות סופרים וגו', אהשוב שהרצון בזה באמרו המת אבי בית רכב, הרף אבי בית גדר (פסוק י"א) והיו שני שמות לאב ולבן וכמהו תמצא במה שיבא והשלים לזכר המשפחות שיצאו מאלו השלשה שזכר ראשונה והם שובל ושלמא והרף ואמר כי משפחות חכמים וסופרים היו והם היו יושבי יעבץ קצתם היו נקראים תרעתיים וקצתם שמעתיים וקצתם שוכתיים הנה אלו כלם היו הקינים שבאו מהמת אבי בית רכב, וידמה שבן היה לרכב היה שמו קין וממנו נסתעפו אלו המשפחות והיו נקראות קינים.

ג.

ה) שמעא, הוא שמוע שזכר בס' שמואל (ג' ס' י"ד) ולמדנו מזה כי שלמה היה הבן ההמישי שהיה לבת שבע מרוד וזה לאות כי דבר בת שבע היה קרוב לעשרים (ג' ע' ע"ג?) שנה קודם מות דוד (ש"ן ד"ק, כמו"ל). טו) ובני יאשיהו הבכור יוהנן וגו', כבר בארנו בסוף מלכים כי יוהנן לא מלך (מ"ג כ"ג ל"ח), וראוי שיתבאר מזה המקום שאין שלום יכניה בן יהויקים שהרי זכרו אחר זה ואמר ובני יהויקים יכניה בנו וזה מבואר מאד. יז) ובני יכניה. אסר שאלתיאל בנו, אהשב שהרצון בזה כי אסר היה בן יכניה ושאלתיאל היה בן אסר ומה שאמר ומלכירם ופדיה וגו' הם כלם בני שאלתיאל ולפי שזרובבל היה בן פדיה שהוא בן שאלתיאל אמר בזרובבל שהוא בן שאלתיאל.

ד.

(ב) פרץ הצרון וכרמי וגו', הקודם בזה הפסוק אבי השני לו. (ג) אלה משפחות הצרעתי, כבר זכר למעלה גם כן כי משובל יצאו משפחות הצרעתי. (ג) ואלה אבי עיטם וגו', ידמה ממה שאחר זה שעיטם ה' בן הור ולזה אמר אחר זה אלה בני הור בכור אפרתה, ר"ל הור שהיה בן אפרתה והיה אבי בית להם כי הוא היה אבי שלמא שהיה אבי בית להם כמו שקדם. (ד) ולאשהור אבי תקוע, כבר זכרו במה שקדם ובא עתה להזכיר תולדותיו. (ה) וקוץ הוליד את ענוב, ידמה שהרצון בזה שכבר היה בנה גם כן קוץ שהוליד את ענוב ואת הצבבה ויצאו ממנו משפחות אחרתל בן הרום. (ו) ויהי יעבץ נכבד מאהיו, ידמה שהלאה קראה אחר מבניה יעבץ כי ילדתו בעצב. (ז) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר וגו', ידמה שיעבץ היה נשיא השבט או היה אחד מהשופטים ולזה אמר והרבית את גבולי כי לא יתכן שירבה ה' גבול היהודי בזה האופן וידמה שהיה זה במלחמה ונדר דבר מה לה' ית' אם יעשה לו כן ולא פירש בזה המקום, והרצון בו אם ברך תברכני בזאת המלחמה והרבית את גבולי שאכבוש את אויבי והיתה ירך עמי בזה באופן שתעשה שלא אעצב פרעה שלא תקרה לי ולעמי צרה כלל בזאת המלחמה. (ח) וכלוב אחי שוהה, ידמה שהיה בן עזר אבי הושה (ד' ד') ויהיה הושה ושוהה אחד. (ט) ובני כלב בן יפונה, ידמה שיהיה יפונה פנואל אבי גדור והנה היה אבי גדור לפי שכלב בנו היה אבי ירד שהיה אבי גדר. ובני אלה וקנו, ר"ל ובני אלה קנו. (י) ובני יהלאל, ידמה שהוא נעם והיו לו שני שמות. (י) ובן עזרה, ידמה שהוא עירו והיו לו שני שמות. ותהר את מרים ואת שמי ואת ישבה, ר"ל הרתה וילדה שמי וישבה והיו תאומים. או לא זכר שם ההרה ואמר שהיא הרה מבת אהת ושני בנים וידמה שלא היתה יהודיה האשה הראשונה שהרתה מאלו ולזה אמר אחר זה ואשתו היהודיה וידמה שאלו הראשונים הם בני בתיה בת פרעה אשר לקה לו קרה, והשנים ילדה למרד אשתו היהודיה. (י) ובני אשת הודיה, ר"ל והם גם כן בני אשת שהיה שמה הודיה והיא אשתו היהודיה שזכר ואמר שהיא אהות נחם ולא נזכר ממה שקדם ממי היה. (כ) ויואש ושרף אשר בעלו למואב, ר"ל אשר בעלו לבנות מואב. והרבירים עתיקים, ר"ל שהם קדומים מאד ואפשר שהיה זה בימי משה בשמים, ואפשר שהיה בימי השופטים ואפשר עוד שהיו אלו מהלוקן וכליון והיו להם שני שמות. (כ) המה היוצרים, ר"ל שהיו עושים כלי חרס. יושבי נמעים וגדרה, ר"ל שהיו יושבים בהוץ באהלים, ומנטיעות עשו גדרה לשים בין הנטיעות קצת עצים לגדר והנטיעות היו בשורה זה אחר זה ומלאו מה שבניהם בעצים מסובבים בהם שתי וערב וישבו שם לעשות מלאכת המלך. (כ) וכל משפתתם לא הרבו עד בני יהודה, ר"ל כי אע"פ שהיה לשמעי בנים רבים ובנות רבות הנה כל משפתתם לא הרבו שיהיו שנים למספר בני יהודה. (ל) וילכו למבוא גדור עד למורה הגיא, גדור הוא שם עיר. (מ) ואת המעונים, הנה המעונים הוא כמו מעונים בתול"ם, והרצון בו המקומות הבטחים אשר שם שהיו יושבים שם רועים או היו שם מגרלים להביא

תבואת שדותיהם וכרמיהם וצאנם שם ואת כל זה הכו, והיה זה בימי יהוקיהו מלך יהודה וירמיה שהיה זה אחר גלות עשרת השבטים ושם נשארו אלו.

ה.

(ח) ובהללו יצועי אביו, ר"ל ששכב את בלהה פלגש אביו נתנה בכורתו ליוסף שהיו לו שני חלקים בירושת הארץ, וכבר בארנו בבאורנו לרברוי התורה אי זה תועלת היה זה לבני יוסף והנה היתה ירושת הארץ על פי המספר כי יהשב מפני זה שלא יהיה בזה תועלת ליוסף. ולא להתייחס לבכורה, כי לפי היהש יהיה ראובן בכור. (ז) בני יואל וגו', הנה יואל היה מראובן לפי הנראה ולא פורש איך. (ו) אשר הגלה תלגת פלאנסר וגו', זה היה הגלות הראשון אשר הגלו בו ראובן וגר והצי שבט מנשה כמו שבארנו בספר מלכים. (י) ההגריאים הם בני הגר ר"ל בני ישמעאל. (יט) עם ההגריאים ויטור, ר"ל עם בני הגר יטור ונפיש וגורב ותהיה וא"ו של ויטור נוספת. (כו) את רוח פול מלך אשור הוא תגלת פלאנסר שזכר במה שקדם והוא סנהריב ועוד היו לו שמות אחרים. והרא ונהר גזון, הנה השאר מעשרת השבטים גלו גם כן לאלו המקומות אלא שתמורת הרא היו שם ערי מדי. (לו) עזריה הוא אשר כהן בבית וגו', הנה זה תמה כי בתחלת מלכות שלמה היה צדוק כהן כמו שנזכר בס' מלכים ואיך יהיה בן בן בנן כהן בכמו זה הזמן המעט שאינו כי אם עשר שנים, אלא שעזריה בן צדוק מצאנו שהיה מהשרים אשר לשלמה וירמיה שהוא היה כהן גדול אחר צדוק ושמש בכהונה גדולה אחר הבנות הבית אם מפני אהבת המלך אותו או שהיה יותר ראוי, והנה אלו שזכר אחר זה באמרו ויולד עזריה את אמריה וגו' היו רבם כהנים גדולים והנה עשרה דורות מהם קפלו כל זמן בית ראשון.

ו.

(ז) עמינדב בנו קרה בנו, הנה עמינדב הוא יצהר. אסיר אלקנה בנו וגו'. (ח) הנה ירוע כי אלו השלשה היו כלם בני קרה ר"ל אסיר אלקנה ואביאסף, ואחר זה זכר כי אסיר היה בן אביאסף ותחת היה בן אסיר ואוריאל היה בן תחת, ונקרא אחר זה צפניה, ועזיה היה בן אוריאל, ונקרא אחר זה עזריה, ושאל היה בן עזיה ונקרא אחר זה יואל, וקצר מלהזכיר שאלקנה היה בן שאול וזכר שבני אלקנה היו עמשי ואהימות וקצר מלהזכיר שעמשי הוא אבי אלקנה אך זכר שבני אלקנה הם צופי הנקרא גם כן צוף ותחת היה בן צופי ונקרא גם כן תוה (למטה י"ט) או תוהו (ע"פ ח' ח' ח'), ואליאב היה בן תחת ונקרא גם כן אליאל או אליהוא וירוחם היה בן אליאב, ואלקנה היה בן ירוחם ושמואל הנביא היה בן אלקנה ושני ואביה, וירמיה שאלו השלשה היו כלם בני הנה באמרו כי פקר ה' את הנה והלד שלשה בנים ושתי בנות (ע"פ ז' כ"א) ואולם בני פנינה מתו כלם כמו שאמרה הנה ער עקרה ילדה שבעה וגו'. (עז) ממנה הארון, ר"ל כי כאשר יהיה שם בית ה' שיהיה נח בו הארון כמשפט יהיו שם משוררים וקודם זה התקין דוד שיהיו משרתים בשיר לפני משכן אהל מועד שהיה בגבעון. או יהיה הרצון בזה שזה הענין תקן דוד מעת שהניה הארון

באהל אשר הבין לו וזה היה בעת אשר הוציא אותו מבית עובד ארום כמו שזכר אהר זה והפירוט האהרון הוא היותר נכון. והנה המשורר שהיה מבני קהת היה באמצע כי עבודת בני קהת היתה היותר נכבדת ולימינו היה אשר מבני גרשון שהיתה עבודתו יותר נכבדת מעבודת בני מררי ולשמאלו היה אשר מבני מררי, ולמדנו מזה כי הגדול ראוי שיהיה באמצע ולימינו מי שהוא אהריו בגדולה ולשמאלו השלישי לו בגדולה. (ג) ואהיהם הלויים וגו', ר"ל לשיר ולשמור משמרת, והם השוערים. (ד) מקטירים על מזבח העולה, כגון עולות ומנחות והמאות ואשמות שהם קדש הקדשים. ולכפר על בני ישראל, ר"ל שהעולות והמנחות הם קדש הקדשים וההטאות והאשמות הם קדש הקדשים ובאים לכפר על בני ישראל והנה כל הקרבנות באים לכפר כמו שבארנו בפרשת ויקרא. (ה) צדוק בנו אהימעץ בנה הנה לא זכר רק עד זמן רוד, מערי אהרן השמיט בזה המקום יטה וגבעון (יבוע כ"ח ט"ז וי"ז) כי סמך על הכלל שזכר בסוף. (ז) ואת עשן הוא הנקרא עין בס' יהושע (סג). (מ) עלמת, הוא הנקרא עלמון בס' יהושע (סג י"ח). (מ) ולבני קהת הנותרים במשפחת המטה, אמר הנותרים לפי שבני אהרן הם ממשפחתם. ממהצית מטה הצי מנשה, הנה קצר בזה ולא זכר שבט אפרים ורן כי משני אלו השבטים והצי שבט המנשה היו להם אלו הערים כמו שזכר בס' יהושע (סג כ' עד כ"ז). (מ) ולבני גרשון למשפחותם, אמר למשפחותם כי כל משפחות גרשון נכללו בזה מה שלא היה כן במשפחות בני קהת, ולזה גם כן אמר לבני מררי למשפחותם. (מ) את הערים ואת מגרשיהם, ר"ל הערים השלש עשרה שנתנו לבני אהרן ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון וממטה בני בנימין והם הערים שזכרו במה שקדם. (נ) וממשפחות בני קהת, ר"ל הנשארות מהם. ויהי ערי גבולם ממטה אפרים, הנה השמיט לזכור מטה דן, כי ממטה דן היו להם ערים גם כן כמו שזכר בס' יהושע (ע"ן למעלה ססוק מ"ו), והשמיט מהערים אלתקא וגבעון כי סמך על הכלל והנה מה שקרא יקמעם הוא קבצים בס' יהושע (סג) ומה שקרא ענר הוא תענך (סג) ומה שקרא צלעם הוא גת רמון (סג). (ו) לבני גרשון וגו', הנה זכרם כלם אך שנה קצות השמות. עשתרות הוא בעשתרה בס' יהושע (סג כ"ו). (ז) קדש הוא קשיון בס' יהושע (סג כ"ח). (ח) ראכות הוא ירמות (סג כ"ט). ענם הוא עין גנים (סג). (ט) משל הוא משאל (סג ל'). (ס) הוקק הוא הלקת (סג ל"ח). (סא) המון, הוא המת דאר (סג ל"ז). קריתים הוא קרתן (סג). (סב) לבני מררי וגו', השמיט שני ערים והם יקנעם וקרחה ושנה קצת שמות הערים שזכר והנה רמונו הוא דמנה (סג ל"ח) ותבור הוא נהלל בס' יהושע.

ז.

(ג) מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף וגו', הנה ידמה כי זה הוא המספר אשר ספרם יואב במצות דוד ולא זכר מזה כי אם מספר שבט יששכר ובנימין והנה זכר כי משפחת בני תולע היה מספרם בימי דוד עשרים אלף ושש מאות והנה נמנו לבר אנשי החיל שולפי הרב כמו שנמנו על יד יואב ולזה קראם גרודי צבא מלהמה או גבורי הילים במקומות מזה המספר; ואע"פ

שהיה עוי מבני תולע מנה מספרם ביהוד ולא כללם עם שאר בני תולע להעיר על רבויים יותר מכל שאר המשפחות מפני שהשתדלו בפריה ורביה כי הרבו נשים ובנים. ה) ואהיהם לכל משפחות יששכר, הם משפחות פוה ויוב ושמרון (נלפזיז מ'ז ע"ג) ואמר התייהשם לכל להוכיף באור שכבר נכללו בזה המספר כל משפחות יששכר הנשארות והרצון באמרו התייהשם לכל ראשי בית אבותם. יז) בני מנשה אשריאל אשר ילדה פלגשו הארמיה וגו', ידוע כי אשריאל היה בן גלעד לפי מה שנזכר בפרשת פנחס (נמדנז כ"ז כ"ח ו"ח) וגלעד היה בן מכיר ומכיר היה בן מנשה וירמה שפלגש מנשה הארמיה ילדה את מכיר, ולזה אמר כי היא ילדה את אשריאל לפי שילדה זקנו והוא מכיר. ט) ומכיר לקח אשה וגו', ירמה שמעכה היתה אהות הפים ושפים בני עיר שזכר קודם זה והיא היתה אשת מכיר, וכבר יזכר אחר זה הבנים שהיו למכיר ממנה. ושם השני צלפהר, הנה אביו שהיה הפר היה שני לאשריאל כי היו אהים והנה היו אשריאל והפר בני גלעד כמו שנזכר בפרשת פנחס. יז) ותלד מעכה וגו', ירמה שאהר מאלו קרא שמו מכיר גלעד ויהיה אמרו ובניו אולם ורקם שב אל אשר היה נקרא גלעד כי לא נתקים זרע למכיר כי אם מבני גלעד לפי מה שנתבאר בפרשת פנחס, ולזה גם כן אמר יז) אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה כי לאמנה כי אם בני גלעד כי אשריאל היה בן גלעד וצלפהר בן בנו ואלו הנזכרים בזה המקום הם גם כן בני גלעד לפי מה שבארנו. יח) ואהותו המולכת ילדה וגו', ירמה לפי מה שאהשב שאהות גלעד היתה אשת הצרון לפי מה שקדם (למעלה ב' כ"ח) שהוא לקחה כשהיה בן ששים שנה והיא ילדה לו אלו הבנים שזכר פה ואמר שם שהם בני מכיר אבי גלעד כי כבר ירמה שמכיר גדל אותם, ולזה גם כן זכרם בזה המקום כמו הענין בבני מיכל בת שאול שנקראו בניה לפי שגדלה אותם. והנה קראה המולכת כי שם אותה מכיר כששבה לביתו מושלת על ביתו. או אולי נשא גלעד אהותו וילדה לו אלו הבנים שזכר וקרא אותה המולכת כי היא היתה מושלת באשה האהרת שילדה אולם ורקם והיתה כמו שפחה לה והבאור הראשון הוא יותר נכון. יט) שמידע, הוא בן שלישי לגלעד לפי מה שנזכר בפרשת פנחס. כ) ובני אפרים שותלה וגו', הנה אלו השלשה היו בני אפרים ונקראו בפרשת פנחס שותלה ובכר וההן והנה שאר הבנים שזכר בזה המקום שהיו לאפרים מתו כולם כי הרגום אנשי נת הנולדים בארץ מצרים כי ירדו בני אפרים לקחת את מקניהם. כג) ויבאו אהיו לנהמ, ירמה שהוליד יוסף זולת מנשה ואפרים כאמרו ומולדתך אשר הולדת אהריהם לך יהיו, או יקרא אהיו מנשה ובני יעקב. כד) כי ברעה היתה בביתו, ירמה שכאשר לקח אפרים זאת האשה נהרגו אלו הבנים שזכר. כה) ובתו שארה, ר"ל בת אפרים, או בת בריעה. כו) ורפה בנו ורשף, ר"ל שרפה היה בן אהר מן הבנים שנשארו לו, ורשף גם כן, ותלה היה בן רפה ותהן בן תלה, וכן בזה האופן עד שהגיע הענין אל יהושע בן נון. ס) ברורים גבורי הילים, ר"ל נבחרים לצאת לצבא וכבר בחרום ראשי הנשיאים והרצון בזה ברורים גבורי הילים הילי ראשי הנשיאים.

ח.

(ב) ובנימין הוליד את בלע בכורו, הנה במה שקדם זכר משפחות בני בנימין אשר התייחסו בימי חור ולא היו כי אם לבלע ובכר ויריעאל וירמה כי יריעאל הוא אשבל. והנה ברבר פילגש בנבעה מתו מהם משפחות רבות ואולם בזה המקום הזכיר כל המשפחות. וירמה כי אהרה שהיה השלישי הוא הנקרא אהירם בפרשת פנחס. (ה) ושפופן והורם, הם שפופן והופם בפרשת פנחס. (ו) ידוע כי אהוד היה בן גרא כמו שנזכר בס' שופטים וירמה שהוא היה מבני בלע, ולזה יוהסו בניו לבלע ואמר שאלו התשעה בנים שזכר שהם בני אהוד היו ראשי האבות ליושבי גבע כי עיר גבע היתה מנהלת בני בנימין כמו שנזכר, והנה הגלו קצתם אל עיר מנחת כי גברה יד קצתם על קצתם והנה זכר (ז) כי נעמן ואהיה וגרא הוא הגלם, ר"ל שכל אחד מהם עזר בהגלות הששה הנשארים והנה אהיה הוא אהוה שזכר קודם זה. והוליד את עזרא ואת אהיהוד, ירמה ששב זה אל גרא, ואמר (ח) כי שהרים, והוא חורם הנזכר (פסוק י), הוליד את תולדות בשדי מואב מן העת אשר שלח אותם גרא מנבע, ר"ל ששלח הוא וקצת אהיו, ואמר שהוליד תולדות מהשים ובערא שהיו נשיו, והנה היו לבערא שני שמות כי היתה נקראת גם כן לפי מה שאהשב הדש ואמר שהיא ילדה לו את יובב ואת צביא וגו'. (י) ומהשים, אשתו, הוליד את אביטוב וגו', וירמה שזכר כל זה כי הנרדפים ברב העתים הם יותר מצליחים, ולזה אמר כי בני שהרים הצליחו מאד ובנו אונו ולוד והבריהו יושבי גת. (יז) ובן יהונתן מריב בעל, ירמה שמריב בעל הוא מפיבושת כי לא נשאר לבית שאול בן כי אם מפיבושת כמו שנזכר בסוף ספר שמואל.

ט.

(א) וכל ישראל התייחסו וגו', ירמה שזה היה בימי ירבעם בן יואש או בימי ירבעם בן נבט כי כבר זכר תהלה שהם הוניהשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל ולא זכר אם היה בן נבט או בן יואש. ויהודה הגלו לבבל במעלם, זה היה רבו בימי צדקיה והיה קצתו בימי יהויקים ובימי יכניה בנו. (ב) והיושבים הראשונים אשר באהותם בעריהם, ר"ל אחר גלות בבל, והנה זכר שהיו שם מן בני אפרים ומנשה כי הוא ידוע כי בעת מלכי יהודה אחר גלות שופרון וקודם זה גם כן נתהברו עם יהודה ובנימין קצת מבני שאר השבטים והמה הגלו בבבל ומשם שבו לירושלים בימי זרובבל ועזרא ונהמיה התרשתא. (ד) עותי בן עמיהוד וגו', ר"ל שהוא היה מבני פרץ בן יהודה, והנה זכר בס' עזרא (ממסי' י"ח ד') ששמו היה עתיה בן עזיה בן זכריה בן אמריה. (ה) עשיה, בס' עזרא (ע"ה) קרא שמו מעשיה. (ו) ומן בני זרה וגו', זה לא נזכר בס' עזרא. (ז) סלוא בן משלם, כבר נזכר בס' עזרא אך אבות משלם נזכרו (ח' ע"ה) בשמות אהרים או היו הנקראים בשמות ההם זולת אלו שזכר פה כי בזה הספר ייחס הבן לפעמים אל הרורות הרחוקים לו מאד. והנה זכר בזה המקום (ח) יבניה ואלה ומשלם וזכר תמורת אלו בס' עזרא (ע"ה) גְבִי סְלִי. (י) ירעיה והויריב, הנה אמר בס' עזרא (ע"ה) כי ירעיה היה בן יהויריב וירמה ששניהם

עלו שם מבלל. יח) ועזריה בן חלקיה, הוא שריה בן חלקיה בס' עזרא (כס מ"ח).
 יז) ועדיה בן ירחם וגו', הנה בס' עזרא (כס מ"ז) זכר דורות אחרים בין ירחם ובין
 ששור, אך קצר בזה המקום, ומעשי בן עדיאל קראו בס' עזרא (כס מ"ג) עמששי
 בן עזראל. יט) ואחיהם ראשים לבית אבותם וגו', הנה בס' עזרא זכר מספרם ולא
 עלה כי אם אלף ותשעים ושנים (צ"ל אלף ומאה והשעים וזנים), וידמה שבזה המקום
 כלל בזה המספר הלויים כי הם גם כן היו גבורי חיל לעשות מלאכת עבודת בית
 האלהים כי הלויים הם גם כן משתתפים בזאת העבודה (אלא שז להטיד כי נס כנאוסיק
 מספר הלויים המוכח כספר נחמיה כך כלס לא יעלה כי אס לאלף שס מאה ולכנעיס וצמונה).
 יז) ומן הלויים וגו', כבר נזכר זה בס' עזרא. כו) ובקבקר חרש וגלל, הנה תמורת
 בקבקר זכר בקבקיה בס' עזרא ולא נזכרו חרש וגלל שם (כס מ"ז). עז) ועובדיה בן
 שמעיה, בס' עזרא עבדא בן שמוע, ברכיה לא נזכר בס' עזרא. יז) שלום, בס' עזרא
 לא נזכר כאן ולא אחימן. יח) ועד הנה בשער המלך מזרחה וגו', ר"ל שעד זה
 הזמן היו אלו השוערים בשער המזרחי שבו היה נכנס המלך מביתו לבית המקדש
 והיו למחנות ולמשמרות לפי מחלקותם. יט) שומרי הספים לאהל, ר"ל שומרי
 מזוזות האהל, ואבותיהם על מחנה ה' שומרי המבוא, ר"ל כי אבותיהם של אלו
 היו שומרי המבוא על מחנה ה' שלא יכנס שם איש בלתי ראוי להכנס והיה
 כ) פינחס בן אלעזר נגיד וממונה על אלו המשמרות בימים הקדומים והיה ה' עמו,
 והנה נזכר בתורה כי הכהנים היו ממונים על משפחות הלוי להשים איש על עבודתו
 ועל משאו, ואחשב כי פנחס האריך ימים מאד כי ברית ה' ית' היתה אתו החיים
 והשלום בקנאו קנאת ה' ית' על דבר פעור, והנה היה נגיד זמן מה על זה המנוי
 והיה זה בימי דוד שנבררו אז המשמרות, והנה היה פינחס כהן גדול בימי פילגש
 בנגעיה, וכבר זכרנו בס' שופטים ובס' מלכים מה שיעיד על אורך חייו, ולזה אמר
 לפנים ה' עמו לפי שהוא היה מזמן קדום מאד כי בצאת ישראל מצרים היה נולד
 פינחס לפי הנראה בפרשת וארא. כז) כלם הברורים לשוערים וגו', כל הלויים
 שהיו ברורים ונבחרים להיות שוערים במזוזות הבית היו מאתים ושנים עשר, והנה
 בס' עזרא זכר כי מספרם היה מאה ושבעים ושנים, ואמר המה בחצירהם התיחשם,
 לפי שכבר בנו להם חצרים סביבות ירושלים כדי שיהיו קרובים. המה יסד דוד וגו',
 ר"ל שיסוד אלו המשמרות להיות בזה האופן יסדו דוד ושמואל מפני היותם נאמנים
 לה' ית' ראו לסדר זאת העבודה באופן שלם, וידמה ששמואל בהיות דוד עמו
 בהיותו בורה מפני שאול התעוררו הוא ודוד לסדר זה הענין בזה האופן, וכאשר
 מלך דוד הוציא זאת המחשבה לפעל, ואז יסדו כנ) שאשר בחרו בכל משמר
 ומשמר יהיו הם וכניהם ממונים על השוערים אצל האהל למשמרות, ר"ל אצל בית
 ה' והנה סדרו כד) שיהיו השוערים סביב הבית לארבע רוחות. כה) ואחיהם שהיו
 בחצירהם יבאו לשבעת הימים מעת אל עת עם אלה, ר"ל שהמשמר האחד יעבוד
 עבודתו שבעת ימים ולשבעת הימים יבא המשמר הבא אחריו, וכן בזה הדרך עד
 סוף כל המשמרות ואחר ישובו בסבוב. כו) כי באמונה המה ארבעת גבורי השוערים,
 אשר בכל רוח ורוח והם היו ממונים לשמור הלשכות ואוצרות בית האלהים ובלילה
 כז) ילינו סביבות בית האלהים לשמרו כי עליהם המשמרת כמו שזכרה התורה
 בפרשת מדבר סיני ובפרשת נשא והם על מפתח השערים בבקר בבקר. כח) ומהלויים

היו קצתם ממונים על כלי העבודה כמו המזרקים והמחנות והיעים ומה שדומה להם והם יביאום אחר העבודה ללשכה המיוחדת להם במספר, ובמספר יוציאום משם בבקר לעבוד העבודה כמנהג הפקיד על שמירת דבר מה, ומזה היו ממונים על הכלים בלם שהיו מקדישים לבית ה' ועל כל כלי הקדש כמו כנ' קשות הנסך ומה שידמה להם ועל הסלת והיין והשמן אשר קנו אותם למנחות לקרבנות צבור ועל הלבונה שהיתה לצורך לחם הפנים ולמנחת העומר ועל הבשמים שהיו לצורך מעשה הקמרת. (ב) רקחי המרקחת לבשמים, ר"ל לעשות רקוח קמרת הסמים באופן שזכרה התורה. (ג) באמונה על מעשה החבתיים, הגה מנחת כהן גדול היתה נקראת מנחת חבתיים לפי שהיתה נעשית על מהבת בשמן כמו שזכר בפירושנו את אהרן. (ד) ומן בני הקהתי, מן אחי הממונים על מעשה החבתיים היו ממונים על לחם המערכת והוא לחם הפנים להכין אותו בכל שבת ושבת, והנה הוא נאפה קודם השבת וביום השבת היה עורך אותו הכהן על שלחן הזהב ומסיר אז את לחם הפנים אשר היה בו. (ה) ואלה המשוררים וגו', בלשכות אשר בבית המקדש היו משולחים ואינם סיגרים דלתות הלשכות, אבל היו פתוחות כי יומם ולילה עליהם במלאכה וכבר זכר תחלה קצת ראשי אבות המשוררים והם מתניה בן מיכה ובקבקר ועובדיה בן שמעיה וברכיה בן אסף. (ו) אלה ישבו בירושלים, ר"ל בימי נחמיה בתחלת עת בית שני. (ז) ובנבעון ישבו וגו', ידמה שגם זה היה בימי נחמיה, ולזה אמר בסוף ואף הם נגד אחיהם ישבו בירושלים עם אחיהם. ר"ל שיכנגד מה שעשו אחיהם שעשירית העם ישבו בירושלים (נחמיה ז') כן עשו יושבי גבעון שהבדילו מהם העשירית להתנדב לשבת בירושלים. (ח) ונר הוליד את קיש וגו', שב להזכיר כל זה היחס כדי להגיע לדבר מלכות דוד לפי שזה הספר הוא דברי הימים למלכי יהודה, ולזה הוצרך להזכיר מיתת שאול ובניו ומפני שהיה מזכיר מיתתם רצה להזכיר תולדות הנשאר מזרעו עד שיכלה אל אצל שברך אותו ה' ית' הוא ואחיו ברבוי הבנים כמו שקדם.

י.

(ח) ופלשתים נלחמו בישראל וגו'. (ט) ויחל מן הירורים, ר"ל שכבר ירה ואחזו חיל מפקד הירורים בקשת. (י) וירא נושא כליו כי מת שאול וגו', כבר נתבאר בס' שמואל שאחר שנפל שאול על חרבו לא מת עדיין עד שאמר לנער העמלקי שימיתו והוא המיתהו. (יא) וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר את עצביהם ואת העם, עשו זה לפי ששאל השחית בהם רבים והיו מפני זה מבשרים מיתתו לכוזרי בית אליליהם ואת העם. (יב) וישמעו כל יושבי יבש גלעד וגו', הגה נתעוררו לזה יושבי יבש גלעד יותר מהשאר לפי שעל ידו עשה להם ה' ית' תשועה גדולה כאשר קם עליהם נחש העמוני ולא היה רוצה לכרות אתם ברית אם לא בנקוד להם כל עין ימין כמו שזכר זה בס' שמואל. (יג) על דבר ה' אשר לא שמר, ר"ל במה שלא הוחיל שמואל שבעת ימים עד באו אליו כי מפני זה אמר לו שמואל כי ממלכתו לא תקום, ובמה שלא עשה את דבר ה' בעמלק כי מפני זה אמר לו שמואל יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך. וגם לשאול באוב לדרוש, ר"ל במה שבא שאול אל אשה בעלת אוב ואמר לה שתקסם לו באוב, והנה לאלו הסבות כלם המיתהו ה' ית' וסכב שתהיה המלוכה לדוד בן ישי

ולא זכר מלכות איש בשת בן שאול כי לא היה ממלכי יהודה אך זכר שאול להעיר על דבר צמיחת מלכות בית דוד איך היתה, כי לולא חטאי שאול לא היתה צומחת עדיין ואע"פ שהיה ראוי לפי מה שנתבאר מברכת יעקב שתהיה המלכות בסוף לשכט יהודה, ולזה אמר שמואל לשאול כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, ועתה ממלכתך לא תקום (ש"ס י"ג י"ג), והנה הרצון באמרו עד עולם עד זמן ארוך כמעט אמרו ועבדו לעולם.

הנה מה שראינו לכאורו בזה החלק שהגבלנו באורו בזה המקום וכרכו באורו לפי המחשבה הגוברת לכד לעמקו ובפרט כענין התייחס הבנים לאביהם כי לפעמים השמיט דורות רבים בתולדות ולפעמים השמיט הדור האחד והשמיט התייחס הנמשך לו להשענו שיוכן מדבריו זה ובמה שהוא התאר לא נוכל לאמת איך היה אם לא שעמדנו עליו ממקום אחר וראינו גם כן שאין בזה שום נזק איך שיוכן בכמו אלו היוחסים וזה מבואר מאד.

והנה התועלות המגיעים מזה הספיר הם:

התועלת הראשון הוא: ליסד אמונת החדוש כמו שזכרנו בבאורנו לדברי תורה ולזה זכר הסתעפות הדורות מאדם הראשון עד הזמן ההוא.

התועלת השני הוא: להודיע כי ה' ית' יענוש החוטא על חטאו וישלם טוב לצדיק כצדקתו, ולזה ספר שכבר היה ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתהו, ולזה גם כן זכר בעכץ שמעל מעל בחרם מפני שלא נתקומו לו תולדות עם שבזה תועלת מפני פרסום החטאים שיהיה האדם יותר נשמר מלחטא כדי שלא יקנה לו בשת ושם רע לדורי דורות, ולזה גם כן זכר כי יואש ושרף בעלו למואב, ולזה גם כן זכר כי יעבץ היה נכבד מאהיו ולזה ישמע ה' ית' בקולו במה ששאל ממנו ואחשב כי יעבץ היה מהשופטים והוא אבצן כי האליף והע"ן הם ממוצא אחד והם מתחלפים, והנה היה מחור בן חצרון שהיה (לענין ד' ד') אבי בית לחם, וכן מצאנו בכועז שהיה נראה מדבריו היותו מהשופטים והוא מבית לחם וירמה ששמו האמתי היה בועז, אך אמו קראתהו יעבץ כי ילדתו בעצבו, ולזה גם כן זכר כי הבכורה היתה לראובן ולפי שחלל יצועי אביו בשכבו את בלהה פילגש אביו נתנה בכורתו ליוסף, ולזה גם כן זכר כי מפני שמעלו באלהי אבותיהם ראובן וגד וחצוי שכט המנשי וזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם העיר ה' רוח מלכי אשור והגלה אותם ויביאם לחלח ולחבור וקרא ונהר גזון, ולזה גם כן ספר כי יהודה הגלו לבבל כמעלם, ולזה גם כן זכר שכבר מת שאול במעלו אשר מעל בה' ולא נשאר מורעו כי אם בן אחד ליהונתן והסב ה' המלוכה לדוד אשר היה כלבבו ככל מעשיו רק בדבר אוריה החתי, ולזה גם כן ספר הצלחת דוד ברבוי הבנים.

התועלת השלישי הוא: להודיע כי הממשלה היתה לדוד מלידה ומבטן ומחריון כי אבותיו היו נשיאים, ר"ל כי נחשון בן עמינדב היה נשיא בני יהודה בימי משה והדור השני לנחשון היה בועז מן השופטים את ישראל והרביעי לבועז היה דוד.

התועלת הרביעי הוא: להודיע שהוא ראוי שיקים האדם זכר לאחיו כשמת בלא בנים, ולזה ספר כי אע"פ שלא יבם שלה בן יהודה תמר אשת ער אחיו שמת

בלא בנים, הנה קרא שם הבן הראשון שיוולד לו ער להשאיר זכר לאחיו, ולזה אמר בני שלה בן יהודה ער וגו' (ד' כ"ב).

התועלת החמישי הוא: להודיע איך הפליג ה' ית' להשגיח בישראל להושיבם לאמונתו לפי מה שאפשר, וזה כי עם הפליגם לחטא שמע זעקת בני ראובן וגד וחצי שבט מנשה בעת אשר זעקו אליו במלחמה ויתן עם רב מאד בידם עד שהיה נפש אדם מהשבי מאה אלף (ו' כ"א) כי זה היה ממה שהיה ראוי שיישירם לעבוד את ה' לכבוד והם לא לקחו מוסר וכמעט זמן אחר זה גלו מארצם.

התועלת הששי הוא: לפרסם כי רוב הכהנים הגדולים היו מפנחס, ולזה נתן לו ה' ית' ברית כהנת עולם ופרסם עם זה כי עשרה דורות מזרעו פרנסו כל זמן בית ראשון אשר היו ממלכי יהודה יותר מחמשה עשר דורות וממלכי ישראל היו מעת הרבעם עד עת חזקיה כמו שמונה עשר דורות, ולזה זכר כי עוריה כהן בבית אשר בנה שלמה ויהוצדק שהיה הדור העשירי אחריו הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלים ביד נבוכדנצר.

התועלת השביעי הוא: להודיע כי כשהיו שלשה יחד הנה ראוי שיהיה הגדול באמצע והקטן מהם בשמאלו והגדול מהקטן בימינו כי הימין יותר נכבד מהשמאל והאמצע הוא היותר נכבד מהם, וזה מבואר בדברים הטבעיים כי הלב הוא באמצע והוא היותר נכבד עם שבוה תועלת שהוא קרוב להם יחד להשפיע להם מהודו ולהדריכם ולהנהיגם והם קרובים לו יחד לשמשו, ולזה ספר כי הימן המשורר אשר מבני הקהתי שהם היותר נכבדים היה באמצע ומימינו היה המשורר אשר מבני גרשון שהיה אחריו בגדולה ומשמאלו היה המשורר אשר מבני מררי שהיה למטה מכלם.

התועלת השמיני הוא: להודיע כי מעבודת הלויים היה לשרת בשם ה' בשיר כי זה נרמז בתורה ולא נתבאר בה באור רחב, אך בזה הספר ובס' עזרא נתבאר זה תכלית הבאור וזה משלמות התקיעה בחצוצרות שהיו תוקעים הכהנים ונתבאר פה כי עבודת הלויים היתה לשמור משמרת שיהיו שוערים לפתוח הדלתות ביום ולסגורם בלילה ולשמור כל הלילה בארבע רוחות בית המקדש ולא ישכבו בלילה השומרים והיו שומרים מבואות הבית שלא יכנסו שם רק הראוים והיו גם כן שומרים כל כלי העבודה וכלי הקדשים וכל כלי הקדש וזאת היא השמירה שרמז אליה בפרשת בהר סיני.

התועלת התשיעי הוא: להודיע כי בשנר עבודתם נתנו לכהנים וללויים עריהם, ולזה סמך בזה המקום לעבודת הלויים והכהנים זכרון הערים שנתנו ישראל לכהנים וללויים.

התועלת העשירי הוא: להודיע איך השגיח ה' ית' בשבט בנימין להרבותם אחרי כלות השבט ההוא בימי פילגש בנבעה שלא נשארו מהם כי אם שש מאות איש ממלכי נשים ומן ולא ארכו הימים שהיה מספרם בימי דוד קרוב לששים אלף. התועלת האחד עשר הוא: להודיע כי אין ראוי לעשוק לאנשים ואף כי יד העושקים תקפה, ולזה ספר מה שקרה מהרע לבני אפרים בדרתם לקחת את מקנה אנשי גת מפני היותם בוסחים על עוצם גדולת יוסף שהיה שליט על הארץ וסתר כי כבר הרגום אנשי גת.

התועלת השנים עשר הוא: להודיע שיש שם אות וסימן מעת לקיחת האשה בטוב ההצלחה או בהפסדה, ולזה אמרו ז"ל (הולין י"ה ע"ג) בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן, וזה דומה קצת למה שאמר נחשתי ויברכני ה' בגללך (נחלשית ל"א). ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף (כס ט"ל ה'), ולזה זכר כי אפרים בא אל אשתו סביב הריגת בניו וילדה לו בן וקרא שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו. התועלת השלשה עשר הוא: להודיע כי ה' ית' ישגיח בנרדפים, ולזה זכר שקצת בני אהוד הוציאו אחיהם מנכבד והגלו אותם אל מנחת וקצת הגולים הצליח מאד בכנבים (למעלה ה') ובנו עירות והצליחו במלחמה להכריח את יושבי גת. התועלת הארבעה עשר הוא: להודיע כי ה' ית' לא יקפה שכר כל בריה ובריה, ולזה ספר כי אע"פ שבחמאי שאול חויב הכליון לבניו כדי שתסוב המלוכה לדוד הנה השיגה ה' ית' ביהונתן לטוב לבכו עם האלהים ועם אנשים והשיגה במפיבשת בנו להשאיר ממנו זרע עד שמזרעו היה אחד והוא אולם שהרבה בניו ובני בנים מאה וחמשים.

התועלת החמשה עשר הוא: מה שלמדנו מפני מה שסמך לגלות בבל זכוון השבים לירושלים והשתדלותם בעבודת בית האלהים בשלם שבפנים שלא היתה הכונה בהגלותם כי אם להיטירם לעבודת ה' ית' כי רוב השומן הביאם אל הנעימה, ולזה תמצא כי בתחלת בית שני נעתק ענין יהודה ובנימין אל הטוב בתכלית מה שאפשר וזה מבואר מאד בס' עזרא.

התועלת השישה עשר הוא: להודיע שהוא ראוי לגמול חסד לאשר גמלוהו היו חיים או מתים, ולזה ספר כי אחרי מות שאול כששמעו אנשי יבש גלעד את אשר עשו הפלשתים לשאול קמו כל איש חיל ונשאו את גופת שאול ואת גופות בניו ויביאום יבשה ויקברו את עצמותיהם תחת האלה ונצטערו צער גדול על מיתתו עד שכבר הפליגו בזה וצמו שבעת ימים.

יא.

(ה) ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה וגו', עד ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו (דכ"ו ז' ה') ראינו להציע בכאן שאין כונתנו לשוב לבאר בזה הספר מה שכבר בארנוהו בס' שמואל ומלכים ולא לשוב ולמנות תועלותיהם אך מה שנתחדש בזה הס' לבד או שנשתנה בו הלשון או הענין נבאר ונסיר הספק אם תראה בו סתירה לפי מה שזכר בס' שמואל או מלכים. ה) ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה, כבר באר בס' שמואל (ז' ה' ו' וכו') שהסבה בזה היא שאם לא יסיר את העורים ואת הפסחים לא יוכל לבוא שם, וכבר בארנו בבאורנו לס' שמואל הסבה בזה שכבר היו שם תמונות עורים ופסחים עם דמות מקלות גדולים מברזל בידם והמים העוברים בצנור מניעים המקלות ההם תמיד באופן שלא יוכל להכנס אדם שם, ולזה היה הדרך בהשבתתם הנניעה בצנור אשר באים בו המים להניע זאת התנועה, והנה קצר בס' שמואל מלהוכיח מה יתן דוד לכל מכה יבوسی בראשונה ויגע בצנור, וכזה המקום באר שהוא יהיה לראש ולשר וישכר עלה בראשונה יואב להכות היבוסים, ולזה היה לראש, ר"ל שהיה שר צבא. ז) וישב דוד במצד, ר"ל במצודה והוא המגדל החזק שהיה בה. ח) מן המלוא ועד הסביב, הנה המלוא היה המקום שהיה רחוב סביב עיר

ציון להאסף שם העם ורצה שמן המלוא ולפנים בנה דוד עירו סביב אל המצודה אשר היה יושב בה. ויואב יחיה את שאר העיר, זה לא נזכר בס' שמואל והרצון בו שכבר היה את שאר העיר שהיו יושבים בו היכוסים, אך אשר במצודת ציון המית לבדם, והנה השאר היו כברית את ישראל והיו להם למס, ולזה תמצא כי היכוסי היה יושב בירושלים אצל סוף ימי דוד. י) המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל, ידמה שזה היה בימי איש בשת כי מפני גבורתם התחילו להלחם מלהמות דוד והצליחו כיד אלהיו טובה עליו וקצתם היו עמו בהיותו בורח מפני שאול להיותם משערים. כי הוא ימלוך על ישראל. יא) ישבעם בן חכמוני, הנה בס' מלכים (י"ל ט"ז כ"ג ח') קראו יושב בשבת תחכמוני, והרצון כמו שאמר פה הוא כי לרוב גבורתו ישוב כאלו הוא עם ומפני חכמתו גם כן, ולזה קראו בן חכמוני כי הוא היה מתנהג בגבורתו בחכמה, והנה בס' שמואל קראו עדינו העצני ושם אמר על שמונה מאות חלל בפעם אחת, ובוה המקום אמר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפעם אחת ואין ראוי שנתיר זה הספק בשנאמר שפעם אחת עורר את חניתו על שמונה מאות חלל ופעם אחת קרה לו שעורר את חניתו על שלש מאות חלל, וזה מפני שהוא היה מספר גבורתו וראוי שיספר תכלית מה שהיה יכול עליו ולזה היה ראוי שיתארהו שהוא היה עורר את חניתו על שמונה מאות חלל בפעם אחת, וזה ממה שאינו צריך באור למעיין בדברינו. והנה בחיי הספק בזה חזק אצלי, והנראה לי בהתר זה הספק הוא שבכל כלי מלחמתו קרה לו שהרג שמונה מאות בפעם אחת ואולם בחניתו לברו קרה לו שהמית שלש מאות, ולזה תמצא שלא אמר בס' שמואל עורר את חניתו, אבל אמר על שמונה מאות חלל בפעם אחת. יב) ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי, הנה קצר בזה המקום מלספר הגבורה שעשה להשענו על מה שזכור מזה בספר שמואל וזכר הגבורה שעשה שמה בן אגא הררי ולא זכרה, אבל זכר הגבורה ההיא כלשון רבים, ולזה ידמה שכבר היה שם עם שמה אלעזר וידמה שבזה הענין נכללו שתי הגבורות הנזכרות שם לאלעזר ולשמה, אבל שמה עמד בתוך החלקה להציל החלקה והכה הפלשתים אשר שם ואלעזר הכה הפלשתים הנאספים שם למלחמה, ובוה האופן עזרו שניהם בהצלת החלקה. יג) ונציב פלשתים, בשמואל כתוב וחית פלשתים, וזה לאות כי הרצון בו מחנה פלשתים, ונציב פלשתים הוא המושל אשר שמו שם פלשתים והיה בלתי אפשר ללכת לבור בית לחם אשר בשער אם לא ילכו שם דרך עמק רפאים שהיה שם מחנה פלשתים. כד) מן השלשה בשנים נכבד ויהי להם לשר, ובס' שמואל כתוב מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר והכל אחד כי הוא היה מהשלשה והיה נכבד מהשנים הנשארים ולהם היה לשר והם השלשה שהיו על השלשים, אך עד השלשה גבורים הנזכרים בראשונה לא בא כמו שבארנו בס' שמואל. כו) וגבורי החילים עשהאל אחי יואב וגו', הנה כבר נזכרו בשמות אחרים בס' שמואל קצת הגבורים הנזכרים פה ונזכרו בזה המקום גבורים אחרים לא נזכרו בס' שמואל והם נזכרים כלם אחר אוריה החתי. כז) ועליו שלשים, ר"ל ואצלו שלשים, וידמה שלא זכרם כלם כי הנזכרים אחר זה אינם כי אם ארבעה עשר.

יב.

ו) ואלה הנאים אל דוד לציקלג וגו', הנה דוד ברח לשדה שלשטים אל אכיש להמלט משאול ונתן לו אכיש ציקלג כמו שנזכר בס' שמואל (א' כ"ו ו') ושם באו לו מבנימין אלו הגבורים וזה מורה על הצלחת דוד וחוזק השגחת ה' ית' בו. ד) וישמעיה הגבועני גבור בשלשים ועל השלשים, ר"ל בשלשים הגבורים הנזכרים בראשונה שהם נזכרים גם כן בס' שמואל ואמר שהוא היה נחשב בגבורה לאחד מהם ויותר. ח) ומן הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה וגו', ר"ל בהיותו מסתתר במצודות במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון כי שם הסתתר כמו שנזכר בס' שמואל (א' כ"ג כ"ד) וזה היה קודם לכתו לציקלג. יד) אחד למאה הקמן והגדול לאלף, זה גם כן הורה בהצלחת דוד כי אלו שהיו ראשי הצבא קצתם היו שרי אלפים והקטנים מהם היו שרי מאות ועם כל זה הסכימו ללכת אל דוד להסתתר עמו להיות לו לעזר ולהועיל. טו) והוא ממלא על כל גדותיו, אז היה הירדן גדול מאד והיה ממלא ועובר על כל שפתיו אשר למזרח ולמערב כי לשתי אלו הפאות היו שפתיו כי עברו האחד היה לפאת מזרח ועברו השני לפאת מערב, ולזה אמר מעבר הירדן מזרחה (יבסע י"ג ה'). ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב, ר"ל שכל המקומות שהיו עמוקים בנהר ההוא שמו בהם בריחים לעבור עליהם וזה עשו במה שהיה מהעמקים לפאת מזרח ובמה שהיה מהם לפאת מערב כי לרוב רוחב הנהר לא היו יכולים לשים בו בריחים משפתו האחת לשנית אך נשאו עמהם בריחים ובמקום שהיו המים עמוקים מאד שמו בעמק ההוא בריח היו ראשיו לפאת מזרח ומערב וכן עשו עד בלות כל העמקים. יח) לך דוד וגו', ר"ל לך אנחנו והננו באנו להיות עמך שלום שלום מצדנו אל הרחוקים ואל הקרובים שהם לך ושלום גם כן מצדנו לעוזריך לפי שאנחנו רואים כי עורך אלהיך וידו המוכה עליך. יט) וממנשה נפלו על דוד וגו', כבר נזכר בס' שמואל (א' כ"ט) כי אכיש מלך גת הביא דוד עמו להלחם עם שאול וסרגי פלשתים לא הסכימו בזה כי אמרו שדוד יתרצה אל אדניו שאול בראשי האנשים ההם, ואמר בזה המקום כי כאשר שלחוהו סרגי פלשתים והיה שב אל ציקלג אז נפלו עליו גבורים ממנשה והמה עזרו לדוד לרדוף אחרי הגדוד ששרפו ציקלג באש ושבו נשי דוד ואנשיו ומספיהם, והנה רדף דוד אחריהם והשיגם כמו שכתוב בס' שמואל (ב') והשיב את כל השבי ושלל רב הביא. כג) להסב מלכות שאול אליו כפי ה', ר"ל כאשר דבר ה' ביד עכרו שמואל. כז) ויהודיע הנגיד לאהרן, ידמה שאז היה יהודיע כהן גדול כי אביתר היה עם דוד. כח) וצדוק נער גבור חיל וגו', הוא צדוק שהיה כהן גדול עם אביתר. כט) זמן בני בנימין אחי שאול, אמר זה לפי שהוא היה משכבם. ועד הנה מרביתם שומרים משמרת בית שאול, ר"ל כי רוב אלו שבאו להמליך את דוד היו רבם עד הנה ממונים לשמור משמרת מלכות שאול ועם כל זה באו כרצון להמליך את דוד. לז) יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל, ידמה שאלו היו חכמים ונבונים ואנשי עצה ובעת ועת ידעו לתת עצה נכונה מה ראוי שיעשה ישראל בעת ההיא לפי הדברים אשר יקרו אז אשר בהם קצת עדות על העתיד לבא, והנה אלו כלם הסכימו להמליך את דוד. לג) ולעדר בלא לב ולב, ולעוד עדר וחיל, והנה המשיל

הצבא לעדר שיש להם רואה ינהיגם כאשר ירצה, וכן עדרי מערכה (פסוק כ"ל) הרצון בו עורכי מערכה.

יג.

ג) אם עליכם טוב ומן ה' אלהינו, ר"ל אם יהיה הדבר מוסכם גם כן מאת ה' ית', נפרצה נשלחה, ר"ל נרבה שלוחים ונשלח בעבור אחינו הנשאים ואמר להרבות שלוחים כדי שיבאו כלם במהרה. ה) ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים, הנה לפי מה שזכר בס' שמואל (כ"י ח' א') ידמה שלא היה שם כי אם עם יהודה ושלשים אלף בחור מישראל, ולזה ידמה שיאמר בזה שכבר הקהיל הנבחרים שבהם והראשים והיו שלשים אלף בחור זולתי שבט יהודה ויהיה הרצון באמרו נשלחה על אחינו הנשאים מהשרים והראשים כי עמם היה מדבר שנא' ויועץ דוד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד. ה) משחקים לפני האלהים, ר"ל שמחים לפני האלהים.

יד.

ה) ואלה שמות הילודים וגו', הנה מנה בזה הספר מבני דוד שנים יותר ממה שנמנה מהם בס' שמואל והם אלפלט ונגה. ה) וישמע דוד ויצא לפניהם, ובס' שמואל כתוב (כ"ס י"ז) וישמע דוד וירד אל המצודה, והכל אחד כי הוא ירד אל המצודה אשר אצלה היו הפלשתים. ט) ויפשטו, בס' שמואל וינטשו והכל ענין אחד. יד) לא תעלה אחריהם וגו', ובס' שמואל כתוב לא תעלה הסב אל אחריהם ממול בכאים, והנה הרצון בזה לא תעלה להלחם עמהם שיהיו פניך כנגד פניהם כמשפט הבאים להלחם כי יראו אותך בבואך ונשמרו ממך אך אחריהם הסב, ר"ל שתסב סביב מחניהם בדרך שתבא להם מעליהם ותבא להם ממול הבכאים כי אז לא ירגישו בך ותכם כרצונך וזה יהיה כשמעך בראשי הבכאים כמו קול צעדה כי אז יחשבו פלשתים בבאך כי קול הצעדה אשר בראשי הבכאים הוא ולא יהיה נשמרים ממך.

טו.

ו) ויכן מקום לארון האלהים ויש לו אהל, הוא האהל שהכין לתת שם את ארון האלהים. ז) לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלויים, זה כתוב בתורה בעבודת בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. ח) לבני אליצפן, הוא מבני קהת ונקרא שמו אלצפן בפרשת וארא וגם חברון ועזאל הם מבני קהת, והנה היו רבים מבני קהת כי הם לבדם ישאו הארון. ט) אל הכינותי לו, ר"ל אל המקום אשר הכינותי לו. יג) כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו, ר"ל מפני כי בראשונה לא נשאתם אתם ארון ה' פרץ אלהינו בנו והוא מה שמת עזא כי אחז בארון לפי שלא דרשנוהו כמשפט כי משפט התורה הוא שישאו הלויים את הארון בכתף. טו) במטות עליהם, הנה היו מטות על כתפם וינחו בם כדי הארון ונשא בם. טז) ומצלתים, (נניח בלע"ז), והם רקועים מנחשת יקשקשו זה בזה כשינו בתוף אשר הם קבועים בהם. יז) הימן אסף ואתן הם המשוררים

הנוכרים כמה שקדם, והנה היה הימן מבני קרת ואסף מבני גרשום והיו משוררים במצלתים נחשת להשמיע הקול למרחוק כמו שנזכר אחר זה. ית' ועמהם אחיהם המשנים, ר"ל השנים להם והם השוערים כ) הנבלים על עלמות, אחשב שהם (לונגאס בלע"ז), והנה הנבלים הם כרמות נודות יבא מהם הרוח לקנים החלולים אשר בהם ויוציאו השיריות הנעימות, והנה קראם עלמות להיותם נסתרות ונעלמות. כל) בכנרות על השמינית, אחשב שהוא כלי זמר יש בו שמנה יתרים הנקרא (גיטאריא לטינא בלע"ז) ומה המין הנקרא (ל'וט בלע"ז) והוא עונב בלשון הקדש כי יש לו ברמות עגבות. כז) וכנניהו שר הלויים במשא, ר"ל הוא היה השר והנגיד בשיר אשר בדבור להודות בו השי"ת ולהללו, והנה היתה סבת היותו שר במשא כי מבין הוא וזה השיר אין ראוי שיאמר כי אם מפי המבינים. כח) וברכיה ואלקנה יוערים לארון, ר"ל כי לכבוד ה' ית' שמם דוד שומרים שער האהל ששם שמו הארון בעיר דוד, והנה כד) הכהנים היו מחצצים בחצוצרות וזה היה מהשלמת השמחה והנה התקיעה בחצוצרות לא תהיה כי אם על ידי הכהנים כמו שנתבאר בתורה ואולם השיר בכלי זמר ובפה יהיה על יד הלויים, ועובר אדום ויחיה שוערים לארון, ר"ל כי בעת היות הארון בבית עוכד אדום היו אלו שוערים. כו) ויהי בעזור האלהים את הלויים נשאי ארון ברית ה', אמר תמורת זה בס' שמואל (כס"ג) ויהי כי צעדו נשאי ארון ה' ששה צעדים כי אז נתבאר שעזום ה' ית' כשלא קרה להם מקרה רע בזה, ושם אמר ויזכר שור ומריא ובוה המקום אמר שבעה פרים ושבעה אילים והכל אחד אלא שכבר באר זה יותר בזה המקום. כז) ודוד מכרבל במעיל בויג, ר"ל שהיה על ראשו דמות כובע מפה והיה דבק למעיל בד שהיה לבוש כחוק המתנאה לכבוד ה' ית'. וכנניה השר המשא, ר"ל השר שר המשא. ועל דוד אפוד בד, ר"ל שדוד היה חגור אפוד בד. ולא השלים בזה המקום זכירת דברי מיכל לדוד ודברי דוד לה להשענו על מה שנזכר מזה בס' שמואל.

טז.

ד) ויתן לפני ארון ה' מן הלויים משרתים וגו', זכר בזה המקום כי אע"פ שלא היתה העבודה נעשית במקום שהכין דוד לשים שם ארון ה' הנה לכבוד ה' ית' שם שם לויים וכהנים והיו הכהנים מחצצים בחצוצרות והלויים משוררים בפה ובכלי זמר והנה כמה שנזכר כמה שקדם היה הימן הראש ועתה יסד דוד שיהיה אסף הראש להשמיע במצלתים במקום אשר שם בו הארון, והיה הימן הראש בבמה הגדולה אשר בנבעון שישם היתה העבודה כמו שנזכר אח"כ, והנה זכר בזה המקום לשון שיר ההודאה שהיו מודים לה'. ח) הודו לה' קראו בשמו וגו', הודו לה' מה שעשה מן החסדים והאמת לנו, קראו וספרו אל הנפלאות והמוכות בשמו להודיע כי מאתו נהיו לנו על דרך ההישגחה הפיטית הודיעו בעמים מעשיו שעשה עמנו להפליא, שבהו לו בשירים ובזמירות ודברו בספורי כל נפלאותיו כדי שיתפרסמו לכל ויתישרו לאמינותו. ט) התהללו אתם זרע קדוש בשם קדשו שנקרא עליכם ובהשגחתו שדבקה בכם ישמח לב כל מבקשי ה' כי יתבאר להם מזה כי מבקשיו לא יכשלו אך יכונן מחשבותיהם וישלמו. יא) דרישו ה' שתדבק השגחתו בכם ודרשו עזו והוא העזו שיש לו ליטות סדר טבע המציאות וזה תשיגו אם תבקשו

פניו תמיד שתדבקו בו. יכ—טו) ויישיר אתכם להאמין זה שתזכרו אתם זרע ישראל עבדו בני יעקב שהם בהירי ה' ית' נפלאותיו אשר עשה ומופתיו שהיו משפטי פיו, ר"ל שהודיע אותם קודם בואם כמו הענין במכות מצרים כי זה מטה שירה שלא היה זה הענין מקרה קרה להם אך היו מופתים עשאים ה' ית' בכונה ורצון. הוא ה' אלהינו מנהיגנו המשגיח בנו אשר משפטיהם הם בכל הארץ כי הכל עלול מחמתו וגם גבורתו שלטת בכל הארץ לעשות כל אשר יחפץ על גוי ועל אדם יחד. טו—כ) זכרו דבר בריתו אשר הוא קים לעולם בינו וכן האבות הקדושים והדבר אשר צוה לדורות רבים רכזו נפלא לא יכלה והנה זאת הברית הוא שכרת את אברהם בהר המוריה ונשבע ה' ית' ליצחק והעמיד אותה ה' ית' ליעקב לחק ולברית עולם שלא יסור ואמר זה כי כבר התבאר מדברי תורה שאי אפשר שיקרה בעת מהעתים שיכלה זרע יעקב ולא אחד מהשבטים, כמו שבארנו בכאורנו לדברי התורה ואמר כי זה הדבר מיושנת הארץ צוה ה' ית' לאלף דור כי ה' ית' לא רצה לתת לישראל כל הארץ אשר נשבע לאבות בימי משה ויהושע אבל המתין להם ירושת שלש אומות הנשארות עד ביאת הגואל כדי שלא יסור מהם זה הטוב אחר זה כי אז תהיה המלכות לישראל לעולמי עד כמו שנתבאר מדברי דניאל ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגזמה, והנה זה הברית היה לאמר לך אתן ארץ כנען אבל נחלתכם בהיותכם מתי מספר והייתם מעט במספר וגרים בארץ, אני מבטיח אתכם זה כי לזרעכם אתן את הארץ. כ) והנה התהלכו האבות סגוי אל גוי בארץ כנען ומממלכה אל עם אחר כמו שקרה לאברהם כאשר היה רעב בארץ וליצחק, ובכלל כשנעתקו ממקום למקום שם כה) לא הניח ה' ית' איש שיעשקם והוכיח בעבורם מלכים כי נגע ה' את פרעה ואת ביתו ננעים גדולים על דבר שריו אשת אברם וכן הענין באבימלך והנה אבימלך כשגרש יצחק ממלכותו לא עשקו והוצרך אחר כן לברות ברית עמו וכן היה הענין בלבן עם יעקב שלא הניח ה' ית' ללבן לעשק את יעקב כי היה ה' ית' מזהיר כלם על דרך משל ואמר ככ) אל תגעו במשיחי שהם האבות שבחרתי בהם ובנביאי אל תרעו כי כל האבות היו נביאים כמו שנתבאר בתורה. כג) שכחו לה, כל עם הארץ ספרו ישועתו שהיא תמיד מיום אל יום, או ירצה בזה בשרו קצתכם לקצת הישועה שעשה ביום האחד ליום השני כי נפלאותיו וישועותיו הן תמידיות ובכל יום יושפעו ממנו כי תמיד הוא מחיה את הכל ומעמיד אותם על מה שלהם מהמציאות. כד) ספרו בנזים כבוד ה' ית' ר"ל כאשר יעד בהדוש מופת מה ונתחדש כדבריו כי זה מיישיר האנשים לתת לו כבוד ולהודות על עוצם מעלתו מצד עוצם הנפלאות שיראו שם מתחדשות ממנו. כה) כי ה' ית' הוא גדול ומהולל ונורא יותר מכל השכלים הנפרדים כי מה שייש להם מהכח אינו להם מעצמם כי אם מה' ית' ואין להם גם כח כי אם לעשות מה ישדר להם ה' ית' מהפעולות ואולם ה' ית' שליט בכל אשר יחפץ, והנה אפשר שכלל עם זה במלת אלקים אלהי העמים ואם לא יהיה כן הנה יהי' דרצון כאמרו כו) כי כל אלהי העמים אלילים, הנה כל אלהי העמים אלילים או יהיה שב אביזו כל אלהי העמים אלילים אל מה שאמר ספרו בגוים את כבודו כאלו יאמר כי הם מפני זה יתיישרו בקלות לאמונת ה' ית' לפי שמה שהם עובדים הם אלילים מעשי ידי אדם ואולם ה' ית' לא די שלא נעשה

ביד אדם אבל הוא עשה השמים אשר פועלים קצת בהיות האדם וכזולתו. ולזה
 תמצא בנבוכדנצר ובדריוש כי תכף ישראו מופתי ה' ית' אמרו שאין אלוה שיוכל
 להציל כמהו כמו שנזכר בספר דניאל. והנה לא הסכמנו לפרש ונורא הוא על
 כל אלילים שיהיה נורא על כל האלילים כי אין בזה שבח לה' ית'. (כו) הוד והדר
 לפניו כי מעשיו הם בתכלית היופי וההדר וזה מבואר למי שעייין בנמצאות הטבעיות
 עז וחדוה תמצא במדרגת ה' ית' כי לו לבדו העז לעשות כל אשר יחפוץ ואפי'
 לשנות סדר המציאות ולו לבדו תכלית השמחה כי השמחה הנפלאה היא בהשגת
 הרוחניות וזה מכיאר מאד כי אנחנו נשמח יותר לאין שעור בדבר עיוני כשהשגנו
 אותו ממה שנשמח בהשגת החומריות, ובהיות הענין כן הנה יתבאר שתכלית
 השמחה היא אצל ה' ית' כי כל מה שתהיה ההשגה יותר נכבדת תהיה השמחה בו
 יותר ולהיות השגת ה' ית' יותר נכבדת לאין שעור מהשגת זולתו (כמו שזכרנו
 בחי' מס' מלחמות ה' ונכאזן ממנו), הנה התבאר שהשמחה האמתית היא
 במקומו, ולזה אמרו בכרכות החתן שהשמחה במעונו להעיר שאלו השמחות הגופיות
 אינן ממה שראוי שישמח האדם בהן אבל השמחה האמתית היא במדרגת ה' ית'
 ולזה ישתדל כל אדם להשיג אותו לפי כחו וכפי שעור השגתו ישיג מהשמחה.
 (כח) תנו לה' משפחות עמים כבוד ועז כי לו לבדו התפאר לעשות אשר ירצה
 והוא לבד שליט בזה ולזה אין ראוי שתאמינו שיהיה לזולתו כבוד ועז. (כט) תנו
 לה' כבוד שמו כמה שיתפרסם לכם מפעלותיו הנפלאות, שאו מנחה ודורון לכבוד
 ה' ובאו לפניו והשתחויו לו במקום הדרת קדשו והוא בית המקדש כי שם היה
 דבר קדשו בתכלית מן ההדר והיופי והוא מעיר מאד על נפלאות פעולות ה' ית'.
 וזה היה קצת בימי החשמונים אך בימי המלך המשיח יהיה זה בשלמות לפי מה
 שיתבאר מדברי נביאים. (ל) ייראו מלפניו כל עם הארץ מצד עוצם נפלאותיו
 שיראו אף תכון תבל באמונתו ולא תמוט ממנה לעולם כי אז יהפך ה' ית' אל
 עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד ואחר שתתפשט האמונה
 האמתית בכל העולם לא ימצא לה מדחה בעת מהעתים. (לא) ואמר על צד המשל
 כי אז ישמחו השמים ותגל הארץ כמה שנעשה בה מהויות המין האנושי מפני היות
 מניע או התכלית אשר בעבורו היתה בריאת האדם וכאלו קודם זה ידאנו
 השמים והארץ בהעשות באמצעותם בריאות לא יגיע מהם התכלית אשר כוון בהם
 ולזה היו פעולותיהם מזה הצד כאלו הם לריק ולבטלה. ויאמרו בנזים ה' מלך כי
 אז יכירו כלם מלכותו וממשלתו. (לב) ואמר על צד המשל כי גם הים ומלואו והם
 הבריאות אשר בו שנבראו לעבודת האדם ועשבי השדה ועצי היער כלם ישמחו
 וירימו כלם לשבח ה' ית' כאשר יבא לשפט הארץ ולהראות לנוים נפלאותיו
 ונבורותיו כי אז יכירוהו כלם, והנה התם דוד המאמר ואמר (לד) הודו לה' כי הוא
 טוב ולא יושפעו ממנו כי אם טובות. והרעות כשיושפעו ממנו הנה זה במקרה ויהיה
 השפעם ממנו מצד מה שהם טובות, והנה חסדו הוא נמשך לעולם, ר"ל מה שיטיב
 על צד ההשגחה כמו שזכרנו מענין ברית האבות וגם מה שהשגיח על צד ההשגחה
 הכוללת ימצא בו חסד תמיד לא ישוער. (לה) ואחר בזה המקום מתנבא על העת
 שיהיו ישראל כגלות אמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים כדי
 שגורה לשם קדשך ונשתבח בתהלתך כשתשים העם הרבקים כך על נחלתם כמו

שיערת בדברי התורה ואחר זה עני עבדיך הנביאים, ואחר השיר הזה היו אומרים הלויים (ל) ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמרו כל העם אמן והיו מהללים לה' וידמה שמה שהיו עונים העם הוא כמו שזכרנו בס' עזרא (נחמיה ט) שכבר היו אומרים ברוך ה' אלהינו מן העולם ועד העולם וברוך שם כבוד ומרום על כל ברכה ותהלה. ואמר אחר זה כי כבר (ז) עוב שם דוד אסף ואחיו לשרת לפני הארון תמיד כשיר דבר יום ביומו (ח) והנה עובד אדם ואחיו היו ששים ושמונה והנה עובד אדם וחסה בן ידותן שם אותם דוד שוערים באהל אשר שם שם דוד ארון ה', והפסיק המאמר ואמר (ט) כי צדוק הכהן ואחיו הכהנים סדר דוד שיהיו לפני משכן ה' בכמה הגדולה אשר נבנעון (י) שהיה שם מזבח הנחשת שעשה משה להקריב שם הקרבנות ולהקטיר הקטורת ושאר העבודות אשר נזכרו בתורה. (יא) והנה עם אסף ואחיו הנזכרים למעלה היו הימן וידותן ושאר הברורים לדבר השיר אשר נתפרשו בשמות כמה שקדם להודות לה' כי לעולם חסדו וידמה שהימן וידותן היו משוררים כפה ועמהם היו כלי הזמר ובני ידותן היו לשאר כמו שזכר בסמוך לזה כמה שקדם.

יז.

ויהי כי ישב המלך בביתו וגו', עד ומברך לעולם (סוף קפיטל), כבר בארנו כל זה בס' שמואל ולזה לא נבאר בזה המקום אלא מעט שנשתנה הלשון בו. (ז) לא אתה תבנה לי הבית וגו', ובס' שמואל כתוב האתה תבנה לי וגו' והכל ענין אחד. (ט) לבלתי, ובס' שמואל כתוב לענותו, והנה התר זה הספק היא כי כמו זה היעוד המתמיד הוא תנאי כמו שבארנו בפרשת וישלח יעקב ולזה היה בזה היעוד תנאי שאם ישמרו בני ישראל דרך ה' והמלך שיהיה עליהם הנדה ימשך להם הטוב שזכר שלא יוסיפו בני עולדה לענותו כמו שענו אותו בימי השופטים כמו שזכר בס' שופטים אך כשיחמאו לא יתקם להם זה הכרית ולא ייאר להם מהכרית כי אם מה שהיה להם מפני האכות והוא שלא יכלו אותם האובים וזה היה תקון שתקנו בזה היעוד המחברים זה הספר ברוח הקדש ועל כל פנים חנה לא יתישב זה היעוד לפי הלשון הנזכר בזה המקום לא כשיהיה זה היעוד שב לעת בא הגואל כי ישיב ה' ית' זה המקום לישראל על יד המלך שיצא מנוע ישי ויצא משרשיו. (י) והכנעתי את כל אויביך, ובס' שמואל כתוב והניחתי לך מכל אויביך והכל ענין אחד. (יד) והעמדתיו בביתי ובמלכותי עד העולם, ובס' שמואל כתוב ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם והכל ענין אחד כי הרצון בו שזה יהיה מזרע שלמה כי כבר אמר וחסדי לא יסור ממנו. (יז) וראיתני כתיר האדם המעלדה, ר"ל כתאר האדם שהוא איש המעלה באופן שתמשך ממנו זאת ההשגחה הנפלאה לזרעו כדרך שלא תסור ממנו לעולם המלכות, והנה בס' שמואל כתוב וזאת תורת האדם אדני אלהים, ר"ל שזו היעוד שיעדת לי מהטוב שימשך אל האדם השלם והוא אשר שם כל מנמתו בצד אשר הוא בו אדם והם המעלות האנושיות כי לאיש כזה יתכן שתמשך כמו זאת ההשגחה הנפלאה. (יח) מר יוסיף עוד דוד אליך לכבוד את עבדך, ובס' שמואל כתוב ומר יוסיף עוד לזכר אליך והכוננה אחת כי הרצון בו מה יוסיף עוד לזכר אליך לכקש ממך שתוסיף לו כבוד. (כז) ועתה

הואלת לברך את בית עבדך, ובס' שמואל כתוב ועתה הואל וברך את בית עבדך, והכונה אחת כי הואל הוא מקור לא צווי וכן וברך ולזה הוא מכואר שכבר יתקים זה כי אתה ה' דברת ודברך יתקים בלי ספק.

יח.

ה) ויהי אחרי כן ויך דוד את הפלשתים וגו' עד להושיע את בני עמון עוד (סוף קטיל י"ט). ויקח את גת ובנותיה, ובס' שמואל (ה' ה') כתוב ויקח דוד את מתג האמה וזה יורה כי שם המחוז שהירד כולל גת ובנותיה היח נקרא מתג האמה. ז) ויך את מואב, ובס' שמואל יבאר שעור ההכארה והוא שכבר מדרם כחבל ומרד שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות. ד) וילכוד דוד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים, והנה בס' שמואל כתוב אלף ושבע מאות פרשים, וידמה שיאמר בזה כי בפעם אחת לקח ממנו אלף ושבע מאות פרשים ואחר כן כשבא לערי הדרעור לקח המספר הנשאר מהפרשים. ח) ומטכתת ומכון ערי הדרעור, כבר אמר תמורת זה בס' (ז"ג ח' ה') ומבטח ומברתי והנה היו לאלו העירות שני שמות, והנה באר בזה המקום כי מהנחשת ההוא עשה שלמה ים הנחשת ועמודי הנחשת שהיה שם האחר יכין ושם השני בעוז ושאר כלי הנחשת כמו המכונות והכירות ושאר מה שהיה שם מהכלים מנחשת. י) וישלה את הדורם בנו, והנה נקרא שמו בס' שמואל יורם. יא) מאדום וממואב, והנה בס' שמואל אמר מארם והנה קצר וזרון ארם בזה המקום. יב) ושושא סופר, ובס' שמואל כתוב ושירא והנה היו לו שני שמות. יג) ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי, ובס' שמואל כתוב ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי והכונה בזה אחת כי הוא היה על שתי המשפחות האלו שהיו מהם סנהדרין. ובני דוד הראשונים ליד המלך, בס' שמואל כתוב ובני דוד כהנים היו, והכונה אחת כי הם היו הראשונים אשר נתן להם המלך שררה שיהיה להם יד המלך וכחו והנה הרצון בכהנים שרים כמו שבארנו שם.

יט.

ד) עד המפשעה, ובס' שמואל (ג' י') עד שתותיהם, והכונה אחת והנה הרצון במפשעה העגבות שבהם הפרק אשר בו תהיה תנועת האדם בלכתו ופסיעתו. ט) והמלכים אשר באו לברם בשרה, כבר באר בס' שמואל כי אלו המלכים היו איש טוב ומעכה והנה עשו זה על צד התחבולה כדי שתהיה המלחמה לישראל פנים ואחור. יז) שופך, ובס' שמואל קרא שמו שובך והנה היו לו שני שמות. יח) שבעת אלפים רכב, ובס' שמואל כתוב שבע מאות רכב ושם כתוב וארבעים אלף פרשים ובספר זה כתוב וארבעים אלף איש רגלי ואפשר שנאמר שכבר יותר זה הספק כשנאמר שכבר רצה כאמרו שהרג שבעת אלפים רכב שכבר הרג הפרשים אשר בשבעת אלפים רכב וידמה שהם היו ארבעים אלף ולא הרג מהרכב כי אף שבע מאות והנה זכר בזה המקום שהרג ארבעים אלף איש רגלי והשמיט זכרו בס' שמואל.

כ.

ה) ויך יואב את רבה ויהרסה, כבר נתבאר בס' (ז"ג ט"ז כ"ו) שכבר שלח יואב לדוד שהוא לכד את עיר המים ושיבא דוד עם יתר העם ללכוד העיר כדי

שלא יהיה נקרא שם יואב בכבוש העיר הזאת. ג) וישר במגרה, אחשב שהרצון בו שכבר גרר אותם במגרה לחתוך אותם באכזריות ויהיה וישר מענין משר (ישיה י' ט"ו) שהוא מגרה ואעיפ שהם שני שרשים הגה ענינם אחד. ובמגרות, הגה כתוב תמורת זה בס' שמואל ובמגרות הברזל וירמה שתהיה הכונה אחת ולולא זה כבר יהיה אמרו ובמגרות מותר כי כבר אמר וישר במגרה. ד) ותעמד מלחמה בנזר, ובס' ש"ב (כ"א י"ח) כתוב בנזר וירמה שיהיה לעיר ההיא שני שמות או היו נזר ונזר סמוכים זה לזה. את ספי מילידי הרפא, ובס' שמואל כתוב את סף והנה היו לו שני שמות. ה) אל נולדו, הוא מורכב מבנין פועל ונפעל והרצון בו יולדו או נולדו.

כא.

ה) ויעמד שמן על ישראל, בס' ש"ב (כ"ד ה') כתוב ויוסף אף ה' לחרות בישראל והענין אחד. ג) ויאמר יואב יוסף ה' על עמו כהם וגו', הגה כבר השיט מזה המאמר בס' שמואל וזכרו כלו בזה המקום. ה) ויהי כל ישראל וגו', הגה בס' שמואל (סס ט') זכר כי ישראל היה שמונה מאות אלף איש שולף חרב ויהודה חמש מאות אלף איש, והנה זכר בזה הספר במה שיבא יואב בן צרויה החל ולא כלה ויהי בזאת קצף גדול בישראל ולא עלה המספר כמספר דברי הימים למלך דוד, ולזה ידמה שנאמר, והוא דרך להתיר הרבה מאלו הספקות כי בספר דברי הימים למלך דוד נכתב לפי מה שאמר לו יואב והוא הוסיף על המספר אך המספר שמצא נכתב בספר שמואל כאשר היה לא כאשר הגיד המספר למלך. ז) ויך את ישראל. ר"ל אחר שנבחר דוד שיפול ביד ה'. יג) אם שלש שנים רעב, ובס' שמואל כתוב אם שבע שנים רעב ולא אשער איך יותר זה הספק אם לא בשנאמר שספרה זאת הנבואה כן בס' דברי הימים למלך דוד וספרה לפי מה שהוא בס' שמואל. מו) וירא את מלאך ה' עומד וגו', הגה היה זה על דרך המופת להראות המלאך בזאת התמונה בהקיץ כמו שראה בלשאצר פס ידא דכתבא (דניאל ה' כ"ד) וכמו שהראה אלישע לנערו סוסים ורכב אש (מיכ ו' י"ז). כ) וישב ארנן וירא את המלאך, זה לאות שהוא היה נראה לכל האנשים ישם והנה מרוב הפחד היו ארבעת בניו מתחבאים. כג) ראה נתתי הבקר לעולות וגו', הגה קצר בזה הספור בס' שמואל ובזה המקום השלים אותו. כ"ה) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות, כבר זכרנו בס' שמואל כי הגורן והבקר והמוריגים קנה כסף שקלים חמשים והנה המקום אשר סביב הגורן שנבנה בו בית המקדש קנה שש מאות שקלי זהב כמו שכתוב בזה המקום ובזה יותר זה הספק. כו) ויענהו באש מן השמים וגו', אהשב כי הרצון בזה שהוא לא שם אש על המזבח אך התפלל לה' ית' וענהו באש שהוריד מן השמים לאכול את העולה ואת זבחי השלמים כמעט אמרו והיה האלהים אשר יענה באש (מ"א י"ח כ"ד). כז) גרנה, תיקה ומזבח העולה שעשה הכל היה בעת ההיא בכמה אשר בנבעון ולא יכול דוד ללכת שם לדרוש אלהים בבמה הגדולה כי נבעת מפני חרב המלאך ולזה מהר דוד לקרא את ה' שם וכאשר ראה כי ענהו ה' ית' שם אז הכיר וידע כי זה הוא המקום אשר בחר ה' לשום שמו שם ולזה אמר:

כב.

(ב) זה הוא בית ה' האלהים, ר' ל ששם יהיה נבנה בית המקדש וזה המזבח אשר בניתי יהיה מזבח לעולה לישראל. (ג) ויאמר דוד לכנס את הגרים וגו', כבר התבאר בס' (כ"ג ל"ח) כי שאול השמיד את הנבעונים מהתיצב בכל גבול ישראל והנה דוד השיבם והכין אותם לעשות מה שיצטרך לבנין בית המקדש והנה העמיד מהם חוצבים לחצוב אבני גזית לבנות בית האלהים וכבר נזכר בס' מלכים כי שלמה שם מהם שנעים אלף נושא סבל וישבעים אלף חוצב בהר. (ד) והכין גם כן דוד ברזל לרב לעשות מספרים לחבר בהם חלקי דלתות היערים קצתם עם קצתם ולמחברות לוחות הארזים אשר היה בבנין, והכין עם זה נחשת לרוב אין משקל. (ה) ועצי ארזים גם כן הכין לאין מספר כי הצידונים והצורים הביאו לדוד עצי ארזים לרב כי הם הכקאים יותר בזאת המלאכה כמו שזכר שלמה וממלכות חירם היו ומיער הלבנון אשר לו הביאו אלו העצים. (ו) ויאמר דוד שלמה בני נער ורך והבית אשר יש לבנות לה' ראוי שיהיה רב הגדולה כדי שיהיה לשם ולתפארת לכל הארצות ויתישרו כלם מפני זה לעבודת ה' ית' ולזה הכין דוד לשלמה לפני מותו מה שראוי לזה הבנין. (ז) כי דמים רבים שפכת ארצה לפני, ידמה שלא היה רצון ה' ית' שיבנהו דוד להגלות לפניו שעתיד ליהרב ואולי יאמרו כי בעון דוד שהרג נפשות רבות מהגוים עשה ה' ית' כן לבית הזה ולישראל. (ח) והוא יהיה לי לבן וגו' ר"ל כי בהעוותו אוהיכנו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייסר איש את בנו וחסדי לא אסור מעמו. (ט) אך יתן לך ה' שכל וכינה ויצוץ על ישראל לשפטם משפט אמת וצוץ גם כן לשמור תורת אלהיך ואז תצליח כמו שזכרתי לך, ר"ל אם תשמור לעשות כל מצות התורה. (י) והנה בעניי הכינותי לבית ה' וגו', ר"ל כי מעת עניי החלותי להכין זה לבית ה', (יא) ועמך לרב עשי מלאכה חוצבים, הם הגרים שזכר ואולם החרשים לאבן ולעין היו מישראל קצתם ומהצורים קצתם ומאנשי גבל כמו שזכר בס' מ"א (ה' ל"ג). (יב) וכלי קדש האלהים, כמו המנורה והשלחן ושאר כלי הקדש.

כג.

(ג) ויהי מספרם לגלגלתם, ידמה ששמנו הגלגלות לא הם בעצמם כמו שזכרנו בפרשת במדבר סיני. (ד) לנצה על מלאכת בית ה', ר"ל להתחזק על מלאכת בית ה' וזה יהיה לפי מה שאהשב כמו שזכר אחר זה לעבודת בית ה' על החצרות ועל כל כל הלשכות ועל טהרת כל קדש ומעשה עבודת בית האלהים, ר"ל שהם ינקו הבית וכל חלקיו וישמרוהו מהטמאה, והקדשים גם כן ישמרום שזכר יטמאו, ועל מלאכת לחם המערכת וסלת המנחה שתהיה מנופה לפי מה שראוי והרוקיקין והרוביכין והחבתין, ולמדוד מה שראוי למדוד שם לצורך העבודה בלח או ביבש ובכלל הם יעבדו והכהנים בכל מה שיצטרך להם לעבודת בית ה', ומהם מנה שוטרים ושופטים ששת אלפים, כי משכט לוי היו מורי התורה ולזה היו מהם סנהדרי גדולה וקטנה והשופטים במקומות ישראל כי הם היו יותר ראויים אז ואע"פ שאפשר למנותם מישראל והנה אי אפשר שנאמר שיהיו כל אלה השופטים והשוטרים לשכט לוי לבד כי יהיו כמו ששית השבט. (ה) והנה הנשארים היו מהם ארבעת אלפים שוערים וארבעת אלפים משוררים בכלים אשר עשיתי להלל. הנה

דוד חדש כלי זמר יהללו בהם את ה', ר ל כי בעת שהיו מהללים לה' היו מנגנים בהם. ט) בני שמעי וגו', ידמה ששמעי זה הוא מבני לעדן או מבני בניו וקצר זכור בזה המקום ויורה על זה אמרו אלה ראשי האבות ללעדן, וידמה מזה המקום כי לברשון היו תשעה בתי אבות יחיאל וזתם ויואל ושלומית וחזיאל והרן ויחז וזינא והנה שמונה, ויעושו וכריעה היו שניהם לבית אב אחד כי לא הרבו בנים. יג) להקדישו קדש קדשים, אמר זה לפי ששכט לוי היה קדש ואהרן מקודש ממנו. לשרתו ולברך בשמו עד עולם, הוא ברכת הכהנים. יז) רבו למעלה, ר"ל רבו למעלה מהרבי הנהוג באופן שהיו רבים מאד. כג) וישאום בני קיש אחיהם, ר"ל קרוביהם. כד) מבן עשרים שנה ומעלה, הנה אמר מבן עשרים שנה ומעלה ואע"פ שהתורה הגבילה הזמן מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה לפי שהזמנים האלו היו מוגבלים לאשר להם עבודת משא כמו שבארנו בפרשת במדבר סיני, ואולם מעתה לא היה ללוים לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כי זה הבית הנבנה בירושלים הוא יהיה מנוחתו עדי עד והניח ה' ית' לעמו מלהיות ביתו נוסע ממקום למקום כמו שקרה לו עד היום, ולזה היו כדברי דוד האחרונים נספרים בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה להיות מעמדם לשרת בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות ועל הלשכות ויתר העבודות שזכר פה, והנה היו הלוים ראויים להם מהיותם בני עשרים שנה.

כד.

ג) ואחימלך מן בני אביתר, הנה אחימלך היה בן אביתר ואביתר היה מבית עלי ולמדנו מזה המקום כי עלי היה מבני איתמר, והנה זכר כי מחלקות הכהנים היו עשרים וארבעה, מהם ששה עשר ראשים לאלעזר ושמונה לבני איתמר ואלו הם ראשי המחלקות אשר היתה כל מחלקות מהם משרתת שבעה ימים, ולזה היתה מתחלקת כל אחת מהם לשבעה בתי אבות כדי שיהיה הענין מוגבל יום ביום לא יחטא סדורו, וכאשר השלימה עבודתה הראשונה השבוע שלה תבא אחריה השנית ואחריה השלישית וכן על הסדר הזה עד שיכלו כל המחלקות ותשוב אחר כן לשרת הראשונה על האופן הקודם, והנה ראשי המחלקות היו בימי דוד אלו שזכר על הסדר ובניהם אחריהם עמדו במקומם ונקראו בשם אלו, והנה היה הראשון ליהויריב והשני לידעיה עד שתהיה הארבעה ועשרים למעוזהו. כ) לבני עמרם שובאל, הוא שבואל שזכר במה שקדם (כ"ג ע"י). לז) ופילו גם הם גורלות וגו', ר"ל שכבר נחלקו גם כן הלוים לעשרים וארבעה מחלקות כדי שתשרת כל אחת מהם בשבוע שלה באופן הנזכר במה שקדם מעבודת הכהנים. אבות הראש לעומת אחיו הקטן, ר"ל שאבות כל ראש היו שבעה לשרת כל אחד מהם בימיו זה היה גם כן במחלקות הלוים עד שכמו שהיתה מחלקות ליום לעומת מחלקות ידועה מהכהנים כן היה כל אב מהלוים לעומת האב הידוע ממחלקות הכהנים בשבוע ההוא, והנה קראו הקטן לפי שראש בית אב הוא קטן מראש כל המחלקות.

כה.

ה) לבני אסף והימן וידותון וגו', ידמה שאלו השלשה היו נביאים וזה יתבאר קצת מקצת מזמורים שנאמרו בשמם בס' תהלים, ואפשר שאין הרצון בו בזה

המקום שיהיו נביאים אבל הרצון שיהיו מדברים בכנורות ובנבלים ובמצלותים להודות לה' ית' והבאור הראשון הוא יותר נכון. ב) על יד אסף הנבא על ידי המלך, ידבה שאסף היה נבא על כחות המלך בעת עת והעתים אשר יעכרו עליו ועל זרעו, וזה מבואר מקצת מזמורים נזכרו בשמו בס' תהלים. ג) וידותון היה נבא על הודות והלל לה', ר"ל שהיה אומר ברוח הקדש דברים של הודאה ושבח לה' ית'. ד) והימן היה חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן, ר"ל שהיה מתנבא על דוד שידיים ה' ית' קרנו. ו) על ידי המלך אסף וידותון והימן, לפי פסוק המעמים ידמה שקרא אסף מלך לשאר הלויים המשוררים כי היה הראש להם, ונכון הוא שיהיה אמרו על ידי המלך שב אל דוד כי המלך סדר ענינם בזה ויהיה אמרו אסף וידותון והימן שב אל מה שאמר כל אלה על ידי אביהם, ר"ל שאביהם הם אסף וידותון והימן. ז) מלמי שיר לה', ר"ל מלמדים לנגן בכלי זמר ומלמדים לאמר דברי הודאה ושבח. ח) ויפילו גוילות וגו', ר"ל שחלקו המספר הזה לעשרים וארבעה חלקים היה בכל חלק מהם שנים עשר איש ונחשבו בזה כקטן כגדול כל המלומדים בזה ואע"פ שקצתם היו עדיין בלתי שלמים והיו במדרגת התלמידים כדבר השיר הנה לא חששו לזה וחשבו המכין עם התלמיד בזה המספר בדרך שהיה לכל מחלוקת שנים עשר אנשים ואלו היו מחלקית המשוררים.

כו.

ה) למחלקות לשוערים לקרחים, זכר כי מחלקות השוערים היו גם כן עשרים ארבעה, וזה הוא אמרו (יב) לאלה מחלקות השוערים לראשי הגברים משמרות לעומת אחיהם לשרת בבית ה'. ו) הממשלים לבית אביהם, חסר הנושא והרצון בו שהם אנשי הממשלים והשררות לבית אביהם כי גבורי חיל המה לעשות המלאכה המיוחדת להם. יג) ויפילו גוילות כקטן כגדול וגו', ר"ל שכבר היו בהם גם כן מחלקות ובכל משמרה היה מספר מוגבל מהשוערים לשער ושער ומנו אלו כלם כקטן כגדול, והנה זכר כי בעשרים וארבע מקומות היו השוערים והיו לארבע רוחות וזכר (יד) כי לשלמיהו נפל הגורל למזרח וזכריהו בנו שהיה חכם לתת עצה ראויה נפל גורלו לצפון ולעובר אדום נפל הגורל לדרום ולכני עובר אדום נפל הגורל בית האספים לשימור שם, ואחשב כי בית האספים הוא הבית שהיו נאספים שם, כמו העזרה והאחרת שלפניה ובכל אחד מהם היו שומרים בשני מקומות ונפל הגורל לשפים ולחוסה למערב הצר הכהנים והיו שם שומרים עד השער הנקרא שער שלכת שהיו בו כמו מעלות ושלכות למסלה העולה ושם היו שומרים תמיד משמר לעומת משמר, והנה היו הלויים השומרים למזרח ששה ליום ולצפון ארבעה ליום ולדרום ארבעה ליום ולבית האספים שנים ליום לשני בתים שהיו שם בזה האופן, ר"ל לכל אחד מהם היו שנים ליום שומרים. יח) ולמקום שנקרא פרכר שהיה למערב היו ארבעה ליום ליום ולמסלה אשר במערב העולה לפרכר היו שנים ליום ליום ותמצא לפי זה חחשבונו כי בעשרים וארבעה מקומות היו הלויים שומרים וידמה שהשוערים ביום האחד אינם שוערים ביום השני, ולזה אמר ארבעה ליום ולזה היו בכל משמר לכל הפחות מאה וששים ושמונה ליום וכשתחשב עשרים וארבע משמרות כאלו יהיה השבונם שלשים ושנים יותר מארבעת אלפים שהיה

מספר השוערים לפי מה שקדם ולא דקדק להשכם למעוטם. (כ) והלויים אחיה על אוצרות וגו', הנה אלו שאינם לא משוררים ולא שוערים קרא לויים כשםם הכולל והם היו שומרים האוצרות והקדשים ועושי מלאכת הדברים הצריכים לעבודה כמו שקדם, והנה זכר כי אחיה היה ממנה על אוצרות בית ה' ועל אוצרות הקדשים וכאר איך היה זה והוא כי זתם ויואל אחיו היו ממונים על אוצרות בית ה', ושלמות ואחיו היו ממונים על אוצרות הקדשים אשר הקדיש דוד ואשר הקדישו ראשי האבות לשרי האלפים ושרי המאות ושרי הצבא מן הבא בידם מן המלחמות ומן השלל אשר הקדישו לחזק את בית ה' וכל מה שהקדיש שמואל הרואה ושאוול בן קיש ואבנר בן נר ויואב בן צרויה וכל מה שהקדישו האנשים עוד הכל היה תחת מנוי שלמות ואחיו, והנה שבואל בן גרשום בן משה היה נגיד על האוצרות בכללות ותחתיו היו אלו הפקידים שזכרנו שהיו ממונים קצתם על אוצרות בית ה' וקצתם על ההקדשות, ואחשב כי שבואל היה בן בנו של משה והאריכו ימים הוא ואביו, הנה כמו שרחביה היה בן אליעזר בן שבואל היה בן גרשם והנה תמצא כי לרחביה נטנו ארבע דורות אחריו והרביעי הוא שלמות ואחיו שהיו על ההקדשות אשר הם לכרך הבית, ואפשר כי יהונתן בן גרשום שהיה כהן לשבט הדני היה אחי שבואל שנזכר בזה המקום כמו שיראה מדברי רבותינו שאמרו שלכך היתה נון של מנשה (שופטים י"ה ז') והרצון בו יהונתן בן גרשם בן משה ואם היה בן הנה זה יורה על ארך היי גרשם בן משה כי יהונתן היה נער בעת שבא לבית מיכה. (כז) למלאכה החיצונה על ישראל לשוטרים ולשופטים אחשב שקרא המלאכה החיצונה מלאכת בית ה' שהיתה להם על ישראל חוץ לבית המקדש והוא להישירם לפרוע מהצית השקל שנה בשנה ולפרוע נדריהם ונדבותיהם וחובותיהם מהקרבנות ומה שינהג מנהגם וזה נקרא עבודת בית ה' והיו גם כן לשוטרים ולשופטים לשפוט את העם משפט צדק כי הם היו חכמי התורה וזה היה עבודת המלך כי על המלך לשפוט את העם משפטי צדק. (ל) על פקדת ישראל, על מנוי ישראל אשר מעבר לירדן מערכה. (לא) ביעזר, שם עיר. גלעד, שם אדם. (לב) לכל דבר האלהים ודבר המלך, הוא עבודת בית ה' החיצונה ועבודת המלך כמו שזכרנו בסמוך ואולם מחלקת ישראל ידמה שהיו לעבודת המלך לבד ולזה אמר:

כו.

(ה) המשרתים את המלך, והם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות והשוטרים היו גם כן מחלקות ישרתו כל אחת מהן חדש אחד ולזה היתה כל אחת מהמחלקות באה ויוצאת כחדש אחד והיתה המחלקות האחת מאלו הראשים עם הנמסלים עמם מנעריהם ומשרתיהם עשירים וארבעה אלף, ואפשר שאלו גם כן היו מכלכלים את המלך כל אחד חדשו ממה שהיו לוקמים מהמס כמו שמצאנו בשלמה לפי מה שזכרנו בספר מלכים. (ז) ישבעם בן זבדיאל, אפשר שזה הוא הנכור ראש השלישים שקרא שמו ישבעם בן חכמוני (למעלה י"ח י"ח) כי רוב אלו השרים היו מהגבורים אשר לדוד. (ד) דודי האחוזי הוא דודי שזכר בנבזרים אלעזר בן דודו האחוזי (ט) ומחלקתו ומקלות הנגיד, אחשב כי ואיו של ומקלות נוספת והרצון בו ומחלקתו מקלות הנגיד, ר"ל שהוא היה שר הצבא הזה אחר דודי האחוזי. וכן הרצון כאמרו (ו)

ומחלקו עמיזבד בנו, ר"ל כי עמיזבד היה על מחלקתו אחריו. כז) ועל שבטי ישראל לראוני נגיד, הנה מנה עתה שמות הנשיאים לשבטי ישראל. יח) ליהודה אליהו מאחי דוד, ידמה שהיה בן אחיו או היה הוא אחיו אליאב והיו לו שני שמות. כח) לחצי המנישה גלעדה, היא אשר היתה נחלתו מעבר לירדן עם בני גר ובני ראובן. כט) ולא נשא דוד מספרם וגו', ר"ל שאע"פ שחשב דוד למנותם לא עלה בידו למנות אותם מבן עשרים שנה ולמטה כי לא הסכים ה' ית' בזה, כי אמר להרבות את ישראל ככוכבי השמים שלא יוכל איש למנותם על השלמות כי אם בקושי נפלא כי יש מהם ישתלשלו בו העין לראיתו בקושי עצום, והנה יאב בן צרויה החל למנותם בטעות דוד ולא כלה לספר אתם ולא עלה המספר שמצא והוא המספר שכתוב בזה בס' שמואל כמו המספר שכתוב מזה בס' דברי הימים למלך דוד וזה כי בס' שמואל עלה המספר אלף אלפים ושלוש מאות אלף ובס' דברי הימים למלך דוד עלה המספר אלף אלפים וחמש מאות ושבעים אלף. כס) ועל אוצרות המלך, הם האוצרות שהיו לו בבית. ועל האוצרות בשדה, ידמה שהיו שם מגדלים בשדה לאצור שם תבואות הישדה והנה מנה על כל דבר ודבר פקיד מיוחד כדי שתשלם השמירה והנהגה הראויה בכל דבר. כז) והשקמים הם מין מה מהתאנים, והנה זכר וגז) כי אחיתופל היה יועץ למלך וחושי הארזי היה רע המלך והיה גם כן לו כמו יועץ וכבר יתבאר לך זה מדבר עצת חושי לאבשלום וסדור הדברים פה יורה זה גם כן. לד) ואחרי אחיתופל וגו', ר"ל שאחרי עצת אחיתופל היה נמלך בבניהו בן יהוידע שהיה מופלא שכביד ובסנהדרין והם הכרתי והפלתי שהיה הוא ראש להם, ואחר כך היה נמלך באביתר באורים ותומים ואחר כך נשתלטה העצה למלחמה והיה יואב שר צבא למלך.

כח.

ה) ושירי המחלקות המשרתים את המלך, הם אשר זכר שהיו על כל מחלוקת עשרים וארבעה אלף והיו משרתים כל אחד מהם בחדשו. ז) לכנות בית מנוחה לארון ברית ה', קראו בית מנוחה כי שם יהיה מקומו תמיד ואחר לא יבחר ה' ית' מקום אחר. ד) כי ביהודה בחר לנגיד, זה מבואר בכרכת יעקב את בניו, ובבית יהודה בחר בית אבי ובבית אבי רצה בי להמליך על כל ישראל (ה) ומכל בני בחר בשלמה בני ואם יחזק לעשות מצותיו ומשפטיו יבין מלכותו עד לעולם. ו) ועתה לעיני כל ישראל, ר"ל לעיני כלכם ולפני ה' ית' אני מזהיר אתכם שתשמרו ותדרשו כל מצות ה' אלהיכם למען תירשו הארץ הטובה הזאת אתם וזרעכם עד עולם. ט) דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם וגו', ר"ל שתעשה זה בלב שלם ובנפש חפצה כי לא תועיל לך אם תעשה זה ולא יהיה לך שלם עם ה'. כי כל לבנות דורש ה' והוא יודע צפון לך ויבין רצון פחשבותיך. יא) ויתן דוד לשלמה בנו וגו', ראוי שתדע שכל מה שהודיע דוד לשלמה מאלו הדברים אשר בבית המקדש הכל היה מוגבל מאת ה' ית' על יד נביאיו כמו שאמר דוד לשלמה (למטה י"ט) הכל בכתב מיד ה' עלי השביל כל מלאכות התבנית, ר"ל כי הנביא השביל עליו בכתב מיד ה' כל מלאכות התבנית. את תכנית האולם וגו', הוא תכנית האולם והעמודים אשר היו בו ותכנית בתיו שהיו באולם ונגזכו הם בתי האוצרות שהיו באולם. ועליותיו

הנה היו באולם עליות רבות כי היו נכחו מאה ועשרים אמה וחדריו הפנימים, הנה אחשב כי חדריו הפנימים היו על הקדש כי לא היה נכחו מכפנים כי אם עשרים אמה. ובית הכפרת, הוא הבית שהיה בו הכפרת והוא בית הקדש ובית קדש הקדשים. (ז) ותבנית כל אשר היה ברוח עמו, ר"ל ברוח הקדש שהיתה עמו. או ירצה בזה תבנית כל אשר היה עמו ברוצונו לעשות מזה הבנין. לחצרות בית ה', הוא חצר הכהנים והעזרה שלפני החצר ההוא. ולכל הלשכות סביב, הם החדרים שעשו סביב ההיכל להשים אוצרות בית ה', ואוצרות ההקדשות. (י) ולמחלקות הכהנים והלוים, ר"ל שדוד נתן לבנו אלו המחלקות איך יהיו כי הוא סדר אותם כמו שנזכר במה שקדם, ומזה המקום יתבאר שעל פי ה' עשה זה דוד. ולכל מלאכת עבודת בית ה', הנה הוא'י במלת ולכל נוספת והרצון בו למחלקות הכהנים והלוים לכל מלאכת עבודת בית ה' וזה הוא אמרו אחר זה (כ"ה) והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים וצורת הכלים לעבודת בית ה' הודיע לו ובאר לו בכל כלי וכלי כמה יהיה משקלו היה כלי זהב או כלי כסף ובאר לו משקל מנורות הזהב (כ"ו) ונרותיהם זהב ומשקל מנורות הכסף ומשקל כל אחד משלחנות המערכות (כ"ז) ר"ל שלחנות הזהב שהיה נתן לחם הפנים בכל אחד מהם כי היו שם עשרה שלחנות ועשר מנורות. (כ"ח) ולתבנית המרכבה הכרוכים זהב לפורשים, רמז בזה אל שני הכרוכים שעשה שלמה שהיה עשר אמות קומתם והיה חמש אמות כנף כל כרוכ מהם באופן שהיו עשרים אמה מקצות כנפי האחד לקצות כנפי השני, וקרא זה תבנית המרכבה כי זה כאלו היה מעיר על ענין רכיבת ה' ית' על אלו הכרוכים ורכיבתם על מה שתחתיהם כמו שיתבאר מדברינו בדברי התורה ובס' מלכים.

כ"ט.

(ח) כי לא לאדם הבירה, ר"ל זה המגדל והבנין הנפלא בבית המקדש אינו נבנה לאדם שיוכל להקל בו אבל הוא נבנה לה' אלהים וראוי מפני זה להדרו מאד לכבוד ה' ית' עם שצורת כל דבריו ראוייה שתהיה מוגבלת להעיר על סודות האלהות ועל חכמת הנמצאות. ומזה נמשך שיהיה זהב רב בזאת המלאכה כי קצת הבנין וכליו יוגבל היותו מזהב לסבה שזכרנו בכאורנו לדברי התורה. (ט) אבני סוף ורקמה, ידמה שהיו שם אבנים נקובים ישימם הרוקם כנגדים אשר יעשה והם נקראים אבני רקמה. (ד) לפוח קירות הבתים, אחשב כי אמרו לפוח קירות הבתים שב לאמרו שלשת אלפים ככרי זהב כי הבתים שהם בית הקדש ובית קדש הקדשים היו כלם מצופים זהב ולא היו שם קירות מצופות כסף. (ז) ואדרכונים רבו, היה זה משקל ידוע אצלם והיו כמו דיגרי זהב לפי מה שאחשב. (ח) מעולם ועד עולם, זה מורה על נצחיות ישראל, וזאת היתה צורת הברכה במקדש כמו שזכרנו בס' עזרא. (ט) לך ה' הגדולה על כל הנמצאות כי גדלת מהם לאין יחס ולך הגבורה לעשות כל אשר תחפץ מה שאינו לזולתך כי פעולתיהם מוגבלות ולא ישנו את תפקידם, לך התפארת, ר"ל כי אם יעשה האדם דבר גדול וינצח שכנגדו עם היותם רבים ממנו מאד מאד אין לאיש ההוא התפארת והנצח וההוד, אבל הוא לך כי ממך נהיה כל זה כי כל אשר בשמים ובארץ לך ה' הזמלכה עליהם

ואתה הוא המתנשא לכל מי שהוא לראש מהם. ר"ל שכל מי שיהיה מהם ולר
ראשית מה הנה אתה מתנשא עלי. או יהיה הרצון בזה הממלכה שתהיה לאדם
היא לך כי מאתך לבד תהיה הקמתו, וגם כל מי שהוא מתנשא לכל דבר שיהיה
לראש עליו הנה הפקדות והממשלה והראשית בא לו מאתך, ולפי זה הפירוש
יהיה הרצון באמרו כי כל בשמים ובארץ כי כל אשר בשמים ובארץ הוא לך. ולפי
זה הפירוש אפשר שיהיה הרצון באמרו לך ה' הגדולה והגבורה כי כל גדולה וגבורה
שתגיע לאדם היא באה לו ממך ויהיה כל זה הפסוק סובב בכונה אחת והיא שכל
ההצלחות שתהיינה לאדם הן באות לו מה' ית'. יג) והנה העישר והכבוד הכל בא
לאדם מלפניך ואתה מושל בכל האנשים ובידך כח וגבורה לתת גדולה וחזק
לכל מי שתרצה מהם. יד) ועתה אלהינו מודים אנחנו לך שנתת לנו גדולה וחזקתנו
על הגוים אויבינו ואנחנו מהללים על זה לשם תפארתך. טו) ותושבים ככל
אבותינו. ר"ל אע"פ שאנחנו תושבים בארץ הנה ככל אבותינו אנחנו גרים זה
שבתנו בארץ מעט כי כצל ימינו על הארץ ואין לקוות לאדם להמלט מהמות.
יז) שמרה זאת לעולם, ר"ל זה הרצון הטוב שהיה לעמך כאלו הנרכות לכבודך
שמיהו להם לעולם שיהיה להם גמול טוב מאתך על זה להכין לבכם אליך תמיד
ולהישרם לעבודתך וזה אמנם יהיה כשתזכיחם תקף שיחטאו ותשלח להם עבדיך
הנביאים להיזכרם וזוה האופן יט) גם כן נתן לב לשלמה לעבדך ולבנות הכירה אשר
הכונות. כז) וימשחו לה' לנגיד ולצדוק לכהן, ידמה שכאשר משחוהו שנית משחו
צדוק לכהן גדול וגורש אביתר מהיות כהן גדול ואע"פ שאחר זה אמר לו המלך
שלמה ענתות לך על שדיך (מ"א ז' כ"ו). כט) הנם כתובים על דברי שמואל הרואה.
ר"ל אצל דברי שמואל הרואה וזה הוא בס' שמואל, וידמה ששם גם כן דברי נתן
הנביא ודברי גד החוזה אשר זכרם בזה הפסוק.

זהו מה שראינו לבאר במה שהגבלנו באורו מזה הספר בזה המקום ממה שלא
נזכר בספר שמואל.

ואולם התועלות המגיעים ממנו מלבד מה שמנינו מזה בס' שמואל הם:
התועלת הראשון הוא: להודיע עוצם ההשגחה האלהית להביא המלוכה לדוד
עד שבעת שהיה נרדף משאול הסב לב גבורי ישראל וראשיהם להתחבר עמו
ובאלו היו גם כן מבני בנימין אחי שאול והגיע מחשקם לבא אל דוד שעברו
את הירדן בחדש הראשון והוציבו לשום בריהם על כל העמקים באופן שיוכלו
לעבור עליהם ולא נתעצלו מלבא אליו עד שיסור רבוי המים כי מאת ה' היה
והיו באים אליו יום ביום לעזרו עד שהיה למחנה גדול וגם בעת כואם לחברון באו
בני בנימין אחי שאול להמליך את דוד ואע"פ שהיו רבים שומרים משמרת מלכות
בית שאול.

התועלת השני הוא: להודיע שאין לשאת ארון האלהים כי אם הלויים
בכתף ולמדנו מזה כי אמרו בתורה כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו היא
מצות עשה.

התועלת השלישי הוא: מה שלמדנו מזה הספור מענין מחלקות הכהנים
שהיו מאת ה' כמו שיכתבאר מדברי דוד ומזה המקום נתישרנו לעמוד על כונת
התורה במה שאמרה חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות וראוי היה להיות

כן בזאת העבודה הנכבדת, ה"ל שיהיה מוגבל בה הכל בדרך שלא יחסר ממנה דבר ולזה היה ראוי שידעו מי יעשה העבודה ביום ויום עם שבזה תסור הקטמרה והמחלוקת מביניהם.

התועלת הרביעי הוא: מה שלמדנו מזה כי עבודת הלויים היתה בשיר בפה להודות לה' על יד מי שיהיה מהם יותר ראוי כאמרו יסור כמטא כי מבין הוא (ט"ו כ"ג) ומזה עמדנו על הכונה כמה שאמר בתורה לעמד לשרת בשם ה' (דכ"ג י"ה ה') ומזה גם כן נמשך שיהיו מהם משוררים בכלי זמר, והנה למדנו מזה עוד כי מה שיסדה התורה על הלויים לשמור משמרת בית ה' כלל שיהיו שוערים, ושישמרו הקדשים מכל מטאה ושישמרו האוצרות וההקדשות וכלי בית המקדש והסלת והיין והשמן המיוחדים למנחות ויתקנו מלאכת לחם הפנים והסלתות והחבתין של כהן גדול, ובכלל כל מה שהיה אפשר להם לשרת בו הכהנים בעניני המקדש וקדשיו וכבר יסר דוד בזה מחלוקת לכל אלו הדברים כדי שיהיה איש על עבודתו כמו שמצאנו שהקפידה התורה בזה שיהיה איש על עבודתו ועל מטאו. התועלת החמישי הוא: להודיע שראוי ללכת לפני ה' ית' בלבוש מורה על הנקיות והם הכנדים הלבנים ובלבוש בלתי מורה על שררה ומלכות, ולזה ספר כי לא היה דוד לבוש בגדי מלכות בהיותו הולך לפני ארון האלהים אך היה מכובד במעיל בויץ והיה חגור אפוד בד ולהמשך לזאת הכונה היה דוד מרקד ומשחק לפני ה' ולא היה מתנהג כמלך.

התועלת הששי הוא: להודיע דבר ההודאה הנפלאה שאמרו המשוררים אשר היא מקפת בפנות עצמות מפנות התורה והאמונה, האחת היא שאשר יבקשו פניו והם הדבקים בו יעשה ה' ית' הנפלאות בעבורם להטיב להם ולהצילם מהרע כאמרו דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד וזאת הפנה כוללת גם כן פנה אחרת והיא שה' ית' משגיח באישי המין האנושי וכבר זכר זה בכאור באמרו אשר כרת את אברהם ושבעתו ליצחק. הפנה השנית היא להודיע שיעודיו על ידי נביאיו הם קיימים ולזה אמר ומשפטי פיהו כמו שבארנו, ואמר דבר צוה לאלף דור אשר כרת את אברהם ושבעתו ליצחק וגו', ומזאת הפנה תתקיים פנה אחרת והיא מציאות הנבואה כי לולא ההודאה בה תפול התורה ככלל, הפנה השלישית היא אמינות הרוש העולם, והוא אמרו זה שמים עשרה. הפנה הרביעית היא שתכלית השמחה והתענוג היא אצל ה' ית' ולזה ראוי לכל אדם שיתחבר לזאת השמחה הנפלאה לפי מה שאפשר לו וזה יהיה לו בשישכיל וידע ה' ית' לפי היכולת. הפנה החמישית היא שיעוד יעבדו כל הגוים את ה' כאמרו ויאמרו בגוים ה' מלך והנמשך לזה מהדברים כמו שבארנו אצל בארנו לאלו הדברים וכן אמר הנביא כי ה' ית' יהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד (זכ"ג ג' ט). והנה הישיר בזה גם כן לדבר הגלות אשר אנחנו בו כי הוא יהיה הכלי להביא כל הגוים לאמונה האמתית כי בצאתנו להגלות הזה יהיה מה שזכר מענין מה שיאמר בגוים ה' מלך כמו שנתבאר מס' דניאל לפי מה שבארנו שם.

התועלת השביעי הוא: להודיע שבית המקדש אשר בירושלם הוא נבחר לעולמי עד, ולזה אמר זה הוא בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל ואמר אני עם לבכי לבנות בית מנוחה לארון ברית ה'.

התועלת השמיני הוא: להודיע כי לעוצם חשק דוד לבנות בית המקדש הכין מעת עניו אוצר לבנינו והכין הכל לשלמה כסרם מותו ונתן לו תבנית כל חלקי הבנין ותבנית הכלים ומשקלם ויסד דבר מחלקות הכהנים והלויים להעמיד עבודת הבית בתכלית מה שאפשר מהשלמות והיה כל זה לדוד מפי ה' כמו שזכרנו הנה כמו שמשא כשלא יכול להנחיל לישראל הארץ מפני חטאיהם כמו שזכרנו שם הישיר יהושע והעמידו על כל מה שיעשהו בהנחילו הארץ לישראל, כן היה הענין בזה בדוד עם שלמה בשוה וכמו שלא מנע ה' ממשא הנחלתו בארץ לישראל מפני היות יהושע גדול ממנו כן הענין בזה בדוד עם שלמה בשוה כי כבר היתה מעלת דוד גבוהה ממעלת שלמה אלא שלא רצה ה' ית' שיכנהו דוד כי דמים רבים שפך ויחשבו הגוים בבא קץ הבית בעבור חטא ישראל שבעון הדמים ששפך דוד קרה זה הרע לזה הבית כמו שזכרנו.

התועלת התשיעי הוא: להודיע שהטוב שיעד ה' ית' לשלמה היה בו תנאי והוא שאם ילך אחר ה' ית' לעשות מצות התורה וחקיה ומשפטיה ימשך לו זה הטוב, ולזה אמר דוד לשלמה אז תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה ה' את משה על ישראל (כ"ג י"ג) ויאמר והכינותי את מלכותו עד לעולם אם יחזק לעשות מצותי ומשפטי כיום הזה (כ"ח ז').

התועלת העשירי הוא: לפרסם קיום הברית שכרת ה' ית' לפנחס להיות לו ברית כהנת עולם עד שכבר תמצא כי הכהנה הגדולה לא היתה כי אם מעט לזרע איתמר ורבה היתה לפנחס, גם תמצא כי במשמרות הכהנים ששש עשרה מחלקות היו שם לאלעזר ולא היו מהם לאיתמר כי אם שמונה, ונתבאר גם כן בס' יחזקאל התקיים הכהנה הגדולה לבני צדוק (מ' מ"ו, מ"ג י"ג, מ"ד מ"ו, מ"ח מ"ח) שהיו מזרע פנחס. התועלת האחד עשר הוא: להודיע שאין ראוי שישתמש אדם בשתי מלאכות או שתי פקדות יחד כי מפני עסקו באחת ימנע שלמות עסקו בשנית עד שיקרה שיעדר הגשלמות משתי המלאכות, ולזה תמצא שהגביל דוד לכל מלאכה ומלאכה ללויים אנשים מיוחדים ולכל פקדות ופקדות ממלאכותיו וקניניו שם איש מיוחד, והמשל שמי שהיה ממונה על מלאכת הכרמים לא היה ממונה על שבכרמים לאוצרות היין ואשר היה על הבקר הרועים בשרון לא היה ממונה על הבקר אשר בעמקים.

התועלת השנים עשר הוא: לפרסם טוב תכונת דוד ואהבתו ה' ית' ועמו ישראל, ולזה תמצא שצוה שלמה בנו לפני מותו שילך בדרכי ה' ית' ולשמור מצות התורה, ובוה תתקיים לו המלוכה תמיד ולזרעו וימצא לו בכל אשר יקראהו, וצוה גם כן כל ראשי ישראל ללכת בדרכי ה' ית' ולשמור ולדרוש כל מצותיו כדי שתתקיים להם ולזרעם ירושת הארץ תמיד, ולזה גם כן תמצא שסבב שהתנדבו השירים כלם לעבודת בית האלהים כדי שיהיה להם גמול טוב מאת ה' ית'.

התועלת השלישה עשר הוא: להודיע שמהשנחת ה' ית' בדברים ימשך להכין לבכם אליו במה שיהיה מהדברים אשר יישירום לעבודתו ית', וזה הוא אמרו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבכם אליך, ולזה אמרו ז"ל בא לטהר מסייעין אותו (כ"ג ק"ד) והיה זה כן כי כמו שיישפיע ה' ית' לאוהביו דברים ישמרום מהרעות הגופיות בהשגיהו בהם כן ימציא להם דברים ישמרום מהרעות הנפשיות כמן שזכרנו ברכיעי מס' מלחמות ה'.

דברי הימים ב.

א.

ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו וגוי, עד ויעש אסא הטוב והישר בעיני ה' (י"ד ח'). ה' ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו, ידמה שרמזו בזה החזוק אל מה שהסיר כל מי שאפשר שיהיה לו לשמן והם אדניה בן חגית ויואב בן צרויה והרג שמעי בן גרא כי אז הממלכה נכונה ביד שלמה כמו שכתוב בס' (מ"א ג' מ"י). גם התחזק שהיה מושל בכל הממלכות וכלם היו מנישים לו מנחה. ז' בהכין לו דוד, ר"ל באשר הכין לו דוד. י"ב' ואחריך לא יהיה כן, הנה השמיט מזה מה שאמר בס' מלכים שאם ילך בדרכי ה' ית' יאריך ימיו כי סמך בזה על מה שנכתב מזה בס' שמואל ולזה תמצא בהרכבה מהספורים הנזכרים בזה הספר שכבר קצר בהם. י"ג' ויבא שלמה לבמה אשר בנגבעון וגוי, ירצה לפי מה שאחשב שהוא בא אל הבמה אשר בנגבעון לזבח זבחים לה' ולתת לו תודה על מה שיעד לו המטוב ובא אל ירושלים וסר מלפני אהל מועד אשר היה בנגבעון ומלך על ישראל מפני מה שנתפרסם להם מחכמתו בענין הזונות אשר באו לפניו כמו שנזכר בס' מלכים. י"ד' כי אז מלך שלמה על כל ישראל כי הכירו כלם כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. י"ז' ויאסף שלמה רכב ופרשים וגוי, זאת הפרשה כתובה כן בס' מלכים ושם פורשנוה עד ומלכי ארם בידם יוציאו (מ"א י' כ"ו כ"ט).

ב.

ה' ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל וגוי, כבר בארנו בס' מלכים כי לא יסתר מה שכתוב בזה המקום ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושש מאות מה שכתוב שם (ה' ל') שלשת אלפים ושלוש מאות הרודים בעם העושים במלאכה וזה כי השלש מאות הנשארים היו מנצחים על שלשת האלפים ושלוש מאות והיו אחד עשר תחת כל אחד מהם באופן שהיו הוא ואשר תחתיו שנים עשר. ז' כאשר עשית עם דוד אבי וגוי, הנה בזה הספור קצר מאד בס' מלכים ולזה ראינו לבארו, הנה כמו שעשית חסד עם דוד ששלחת לו ארזים לבנות לו בית לשבת בו כן אשאל ממך שתעשרה לי חסד כי אני בונה בית לשם ה' אלהי. ג' שיפרסם קרושת ה' ית' לאנשים ושם יהיה מקום להקטיר לפניו קטרת תמיד והוא מוכח הוזב אשר הוא בקדש ולערוך שם תמיד נות המנורה ולחם הפנים על שלחן הזהב ועולות תמיד לבקר ולערב ולשבתות עולות נוספות ולחדשים והם המוססין אשר בראשי חדשים ובמוססי המועדים, הנה זאת על ישראל תמיד כי כבר נצטוו על זה בתורה. ד' והנה הבית אשר אני בונה הוא גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים אשר בשמים ובארץ כי הוא שליט על הכל והם עלולים ממנו ולפי גדולתו ראוי שיהיה גם כן הבית הנעשה לו גדול וכבוד מאד בדרך שיהיה עדות קצת על גדולתו (ה' ו) ומי הוא שימנע כח לבנות לו בית, ר"ל כי אין דאוי לאדם שיבנה לו בית שיעצר מכוח בזה הבנין אבל יחויב לו שישתדל בכל מאמציו כחו לבנות הבית באופן שיהיה היותר גדול והיותר נכבד שיוכל לעשותו כי עם כל מה שיעשה בו מהגדלה וההדרור לא יהיה נחשב למאומה למעלת ה' ית' וזה כי

השמים ושמי השמים לא יכילו ישעור מעלת ה' ית' וחכמתו כי הנמצא בהם ובהלקיהם כלם מנימוס הנמצאות המושכל לה' ית' וסדרם וישרם הוא רחוק מאד לאין ישעור משלמות הנימוס המושכל אצל ה' ית' עד שאין יחס אליו כלל כמו שנארנו זה בכאור שלם בחמישי מס' מלחמות ה'. ובהיות הענין כן מי אני שאבנה לו בית יעוד בשלמות על קדושתו ורוממותו והנה היה המציאות כלו קצר בזה אך יזוה זה להקטיר לפניו להעיר על קצת הערות מסודות המציאות הרוחני, כמו שנארנו בכאורנו לדברי התורה. (ו) ובארנו, ר"ל ארגמן בעבור הפרכות. וכרמיל הוא תולעת שני. ויודע לפתח פתוחים, הוא עשיית הציורים בעצים או כאבנים או גמטכות בדרך שיהיו בולמים או שוקעים בדרך המכוון בהם. (ז) ואלגומים מהלבנון, הנה אמרו מהלבנון שב אל עצי ארזים והברושים כי האלגומים ילקחו בים כי הוא עץ צומח בקרקע הים (קוראלייז בלע"ז). (ח) גדול והפלא, ר"ל הפלא בגדול. (ט) חטים מכות, ר"ל חטים טחונים גם והם חטים כתותין. בתים עשירים אלה, בת היא שלש סאין כמו האיספה. והנה בס' מלכים לא זכר מה שהיה נותן שלמה לעבדי חירם שנה בשנה אך זכר מה שהיה נותן שלמה לחירם ללחם ביתו בענור מה שהיה עוזר לו בזאת המלאכה. (י) אשר יבנה בית לה' ובית למלכותו, ידמה שהודיע אותו שלמה כי רצונו גם כן לבנות בית למלכותו. (יב) שלחתי איש חכם, הנה הוא היה כן ישראלית ואביו היה מעם צור. (טו) רפסודות, (כדילין בלע"ז) (Flösse, radeaux) (טז) אחרי הספר אשר ספרם דוד אביו, ר"ל אחרי המספר שמה אותם דוד אביו וידמה מזה המקום כי כאשר כנס דוד את הגרים לעשות את בית המקדש אז מנה אותם.

ג.

(ב) בהר המוריה, למרנו מזה כי במקום שנעקר יצחק שם היה בית המקדש. (ג) בחדש השני בשני, ר"ל בשני לחדש השני והוא אייר. (ג) ואלה היסוד שלמה, הנה היסוד הוא מקור והרצון בו ההתיסר שעשה שלמה לבנות את בית האלהים על היסוד ההוא. הארך אמות במדה הראשונה, אחשב שאמר במדה הראשונה כי מה שנכלל בזה היסוד היה המכוון הראשון בבנין הבית כי בו היה הקדש וקדש הקדשים אך במדה השנית שהיתה כוללת חצר הכהנים והיה זה הבית באמצעה באופן מה היה גדול מזה השעור הרבה. והנה לא זכר בזה המקום רחב האולם וזכר בס' מלכים שכבר היה רחבו עשר אמות ולא זכר בס' מלכים קומת האולם וזכר בזה המקום שקומתו היתה מאה ועשרים אמה. (ד) ויצפהו מפנימה זהב טהור, ידמה שזה שב אל בית האלהים שזכר תחלה כי האולם לא היה מצופה זהב מפנים אבל היה כל אשר בו מנחשת וזה יתבאר לך מהעמודים אשר היו תחתיו שהיו מנחשת וראוי היה להיות כן כי כל מה שהיה חוץ מהקדש היה נחשת במשכן שעשה משה וכן הענין בבית המקדש. או יהיה הרצון באמרו פנימה מה שהוא מפנים לאולם והוא בית האלהים. והנה באר אחר זה, איך צפה הכית מפנימה זהב טהור והשמיט הרבה מאלו הדברים. (ה) ואת הבית הגדול הפה עצי ברושים, ר"ל קרקע הבית ונכלל בזה הבית הקדש וקדש הקדשים וכן נתבאר בס' מלכים כי קרקע הבית צפה בצלעות ברושים (ו' פ"ו) ולא היו נסרים אך היו בדמית צלעות וקורות כדי שיהיה יותר חזק. ויעל עליו תמורים ושרשרות, הנה התמורים

היו כדמות ביצה ששני ראשיה חדרין ושרשרות היו משל לחריות אשר התמורים בהם והנה היו הצורות האלו חרות על עץ הברושים ואחר כן כשחפה אותו זהב נראו אלו הצורות כולמות בזהב ואולי היו שם גם כן דמיון פטורי צצים כמו שנזכר בס' מלכים באלו התמונות אך קצר בזה המקום כמו שקצר במה שאמר אחר זה (f) ופתח כרובים על הקירות ולא זכר מקלעות ופטורי צצים, או נאמר כי בקרקע הבית לא היו מאלו התמונות כי אם התמורים ובמנורה התמורים ופטורי צצים והם הגביעים המשוקדים כפתור ופרה כמו שבארנו בס' מלכים, ובקירות הבית היו עוד מקלעות כרובים והסכה בזה מבוארת במעט עיון ממה שזכרנו בזה בס' מלכים. (ו) ויצף את הבית אבן יקרה לתפארת והזהב זהב פרוים, ידמה שזה שב ג'כ אל קרקע הבית לפי שאמר והזהב, ר"ל הזהב הנזכר במה שאמר בסמוך ויחפהו זהב טהור. או יהיה שב אל קרוי הבית וזה כי משלשים אמה שהיה קומתו היה ישם קרוי גבהו עשרים אמה לכד כמו שנזכר בס' מלכים והקרוי הוא ידמה שצפהו זהב פרוים והיו בו אבנים יקרות לתפארת ולהדרו, וזה הבאור יותר נכון לפי מה שאחשב, והנה זכר תחלה הצפוי אשר על הקרקע ואחר כן זכר צפוי הנכחי לו בקרוי הבית ואחר כן צפוי הקירות. (ז) הקורות הספים, הנה הקורות הם צלעות הארזים שחפה בהם קירות הבית, והספים הם המזוזות אשר יקבעו בהם הדלתות או האסקופות אשר למטה ולמעלה מהדלתות או שני אלו הענינים יחד והוא יותר נכון, והקירות הוא מה שנשאר נראה מעובי הקיר במקום הדלתות ואותו העובי צפה גם כן זהב בדרך שלא היה נראה שם כי אם זהב, ופתח כרובים על הקירות, קצר בזה המקום זכירת תמונות ופטורי צצים. (ח) והעליות חפה זהב, ר"ל העליות אשר על הקדש ועל קדש הקדשים כי היו שם עליות גבהם כמו עשר אמות שנשארו מגובה הבית עד הקרוי. (י) מעשה צעצועים, פירשו בזה בצורת נערים קטנים ויהיה אם כן הענין כפול כי הרצון בכרובים גם כן צורת נערים והרצון בו כמו רובים שהם נערים, ונראה לי שהרצון בו מעשה פרישות, ר"ל שהיו פורשים בכנפיהם ויהיה מענין שק ואמר יוצע לרבים (אספר ד' ג') אע"פ שהם שני שרשים. והנה היו הכרובים עומדים על רגליהם לשני צדדי הארון והיו אחוריהם דבקים לקיר המערבי שבקדש הקדשים ופניהם היו לצד הבית. (טו) אמות שלשים וחמש ארך, ר"ל בין שני העמודים ולזה היה גובה כל עמוד שבע עשרה אמה וחצי ואולם בס' מלכים זכר שגובה כל עמוד היה שמונה עשרה אמה ולא דקדק בחצי אמה או היה חצי האמה מכוסה בכותרת. והצפת אשר על ראשו, הוא הכותרת שהיה על ראש העמוד כמו שנזכר בס' מלכים והוא מחובר משתי כותרות כל אחת מצורת מזרק כמו שבארנו שם. (יז) ויעש שרשרות ברביר, ירצה לפי מה שאחשב שהוא עשה שרשרות בכותרת הפנימית והיא התחתונה כי הצפת הוא שתי כותרות דבוקות זו בזו תמונת כל אחת מהן כמו תמונת מזרק, והנה כמו שקרא דביר שם הבית הפנימי כן קרא דביר שם הכותרת הפנימית.

ד.

(ב) ועשר אמות קומתו, אהשוב שהיה קומתו עשר אמות מחוט הסקרא ולמעלה, והשאר מהדברים באלו העמודים והים כבר בארנוהו בס' מלכים. (ו) לרצפה בהם את מעשה העולה ידיחו בהם, הנה הכיורות היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם

ויגליהם כמו שנזכר בתורה והנה זכר שהיו מדיחים בהם מעשה העולה כמו הקרב והכרעים, והים לרחצה לכהנים בו, ר"ל כשהיו צריכין טבילה. ז) ויעש את מגרות הזהב עשר, ידמה שכלם היו מדליקין ובכל שלחנות שבחיכל היו עורכים גם כן לחם הפנים והראיה לזה מה שאמר אחר זה ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים ואת המגרות ונרותיהם לבערם כמשפט. ט) ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה. הנה חצר הכהנים הוא אשר היה בתוכו מזבח הנחשת ולאמצע צד המערב ממנו היה האולם והחיכל והדביר, והעזרה הגדולה היא עזרת ישראל. טו) עשה חורם אביו למלך שלמה. אחר שוב שהוא חסר וא"ו והרצון בו עשה חורם ואביו למלך שלמה וזה כי אביו גם כן היה בקיא בזאת המלאכה כאמרו בס' מלכים ואביו איש צורי חרש נחשת. נחשת מרוק, ר"ל צרוף ונקי. יז) וכין צרדתה. היא צרתן בס' מלכים. כח) הוא מכלות זהב, מכלות הוא מקור בפלח משלוח והרצון שהכל בשלמות הוא זהב. כט) דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו', ידמה שלקדש הקדשים היו ארבע דלתות בפתח אחד שתי דלתות הפנימיות היו זהב ושתי הדלתות החיצונות היו עץ שמן והיו מצופות זהב וכן הענין להיכל.

ה.

ד) וישאו הלויים את הארון, ובס' מלכים כתיב וישאו הכהנים את הארון, ואחשוב שהלויים נשאוהו עד בית ה' ומשם לקחוהו הכהנים והביאוהו במקומו אל הדביר, ולזה יצדק בלויים שנשאוהו ובכהנים שנשאוהו. ה) העלו אותם הכהנים הלויים, הרצון בו הכהנים והלויים וכן כתוב בס' מלכים. יא) כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו, ר"ל הנה כל הכהנים הנמצאים בישראל התקדשו באופן שהיו ראויים לעבודה לרבויה הקרבנות שהקריבו ביום ההוא כמו שנזכר אחר זה ולזה לא שמרו בזה שתעבד המחלוקת המשמשת בשבת ההוא. יב) והלויים המשוררים לכלם לאסוף להימן לידותן, כבר נתבאר כמה שקדם כי אלו הם ראשי המשוררים. עומדים מזרח למזבח, הנה הדברים היותר נכבדים היו בצד המערבי והמעט בכבוד מהם היו בצד המזרחי וכבר בארנו סבת זה בכאורנו לדברי התורה בפרשת ויקרא, וזכר שהמחצצרים והמשוררים בכלי שיר והמשוררים בפה להודות ולהלל לה' כלם היו מסכימים בקולם, ר"ל שכאשר ידים זה קולו ירים זה קולו וההפך.

ו.

מח) ועתה קומה ה' אלהים לנוחך וגו', ידמה שבעת תפלת שלמה היה שם ארון ה' לפניו ואע"פ שנזכר כמה שקדם שיצאו הכהנים מן הקדש כי לא היו כלם נושאים הארון והנה קצתם היו משרתים בהקרבת הקרבנות בעת שהיו קצתם נושאים ולזה התפלל שיקום ה' וישרה שכנינו בזה הבית אשר לו בית מנוחה כי לא יבחר ה' ית' במקום זולתו עוד. אתה וארון עזך, ר"ל אתה תביא שכינתך לזה המקום לנוח בו תמיד וארון עזך גם כן ינוח בזה המקום כי עוד לא יעתק למקום אחר יבחר ה' ית' בו. כהניך ה' אלהים ילבשו תשועה, כשישרתוך שרות תדבק בו השגחתך בישראל בדרך שחסידיך ישמחו בטוב שתביא עליהם. מנ) אל תשב פני משיחך, קרא עצמו משיח ה' ית' כי ה' ית' בחר בו ועוד שכבר נמשח בשמן

המשחה ואמר שישמע ה' תפלתו בעבור זכות דוד עבדו וחסדיו כי כאמת כל מעשיו וכונותיו היו בתכלית מה שאפשר מהשלמות כמו שנתבאר מספור דברי קורותיו, רק בדבר אוריה החתי לבד, ובעבור חסידותו ביתר עניניו העביר חטאתו ה' ית' כאמרו גם ה' העביר חטאתך ולא תמות (כ"ג י"ג י"ג) כמו שאמר שלמה הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא (מג"י י"א ל"א) והנה מלת רשע היא אצלנו פעל עבר, והרצון בזה הנה הצדיק יעמד בשלום בארץ גם כאשר רשע לעבור עברה בה והוא חוטא בה הנה עם כל זה יגין עליו בשלא יענש על העברה ההיא באופן שהיה נענש לולא עוצם צדקו.

ז.

(ז) ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית ה', הנה החצר הוא חצר הכהנים ותוך החצר ההוא קדש להקריב בו כי טובח העולה שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו לא היה מספיק לכל אלו הקרבנות. (יב) ויאמר לו עמיתי את תפלתך וגו', הנה הרחיב המאמר בזה המקום כי כבר השמיט קצת אלו הדברים בס' מלכים וכל זה מבואר עם מה שבארנו שם.

ח.

(ח) ומן בני ישראל אשר לא נתן שלמה וגו', ר"ל הנה היתה הסבה אשר לא נתן שלמה לעבדים למלאכתו מבני ישראל ואע"פ שהיה אפשר לו זה לפי מה שנכתב בפרשת מלך בס' שמואל לפי שהם אנשי מלחמה ושריו ופרשיו. (י) ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה וגו', הנה התרנו הספק בזה בספר מלכים (א' ט' כ"ג) במה שכתוב בזה המקום חמשים ומאתים ושם כתוב חמשים וחמש מאות. (יב) אז העלה שלמה עולות לה' וגו', זה כלו מבואר ממה שבארנו בזה בס' מלכים. (יז) ער היום מוסד בית ה', ר"ל ער היום שהיה מוסד בית ה' ועד היום שכלה אותו והיה שלם נכונה כל מלאכת שלמה וירמה מזה שלא היתה מלאכתו נכונה במה שאמר אחר זה שהלך לעציון גבר להרבות לו זהב.

ט.

(ט) ומלכת שבא וגו', כבר בארנו כל זה בס' מלכים. (יז) שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת, במלכים כתוב שלשת מנים זהב וזה לאות כי המנה היא מאה זהב. (יח) וכבש בזהב לכסא מאחזים ר"ל שכל מדרגה ומדרגה ממעלות הכסא היו נאחזות לכסא בזהב שהם מצופות בו באופן שאחר שהיו מצופות זהב ירומה היותם עם הכסא מחתיכה אחת מהזב. (כ) וכל כלי בית יער הלבנון, הוא בית שלמה וכבר נתבאר צורתו בס' מלכים. (כג) ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות, הנה בס' מלכים כתוב ויהי לשלמה ארבעים אלף אורות סוסים למרכבו, וכבר התרנו הספק בזאת הסתירה בס' מלכים. (כד) ומוציאים הסוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות, ר"ל שהמס אשר היו נותנים מוציאים הסוסים ממצרים היה לשלמה, וכן היה הענין במוצא הסוסים מכל הממלכות שהמס היה לשלמה. או ירצה בזה כי מכל הארצות שהיו מוציאים הסוסים ממצרים היה המס לשלמה.

יא.

(ג) ואל כל ישראל ביהודה ובנימין לאמר, הנה התבאר כי קצת משאר השבטים היו עם רחבעם. (ד) ויבן ערים למצור ביהודה, הנה ערי המצור הם ערים בצורות חכמה דלתים ובריה ונקראו כן לפי שלא יוכל האויב לבא בהם להלחם אבל יצטרך לו לבא עליה במצור והנה עשה זה מפני ירבעם שאם יבא להלחם עמו ימצא הערים בצורות ולא יוכל ללכדם בקלות. (ה) ערי מצורות, הם ערי מצור. (ו) ויחזק את המצורות, ר"ל שכבר חזק עוד את הערים הכצורות וזה שכבר נתן בהם שרים ממונים לשמרם ואוצרות מאכל ושמן ויין כדי שיוכלו לעמוד במצור ימים רבים ושם גם כן בכל עיר ועיר מהם צנות ורמחים לחזקם עוד בכלי המלחמה כשירצו להלחם עם הקמים עליהם. (ז) התיצבו עליו מכל גבולם, ר"ל התיצבו אצלו. (ח) כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן, ר"ל כי מפני שעשה כהני במות מקצת העם אשר לא היו מבני לוי עשק מהכהנים והלויים מתנותיהם והוצרכו ללכת למלכות רחבעם לקחת מהמתנות שם חלקם. (ט) ויעמד לו כהנים לבמות ולשעירים ולעגלים אשר עשה, הוא מענין אמרו ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים (ויקרא י"ז) והם שדים ודמונים כוזבים שעשו מהם אלוהות, או היו מסופקים אם למזל שור יתנו הגדולה בדבר הצלחת ישראל ביציאת מצרים או למזל מלה כמו שהיו חושבים המצרים ולזה היה הצאן אליל מצרים ולפי שהיו יותר סומכים על דבר העגלים מפני העגל אשר עשה אהרן לא זכר בס' מלכים כי אם העגלים. (י) וזכר כי משאר השבטים באו בירושלים רבים לזבח לה' אלהי אבותיהם ובוזה הענין חזקו מאד מלכות רחבעם ואמצוהו עד שלש שנים למלכות רחבעם כי עשו רחבעם ועמו הישר בעיני ה' עד שלש שנים. (יא) ויקח לו אשה את מחלת בת ירימות בן דוד וגו', זכר בזה המקום שכבר לקח נשים ממשפחתו הראשונה היא מחלת והשנית היא אביחיל וזאת השנית ילדה לו את יעוש ואת שמריה ואת זהם ואחר זאת השנית לקח מעכה בת אבשלום והיא היתה גם כן ממשפחתו כמו שבארנו בס' מלכים, והנה ספר זה כי רחבעם עשה שלא כדין להמליך אביה ולפי שהיה משרש אבשלום שהיה רשע עשה אביה (אָנִיס מִיֵּא ט"ו ג.) הרע בעיני ה', לנגיד באחיו כי להמליכו, ר"ל שכבר שמהו רחבעם לראש ולשר באחיו כי היה רצונו להמליכו אחריו ואע"פ שאינו בכור והנה הבין זה אביה מרצון אביו ויפרץ מכל בני רחבעם ר"ל שכבר חזק מהם מאד לכל ארצות יהודה ובנימין לכל הערים הבצורות כי שם שם אנשים ממונים מצדו לשמור הערים ההן ונתן להם שם המזון לרב כדי שיהיו יותר חזקים ויותר משועבדים ובוזה נוסף לו חזק על אחיו ולזאת הסבה גם כן שאל אביה רבוי נשים כדי שיהיו לו בנים רבים ויחזק יותר מאחיו ולזה ספר אחר זה שנשא לו אביה ארבע עשרה נשים. ואפשר שנאמר שהרצון בזה שכבר הבין זה אביה כי רצון אביו היה להמליכו והנה הרבה רחבעם לשלוח מכל בניו לכן ארצות יהודה ובנימין לכל הערים הבצורות ונתן להם שם המזון לרב ולזה שאל רחבעם המון נשים להתחזק יותר במלכותו בסכת בניו שהיו שוכרים את ערי המבצר.

יב.

ה) ויהי בעת שהוכן מלכות רחבעם והתחזק לפי מה שאפשר אז שמן ויבעט ועזב תורת ה' וכל עמו עמו ולא ארכו הימים שהביא עליו ה' ית' העונש הראוי לו כי בשנה השנית למרדו עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ולכד ערי המבצר אשר ליהודה, וידמה שכבר עשה זה ה' ית' להשנחה להשיבם לאמונתו כמו שזכרנו בס' מלכים. י"ג) וגם ביהודה היה דברים טובים, ר"ל כי גם בעם יהודה היתה דברים טובים ובזכותם גם כן שב חרון אף ה' מרחבעם ומהם.

יג.

ג) ויאמר אביה את המלחמה, הנה זאת המלחמה לא נזכרה בפרט בס' מלכים. ארבע מאות אלף איש בחור, הנה לא זכר בכאן שיהיו גבורי חיל וזכר זה באנשי המלחמה לירבעם וכל זה להישיר כי לה' המלחמה הלא תראה כי חיל אביה לא היו כי אם ארבע מאות אלף איש וחיל ירבעם היו שמנה מאות אלף איש בחור גבורי חיל כלם ועם כל זה נצחו חיל אביה חיל ירבעם עד שכבר חמיתו מהם חמש מאות אלף איש כי צעקו לה' ויעתר להם. ה) ברית מלח, הנה המלח שומר הדברים מהעפוש וההפסד ורצה בזה שזה הברית הוא קים תמיד להיות המלכות לבית דוד. הנה ספר אביה כל זה הספור לישראל למשוך לכבב אליו כדי שיעזבו שקוצי ירבעם וישונו אל ה' אלהיהם ולא היה רוצה אביה שימיתו אך שיתחרמו מתועבותיהם אשר המציא להם ירבעם וישונו אל ה' אלהיהם ואל זרע דוד הראוי למלוך עליהם. י) ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו, ר"ל ואמנם אנחנו הנה ה' הוא אלהינו ולא עזבנוהו, והלויים במלאכת, ר"ל לעבוד עבודתם בשיר ובכלי ובפה להודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו. כ) ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו, ר"ל כי לא השאיר לעצמו עוד ירבעם כח להלחם עם אביה כי מתו רב גבוריו. ויגפהו ה' וימת, הנה ידענו כי חיה שתי שנים אחרי אביה ולזה יהיה הרצון בזה כי מרב מצוקתו בהחלשו ואפסית כחו מת קודם עתו כמו שאמר בנבל ויגוף ה' את נבל וימות (ש"ח כ"ה ל"ח). כג) בימיו שקמה הארץ עשר שנים, ר"ל ששקמה ארץ יהודה ובנימין מכל מלחמה כמו שבארנו זה בס' מלכים.

חנה זה באור מה שהגבולנו כאורו מזה הספר בזה המקום שלא כארנוהו בס' מלכים.

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור זולתי התועלת שמנינו בזה בס' מלכים הם: התועלת הראשון הוא: להודיע שאין ראוי לאדם להתחיל במלאכה אם לא יוכן לו להשלימה ולזה ראוי שישער תחלה אם יוכל להשלימה קודם שיתחיל בה. ולזה ספר כי לא התעורר שלמה לכנות בית המקדש לקושי המלאכה הזאת עד שהתחזק על מלכותו וגדלוהו ה' ית' על כל מלכי הארץ ומלך על כל ישראל באופן שהיו כלם נכנעים מאד למצותו כי אז יאות לו לעשות זאת המלאכה הגדולה וזה שכבר הוצרך לעור גדול מזה ממלכי הארץ ובפרט מחירם מלך צור והוצרך גם כן לעור רב מישראל כמו שיתבאר מדברי זה הספור.

התועלת השני הוא: להודיע כי הלויים המשוררים בכלי ובפה היו עומדים ממזרח למזבח לצד עזרת ישראל לפי שהיתה קדושתם למטה מקדושת הכהנים וכן

תמצא בדברים המזרחים שהיתה קדושתם למטה מקדושת הדברים המערבים כמו שהרחבנו המאמר בזה בפרשת ויקרא.

התועלת השלישי הוא: לפרסם השגחת ה' ית' בטובים והתפשיט ענישו על החמאים, ולזה תמצא שזכר כי בעת שהיה רחבעם הולך בדרכי ה' ית' היתה מלכותו הולכת ומתחזקת ואחר שסר מדרכי ה' ית' נתנו ה' ית' כיד שישק מלך מצרים ולולא הכנעו לפני ה' ית' היה משחית מלכותו ולזה גם כן זכר כי מפני שהיו אביה ועמו הולכים בצד מה אהרי מצות ה' ית' לפי מה שנתבאר מדברי אביה לירבעם ולישראל וזעקו לאלהים במלחמה נפלו בידם חיל ירבעם עם היותם רבים מאד ותקיפים מחיל אביה, ואולם שאר התועלות מנינו אותם כלם כס' מלכים.

יד.

(6) ויעש אסא הטוב והישר וגו', עד סוף הספר. (3) ויגדע את האשרים, כמו שצותה התורה ואשריהם תגדעון (דנכים י' ה') וכבר בארנו שם באי זה מין מן האשרה יהיה זה הדין. (7) ואת החמנים, הם אלילים עשו לעבודת החמה ולזה נקראו חמנים והנה טעו רבים בשמש לעשותו אלוה להתפרסם הפעולות השופעות ממנו בזה העולם השפל לפי מה ששם בו ה' ית' מהכח ביום הבראו. (8) ויבן ערי מצודה ביהודה כי שקמה הארץ, העיר בזה כי ראוי לאדם בעת אשר יש לאל ידו להשתדל בתקון עניניו ולא ימתין לעת הצורך פן יצר עליו העת ולא ישלם לו זה ולזה גם כן (1) אמר אסא לבני יהודה נבנה את הערים האלה ונסב אותם חומה ונבנה בהם גם כן מגדלים לחזקם ונשים בחומה דלתים ובריח ובמגדלים שלא יוכל האויב להכנס בהם בעוד שהארץ לפנינו ואנחנו יושבים בה לבטח. כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב, למדנו מזה שהוא ראוי שיכיר המושגח שהטובה הבאה לו היא מאת ה' ית' בעבור טוב דרכיו עם ה'. גם ראוי שיפרסם זה כי בזה תועלת נפלא להתיישר לעבודת ה' ית'. (2) ה' אין עמך לעזור בין רב לאין כח, ר"ל אין עמך הברל כשתרצה לעזור בין שיהיה הנעזר רב אונים או יהיה נעדר הכח כי הכל שוה אצלך. ה' אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש, ר"ל ה' אתה אלהינו ומנהיגנו ומשגיח בנו הנה אנוש לא יוכל לעצור ולמנוע מה שתרצה ולזה לא יבצר ממנו עורך מפני רבוי העם הזה הבא להלחם עמנו.

טו.

(8) ועזריהו בן עוזר היתה עליו רוח אלהים, ר"ל שאמר זה המאמר בנבואה והנה שלחו ה' ית' לאסא לחזק עוד לבו לטוב עם ה' הוא ויהודה ובנימין עמו ולזה אמר (3) שמעוני אסא וכל יהודה ובנימין הנה ה' עמכם בהיותכם עמו ותדעו כי אם תדרשוהו כראוי וזה יהיה בלכתכם אחרי מצותיו אז ימצא לכם ותדבק השגחתו בכס להטיב לכם ולהצילכם מן הרע ואם תעזבוהו הנה הוא יעזוב אתכם ותסור השגחתו מכם ולזה תהיו משולחים למקרים הרעים. (4) והנה נמשך לישראל ימים רבים שיהיו ללא אלהי אמת, אבל יעבדו ע"ז ולא נמצא להם כהן מורה התורה אליהם ולזה נהיה ללא תורה כי הכהנים הם אשר יורו משפטי ה' ית' ליעקב ותורתו לישראל וכאשר שב ישראל בצר לו אצל ה' ית' ובקשו אותו וזעקו לו נמצא להם

וזה היה בימי השופטים שנמצא זה בהם פעמים רבות. ה) והנה בעתים ההם שהיו ישראל ללא אלהי אמת וללא תורה לא היה שלום ליוצא ולבא כי מחוץ היתה משכלת הרב ומחדרים אימה כי היו מהומות רבות על כל יושבי ארץ ישראל והנה אז ו) היה קם גוי לכתת גוי ישראל אז יושבי עיר מהגוים ילחמו ביושבי עיר מישראל כי אלהים המם ישראל אז בכל צרה. ז) ואתם חזקו ללכת בדרכי ה' ית' ואל ירפו ידיכם מלהסיר השקוצים אשר התחלתם בהסרתם כי יש לפעלתכם שכר מאת ה' ית'. ח) וכשמוע אסא את הדברים האלה ישפך מטה שקרה בימי השופטים שהיה עדות על דברי נבואתו ושמע הנבואה נבואת עודד הנביא אז התחזק להעביר כל השקוצים ולחדש מזבה ה' אשר לפני האולם והוא מזבח העולה. והנה קרא נבואת עודד הנביא הנבואה שהתנבא בנו כי כזרה הספר יחס במקומות רבים עניני הבן לאב, ולזה תמצא שיאמר שהאב הוליד הבנים שהיו מזרעו אחר כמה דורות כמו שנתבאר בראש זה הספר. ט) ויקבץ את- כל יהודה ובנימין והגרים עמהם מאפרים ומנשדה ומשמעון וגו', ראוי שתדע כי בשנת חמש עשרה למלכות אסא היתה מלחמה לאסא עם בעשא ונצח אסא את בעשא והביאו שלל מישראל וזר שכבר נזכר בזה המקום כי בחדש השלישי לשנת חמש עשרה למלכות אסא זבחו לה' ביום ההוא מן השלל אשר הביאו. והנה זר השלל אי אפשר שהיה מן הכושים כי כבר אמר קודם זה בימיו שקמה הארץ עשר שנים, מורה כי אחר עשר שנים היתה לו מלחמה וזאת המלחמה אי אפשר שתהיה עם בעשא כי כבר אמר ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא וזר היה בשנת חמש עשרה למלכות אסא כמו שבארנו בס' מלכים כי השלשים וחמש התחילו בהכרח מאת צמיחת מלכות רחבעם ולזה הוא מבואר כי עד שנת חמש עשרה למלכות אסא לא היתה שם מלחמה עם בעשא ומזר המקום יתבאר שאותו השלל הביאו מישראל ובאותה המלחמה נצח אסא את בעשא ומפני זה נפלו עליו מישראל לרב בראותם כי ה' אלהיו עמו ועל דבר אותה המלחמה שהיתה עם בעשא דבר לו עזריה בן עודד הנביא אותם הדברים שקדמו.

מז.

ה) בשנת שלשים ושש למלכות אסא, היא שנת שש עשרה למלכות אסא כמו שבארנו בס' מלכים. ז) בהשענך על מלך ארם וגו', ר"ל כי אלו לא היה נשען על מלך ארם שהיתה ידו עם בעשא, והיה נשען על ה' ית' להלחם עם מלך ארם ועם בעשא הקמים עליו היה נותן חיל מלך ארם בידו כמו שנתן ה' ית' בידו חיל הכושים והלובים שהיו יותר רבים מזה. ט) להתחזק עם לבכם שלם אליו. ר"ל עם אשר לבכם שלם אליו. נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות. ר"ל ה' ית' השקיט ארצך תחלה ממלחמה מפני במחך בו וכאשר באו עליך מלחמות הצליחך בהם, אך מעתה שלא בטחת בו יש עמך מלחמות ולא תהיה נעזר בהם מהי ית' כמו שהיית נעזר בו כמה שקדם. י) ויכעס אסא אל הרואה, הנה מפני שלא חלק הנביא כבוד למלכות כמנהג הנביאים שאינם חולקים כבוד למלכות בדברי הנבואה כעס אסא על הרואה ונתנו בבית הסדר כי היה בכעס עמו על אלו הדברים הקשים שאמר, וידמה כי אז היו קצת ישראל מרכיזים בעד הנביא ואומרים, למלך שאין

ראוי שיעשה זה והוא רציץ אותם ושברם מרב כעמו על דברי הנביא שלא חלק כבוד למלכות. והנה בסוף ימיו חלה את חליו מדה כנגד מדה הוא לא הסכים ללכת להלחם עם מלך ארם ועם בעשא עם ראותו היותו נעזר בשם ה' כשבטח בו כאלו לא היו לו רגלים ולזה הסיר ה' ית' מרגליו כח ההליכה וספר שגם בזה הענין חטא שלא דרש ה' בחליו אך בטח ברופאים וידמה מזה כי אם היה דורש ה' היה נמצא לו להסיר ממנו זה החולי. (י) וזנים מרוקחים, ר"ל מינים מרוקחים.

יז.

(ב) ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו הנה לכדם אסא אביו מבעשא קודם דבר חנני הרואה ושם בערים ההם שרים ישמרום לו וינהיגו העם אשר ישם. (ד) ולא כמעשה ישראל, ר"ל שהיו עובדים ע"י. (ו) ויגבה לבו בדרכי ה', ר"ל שגבה רצונו מאד להפליא ללכת בדרכי ה' ית' ולזה הסיר מה שנשאר מהכמות והאשרים מיהודה וצוה ללמד בערי יהודה תורת ה' למען יחזיקו בה בני עמו. (ג) בירניות וערי מסכנות, ר"ל מגדלות וערי אוצרות. (ה) ואלה פקודתם לבית אבותיהם, ספר זה להעיר איך פרו ורבו מלכות יהודה מפני היותם הולכים בדרכי ה' ית' כי בימי אביה לא היו כי אם ארבע מאות איש שולף חרב ובימי יהושפט היו אלף אלפים ומאה וששים אלף גבורי חיל רבים, מלבד הגבורים אשר נתן המלך בערי המבצר בכל ארץ יהודה לשמרום.

יח.

(ה) ויסיתם אלהים ממנו, ר"ל ויסירם אלהים ממנו.

יט.

(ג) הירשע לעזור ולשנאי ה' תאהב וגו', ר"ל כי מפני שבא לעזור לרשע והוא אחאב היה עליו קצף מאת ה' להביא עליו שרי הרכב אשר למלך ארם לרמיתו, אך הצילו ה' ית' כי נמצאו עמו דברים טובים. (ו) כי לא לאדם תשפטו כי לה', ר"ל המשפט שתשפטו אינכם ממונים עליו בעבור אדם שתעמדו במקומו אך אתם בו בעבור ה' ית' אשר ממנו המשפטים והוא עמכם בדבר המשפט כאמרו כי המשפט לאלהים הוא (דנכ"ח ט' י"ז) ולזה מי שיעות המשפט הוא מורד בה' ית' ולזה ראוי שתשמרו מלעשות עול ומלשאת פני איש ומלקיחת שחד כי אין עם ה' ית' דבר מאלו הדברים הפחותים. (י) וכל ריב אשר יבא עליכם מאחיכם וגו', הנה השופטים שהעמיד בירושלים הם ב"ד הגדול ולזה שם בהם יהושפט מן הלויים והכהנים ומראשי האבות לישראל והזהירם בדבר הדבר הנפלא כמשפט בין דם לדם באחד השערים שישפטו בהם כמו שצותה התורה ויזהירו אותם מעבור על הוראותם ולא יאשמו לה' כמו שזכרה התורה בפרשת כי יפלא ממך דבר למשפט כי בזה יסוד התורה וקיומה כי אם יעשה כל אחד כהוראתו תהיה תורה כשתי תורות ויבא זה להפסד רב ולמריבות חזקות מפני חלוף הדעות, הלא תראה מה שקרה לישראל מהרע מפני דעות הצדוקין בימי בית שני.

ב.

ה) ויעמוד יהושפט בקהל יהודה, מזה המקום למדנו שהקהל יאמר על אחד מהשבטים, ומזה המקום למדנו שפר העלם דבר של צבור יקריבו אותו כל שבט ושבט שנאמר והקריבו הקהל (ויקרא ל' י"ד) וכל שבט ושבט מהם נקרא קהל. ט) אם תבא עלינו רעה חרב שפוט, כבר נתבאר זה מתפלת שלמה בן דוד הנזכרת במה שקדם אחר בנין בית המקדש. י) אשר לא נתת לישראל לבא בהם בכאס מארץ מצרים, כבר הזהיר ה' ית' אל תצר את מואב ואל תתגר בהם מלחמה (דברים כ' פ') וכזה הזהיר שם מעמון ובני שעיר ולזה סרו ישראל מעליהם ולא השמידום. כ) האמינו בה' אלהיכם ותאמנו, ר"ל האמינו ביעודי ה' ית' ותהיו קימים ונאמנים ולא יפול בלבבכם ספק על דבר הנבואה כי אולי כסבת החטא תסור ממנו הטובה הזאת. כג) ויעמד משוררים לה' וגו', הנה נראה יהושפט כי אינו כומח כי אם כה' ית' ולזה כאשר היה יוצא לפני אנשי המלחמה העמיד משוררים לה' שהיו מהללים להדרת קדשו והיו מודים לה' ית' על החסד שהבטיחם ובעת שהחלו לרנן ולהלל ה' ית' נתן ה' לאויביהם רצון שהיו מארכים קצתם לקצתם ונתחדשה שנאה ביניהם עד שכבר עמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר שהיו עמם להחרים ולהשמיד ואחר שכלו להכות ביושבי שעיר סבב ה' ית' לחדש שנאה בין בני מואב ובין מואב עד שכבר השחיתו איש את רעהו ובוה היו כמו עוזרים לישראל. לד) רק הבמות לא סרו, ר"ל הבמות שהיו לה' והם במות יחיד ואמר זה כי כבר נאסרו הבמות אחר בנין בית המקדש כמו שנתבאר בתורה. לה) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך, באר בזה כי לולא התחברו באניות עם אחזיהו לא נענש יהושפט שישברו אניותיו. ולא עצרו ללכת אל תרשיש, כי כבר נשברו ונתרועעו.

כא.

ז) לתת לו ניר, ניר הוא מלכות, או יהיה כמו נר, ר"ל שלא יכבה נר שלא יהיה מורעו מולך. ח) ויהי קם לילה, ר"ל חיל אדום המורדים בו והנה אדום הסובב אליו שהיה עם יהורם כי לא מרדו בלם כמו שזכרנו בס' מלכים. י) ויבוא אליו מכתב מאליהו הנביא וגו', ראוי שיתבאר מזה כי אליהו לא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי לא נחה רוח אליהו על אלישע שיהיה לנביא תחתיו כי אם אחר שלוקח מאתו כמו שיתבאר במעט עיון ממה שזכר בס' מלכים (כ' ג') ואז נמשח אלישע לנביא תחת אליהו כמו שאמר ה' ית' לאליהו וזה גם כן יורה שלא יהיה לנביא רק אחר שיסור אליהו מהיות לנביא, ובהיות הענין כן נתבאר כי בימי יהושפט היה אלישע לנביא כמו שזכר בס' מלכים בדבר מלחמת יהורם עם מישע מלך מואב, הנה התבאר כי כבר לוקח אליהו מעל ראש אלישע בימי יהושפט. ולזה התבאר שזה המכתב שבא מאליהו ליהורם בן יהושפט אחרי מות יהושפט היח אחרי לוקח אליהו מעל ראש אלישע, וכאשר התישב זה הנה נבאר שאליהו היה חי בהכרח בעת שהרג יהורם את אחיו אשר היה אחרי לוקח מעל ראש אלישע שאם לא הונח הענין כן הנה יחויב שנאמר שאליהו נתנבא קודם מותו שכן יהיה הענין ושכבר יגיע לו מזה זה העונש שזכר וזה דבר בלתי אפשר שיונח כן שאם היה הדבר כן יהיה העונש על החטא נגזר לאדם מרם היותו

חוטא ולא תשאר לו בחירה ימלט בה מהיות חוטא וזה סותר כל שרשי התורה שאם היה זה בן מה זה שאמר המלאך לאברהם עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך (בראשית כ"ב י"ג) ויעד לו שכבר יברכהו ה' בעבור זה, הלא היה ראוי גם בן שיברכהו ה' ית' בזאת הברכה ואע"פ שלא ינסהו בזה הנסיון כי כבר ידע שאם ינסהו בזה הנסיון יעשה מה שעשה, ובכלל הנה המאמר בישיעד הנביא שיחטא פלגי ויענש עליו עונש כך הוא הורס הגדולה שבפנות התוריות והעיוניות, ולזה יחוייב שנודה כי אליהו היה קים בימי יהורם ולזה לא נתבאר לנו שמת אליהו ומפני זה הוצרכנו להודות כי הנזכר בסוף ס' מלאכי הוא זה, ויהיה לו זה הארך הנפלא מהחיים על דרך פלא כמו שזכרנו בס' מלכים. טו) ימים על ימים, ר"ל שנים ימים נוספים על שנה אחת כי ימים יאמר על השנה כאמרו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט). יז) ולא נשאר לו בן כי אם יהואחז קטן בנוי, הנה מדד לו ה' ית' מדה כנגד מדה הוא הרג כל אחיו ולזה נהרגו בניו לא נשאר בהם כי אם אחד כמו שלא השאיר הוא מיהושפט כי אם בן אחד והוא יהורם בעצמו. יט) ויהי לימים מימים, ר"ל שזה היה לימים מהשנה השנית.

כב.

ג) כי אמו היתה יועצתו להרשיע, באר בזה כי סבת עשותו הרע בעיני ה' היה רשע אמו ורשע בית אחאב אשר היו יועצים לו אחר מות אביו. ז) ומהאלהים היתה תכוסת אחיזהו, ר"ל רמיסת אחיזהו והשחתתו, או ירצה בזה לכלוכו והתגאלו בדמו. ט) ואין לבית אחיזהו לעצור כח לממלכה, רוצה בזה כי היה ירא יהוא ממנו פן יקח ממנו נקמת יהורם ונקמת בית אחאב כי הוא היה בן יהושפט אשר דרש ה' בכל לבכו והצליח במלחמותיו ולזה הרגו והרג בני אחיו וחשב שאין לירא לו עוד מבית אחיזהו כי אין לבית אחיזהו מי שיוכל לעצור כח לעצמו למלך ובזה סרה פחדתו מעל יהוא, או ירצה בזה ואין לבית אחיזהו מי שנשאר לו כח להלחם עם ממלכה.

כג.

ד) לשוערי הספים, הם שוערי האסופים שזכרו במה שקדם (א' כ"ו ט"ו ט"ז) והיו נקראים גם בן אספי השערים (נחמיה י"ג כ"ה. ח) כי לא פטר יהודע הכהן את המחלקות, ר"ל כי לא שלח אותם אבל עכבם שם לזה הענין. י) ואיש שלחו בידו, ר"ל וכל אחד מהם היה חרבו בידו. יח) וישם יהודע פקדות בית ה', ר"ל מגוים לראשי המחלקות לכהנים וללוים. יט) ויעמד השוערים וגו', שהם היו שומרים שלא יבא שם טמא במקדש והיו שומרים עם זה הקדשים שלא יבא טמא לדבר מהם.

כד.

ה) ויקבץ את הכהנים והכויים וגו', הנה באר בזה המקום מה שקצר זכרו בס' מלכים והנה הגביל תחלה שיקחו הכהנים הכסף מכל ישראל והוא מחצית השקל שהונבל בתורה לכל איש ואיש והיא משאת משה עבד ה' לחזק את בית האלהים כי בני עתליה פרצו את האלהים וכל קדשי בית ה' עשו לבעדים ולא השאירו שם דבר, וצוה אותם שישמרו לדבר לחזק את ברכ הבית וצוה שיושם

כל הכסף הוא בארון בשאר בית ה' ויתנו חור בדלתו ומשם היו משליכים לארון. (י) ותעל ארוכה למלאכה בידם, ר"ל רפואה וחזק. (יז) כלי שרת והעלות, ר"ל כלי השירות וההעלאה. והנה ספר בזה המקום חטא יהואש אחר מות יהוידע אשר היה סבה אל הרע אשר הביא ה' ית' עליו. (יט) ויעידו בם ולא האזינו, ר"ל שהעידו בם הרעות שיבואום אם לא ישובו אל ה', והנה זכר כי (כא) במצות המלך המיתו בחצר בית ה' זכריה הנביא בן יהוידע על שהיה מוכיח אותם ולא אחר ה' ית' נקמתו כי (כג) לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם מעם, ר"ל שלא השאירו מהם עם ונתן בידם ה' ית' חיל לרוב מאד עם היות חיל ארם מעמי המספר ויואש הכו מכות רבות ונפלאות ובלכתם ממנו (כה) קשרו עליו עבדיו בעון דמי בני יהוידע הכהן והרגו אותו על מטתו, והנה אמר דמי בני יהוידע הכהן בעבור הבנים ישעתידים לצאת ממנו כמו שאמר את דמי נבות ואת דמי בניו (מ"ג ט" כיו), או אולי צוה להמית בנים אחרים ליהוידע על שהיו מגנים אותו על הרגו אחיהם, והנה זאת המלחמה שזכר בזה המקום היא זולת המלחמה הנזכרת בס' מלכים בזה המקום. (כז) ובניו ירכ המשא עליו ויסוד בית האלהים, ר"ל ובניו של יהוידע שהרג ואשר ירכ מהם משא הנבואה על יואש והיה מיסר אותו והוא זכריה שהרג בבית האלהים. ויסוד בית האלהים אשר בנה וחזק אותו הנה כל זה היה כתוב על ספר מדרש המלכים, ואחשב שהוא הספר אשר דרשו בו קורות כל מלך ומלך ודברי הימים שלו וקבצו זה כלו בזה הספר. או הוא ספר אחר בלתי נמצא אצלנו והוא היותר נכון.

כה

(ה) ויקבץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות וגו', כבר קצר זכרון הרבה מזה הספור בס' מלכים. וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא, זה מעיר איך נמעטו להפליא מימי יהושפט עד היום ההוא. (ה) כי אם בא אתה וגו', אך תבא אתה לכר. עשה חזק למלחמה, הנה עשה הוא מקור וכן חזק, והרצון בו אם תעשה זה לחזק עצמך למלחמה ולזה שכרת מאה אלף מישראל הנה יכשילך ה' ית' לפני אויב תחת אשר רצונו לעזור לך כי יש לה' ית' כח לעזור למי שירצה ואם הוא חלוש ולהכשיל מי שירצה ואם הוא חזק. (ז) ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך, העיר בזה כי אחר שיראה הנביא שאם יוסיף להוכיחם יוסיפו על חטאתם פשע ויקומו להרגו הנה אינו מחויב לישנות להם דברי הנבואה ההיא בעצמה אחר שעשה שליחות ה' ית' בה ולמדנו בזה שקצת העונות הם בצד שימנעו הבחירה מן האדם לשוב מהם וזה אמנם יהיה בעונות הגדולים מאד כי ה' ית' ירצה שיגיע עליהם לחוטאים העונש הראוי. (יט) ונשאך לכך להכביד עתה שבה בביתך, ר"ל להקנות לך כבוד על ההצלחה שהגיע לך במלחמה. (כז) וישלחו אחריו לכישה וימיתוהו שם, ידוע מזה המקום כי אמציהו חיה אחרי יואש בן יהואחז חמש עשרה שנה והנה בימי יואש סר אמציהו מאחרי ה' ולזה יהיה הרצון בזה כי מהעת שסר מאחרי ה' קשרו עליו קשר להמיתו כאשר תהיה לאל ידם וכאשר ידע אמציהו דבר זה הקשר גם אל לכיש להמלט שם מהקושרים עליו וירמה שמעת שנם אל לכיש המליכו עם יהודה את עזריה בנו ולא המיתוהו

בלכיש ער שמלך עזריה כמו אחד עשר שנים כמו שבארנו בס' מלכים. וזה כי בשנת חמש עשרה לאמצייה מלך ירבעם בן יואש והנה מלך ירבעם קודם עזריה כמו ארבע שנים כי בשנת שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה בן ירבעם ואם אמרנו שכבר נשלמו לעזריה שלשים ושמונה שנה כאשר מלך זכריה הנה לא מלך ירבעם קודם עזריה כי אם שלש שנים וישארו שתיים עשרה שנה שמלך עזריה בחיי אמצייה אביו, וזה הבאור השני נאות מאד אל מה שבארנו בס' דניאל כי זמן עמידת בית ראשון הי' ארבע מאות ושש ועשרים שנה.

כו.

(ה) ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין ביראת (וכן כהנז ככ"ו וכן ממנחם בירושלמי (סופה פ"ט ה') ככהניכס דפוס נאפולי וכן הכנס המהניכס דמליף גדלהח דה' וכן נלה שיהי גורם ככ"י) האלהים, ר"ל שכבר הירד עסקו לדרוש אלהים בימי זכר הו שהישירו אל זה כי היה חכם ומבין ביראת האלהים ובימי דרשו את האלהים הצליחו ה' ית'. ז) והמעונים, ידמה שהם העמונים וכן הענין בדומה לו הנזכר בראש זה הספר (ח' ד' מ"ח) באמרו והמעונים אשר נמצאו שם. טו) ויעש בירושלם חשבונות מחשבת חושב, ר"ל שכבר עשה אומניות נפלאות מעשה אומן להמציא כלים יפות בהם לירות חצים גדולים מאד ואבנים גדולות. מז) וכחזקתו גבה לבו עד להשחית, ר"ל כאשר התחזק מאד במלכותו בזה האופן שזכר גבה מאד לבו עד שהשיאהו לבו להשחית חק התורה ורצה לקחת לו כתר כהונה ולזה בא להקטיר על מזבח הזהב. יח) ולא לך לכבוד מה' אלהים, ר"ל אין זה הדבר שעלה בלבך לעשותו לך לכבוד מאת ה' כאלו רצה בזה כי כבר ישיגהו על זה ממנו עונש ובזיון. יט) ויוקף עזיהו, ר"ל שכעס עם הכהנים ובעת כעסו נגעו ה' ית' וזרחה הציעת במצחו והוכרח לצאת משם במהירות כי נגעו ה'.

כז.

(ג) ובחומת העפל, הוא מקום גבוה בירושלים. ד) ובחרשים בנה, ר"ל בשדות או ביערים ועשה זה לחזק מלכותו.

כח.

(י) הלא רק אתם עמכם אשמות לה' אלהיכם, ר"ל הלא רק מה שאתם בו מזאת המחשבה לכבוש אחיכם לעבדים ולשפחות הנה עמכם אשמות לה' אלהיכם מדברים אחרים ותוסיפו על חמאתיכם זה הפשע, ולזה שמעוני והשיבו את השביה מאחיכם כי חרון אף ה' עליכם על מה שאתם מוסיפים על חמאתיכם פשע זה. טו) וינהלום בחמורים לכל כושל, ר"ל כל מי שהיה חלוש ולא היה יכול ללכת ברגליו. יט) כי הפריע ביהודה ומעול מעל בה', ר"ל שכבר השבית ובטל ביהודה את מצות התורה והביאם לעבור על האזהרות שבה. כ) ויצר לו ולא חזקו, אמר זה כי כבר דמה אחז להתחזק עם יד מלך אשור ולזה שלח לי עבדך ובנך אני ולא היה לו ממלך אשור העזר שחשבו. כד) ויסגור את דלתות בית ה', ידמה

שעשה זה למנוע עבודה ה' לגמרי כמו שנתבאר אחר זה ולזה גם כן ספר כי חזקיה פתח את דלתות בית ה' להעמיד העבודה על מקוניה.

כט.

(ד) ויאספם לרחוב המזרח, הוא עזרת ישראל. (ה) והוציאו את הגדה מן הקדש, ר"ל שיוציאו כל הטמאה הנמצאת בו. (ו) בני עתה אל תשלו, הוא מענין הסרה כמו ונשל הכרזל מן העין (דברים י"ט ה') ונשל גוים רבים מפניך (ס"ז א') והרצון בו והחזיקו במלאכה אל תהיו מוסרים מהעבודה הנכבדת אשר נתן ה' ית' לכם למנה כי בכם לבד בחר ה' לעמוד לפניו לשרתו. או יהיה הרצון בזה אל תתעצלו ויהיה מענין שלוח ומנוחה וכאלו זרום שיישדלו בוריוות וכמהירות במה שצוה אותם כדי שתשוב העבודה על ענינה. (ז) כמצות המלך בדברי ה', ר"ל שהם עשו זה במצות המלך שהיא בדברי ה'. וזה כי דברי ה' בתורה יחיבו אותם לעשות כן כדי שתשלם העבודה באופן שצוה ה' ית'. (ח) אשר הוניה המלך אחוה, ר"ל אשר הרחיק כי הוא הסיר זאת העבודה ובטלה. (ט) וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם, למדנו מזה המקום כי קבלת הדם היא מהעבודות ושהיא לא תהיה כי אם על יד כהן בעת היותו בכיהונו, ר"ל עם בגדי כהונה כי אז לבד הם כהנים כמו שנתבאר בתורה. (כ) ויעמד את הלויים בית ה' במצלתים וגו', כאר בזה כי מה שצוה דוד וסדר מענין המשוררים היה מצווה מגד ונתן הנביאים מפי ה' כי ביד ה' היתה המצוה הזאת ביד נביאיו. (כז) ובעת החל העולה החל שיר ה', למדנו כי הלויים היו משוררים בפה ובכלי יחד והכהנים מחצצרים בחצוצרות מעת התחיל העלאת העולה עד שתכלה העולה ותשלם העבודה, ומה המקום נלמד שלא היו משוררים בעת העלותם מנחתה ונסכיה. (ל) בדברי דוד ואסף החוזה, ר"ל שאמרו מההודאות שאמר דוד בס' תהלים ומאשר אמר אסף שם שהיה חוזה דוד. (לא) זבחים ותודות, הם שלמים אלא כי עם דתודה היו באים לחמי תודה כמו שזכר בתורה. וכל גדיב לב עולות, ר"ל שכל איש נדיב לב הביא עולות שהם כלם לה'. (לב) והקדשים, הם השלמים שהיו קצתם תודות. (לד) ולא יכלו להפשיט את כל העולות, למדנו מזה שהפשטת העולות לא תחויב היותה בכהן. כי הלויים ישרי לבב להתקדש מהכהנים, ידברו שרבים מהכהנים מעלו בעז' בעת שחטאו מלכי יהודה ולזה אמר כי הלויים היו יותר ישרי לב מהכהנים להתקדש בזאת העבודה ולזה הוכרחו הלויים לעזור אל הכהנים בזה עד כלות המלאכה ועד שימצאו כהנים מתקדשים לזה מה שיספיק לעבוד עבודתם ואפשר כי קצת הכהנים לא היו יכולים להתקדש כי היו בעלי קרי, אך הלויים היו יותר ישרי לב והיו יכולים לשמור עצמם מזה שהרי הטמאה הזאת באה מפני הרהור עבירה כמו שאמרו שהרי אדם מהרהר ביום ובא לידי טומאה בלילה (כהנות מ"ו). (לה) וגם עולה לרב וגו', ועוד שהרי היתה שם עולה לרב שהיה מחויב שיעולה הכהנים והיו צריכים בזה כהנים רבים והיו גם כן צריכים להעלות שם חלבי השלמים שהיו רבים והנסכים לעולה שהיו גם כן רבים, ואפשר שקרא עולה חלבי השלמים והנסכים לפי שהיו עולים על המזבח.

5.

(ג) כי הכהנים לא התקדשו למדי, ר"ל למה שיספיק לקרבנות הפסחים כי שם יצטרכו כהנים רבים ולזה הצטרך לרחות אותו לחדש השני ועוד כי העם והם העולים לרגל לא נאספו לירושלים. והנה מזה המקום למדנו שכבר אפשר שיעברו השנה בעבור שלא נאספו העם לירושלים או בעבור שהכהנים אינם מקודשים לפי מה שיספיק, וראוי שיתבאר מזה שאם היו הכהנים טמאים לא ידחה לפסח שני אבל יעשוהו בטמאה כי השרש בידנו אנשים נדחים לפסח שני לא הקהל וכבר למדנו זה גם כן מאמרו לא התקדשו למדי למדנו מזה שהיו רבים טחורים אלא שלא יספיקו ויצטרכו שיהיו יותר ולזה הוצרכו לעבר השנה אך אם לא התקדשו כלל היו יכולין לעשות אותו בטמאה. (ה) כי לא לרב עשו ככתוב, ר"ל כי לא עשו ישראל פעמים רבות הפסח ככתוב. (ו) גם ביהודה היתה יד האלהים, ר"ל שהוא עזרם בזה להמות לבם אל מה שרצוהו המלך. (ז) ואת כל המקטורות הסיוו, ר"ל הכלים שהיו מקטרים בהם לעיזו. (ח) והכהנים והלויים נכלמו ויתקדשו, ר"ל שהם נכלמו במה שהוצרכו לרחות הפסח חדש אחד על אשר לא התקדשו למדי כי כבר השיגם על זה בשת וכלימה ולזה נתקדשו עתה כלם והביאו עולות הבקר לבית ה' קודם שחיתת הפסחים כי כן ראוי כי עולת הבקר קודמת לכל קרבן. (ט) הכהנים זורקים את הדם מיד הלויים, הנה באר כי מפני שהיו בעלי הפסחים טמאים הוצרכו הלויים לעמוד על שחיתת פסחיהם וזכר כי רבים מהעם שבאו מאפרים ומנשה יששכר וחובלון לא הטהרו ואכלו את הפסח בלא ככתוב כי היו ראויים להרחות לפסח שני ועוד כי כבר אכלוהו בטמאה ולא אכלוהו במהרת הקדש כי הם היו טמאים באכלם אותו, והנה התפלל עליהם חזקיהו להי' ית' שיכפר על עונם ושמע ה' לקול חזקיהו וירפא העם מהחלי שהביא ה' עליהם על עונם זה, ומזה המקום למדנו שכבר עברו השנה שאם לא היה הענין כן הנה לא יתכן לומר שאכלוהו בלא ככתוב כי לא היה שם עת אחר אחריו יהיה ראוי לאכלו בו ועוד כי לא יתכן שיהיו כל הקהל נדחים לפסח שני ואמנם קרא אותו החדש השני כי כבר קדשו ניסן להיות ראשון קודם שעברו השנה כמו שאמרו ז"ל (פסחים י"ו). (כ) וידבר חזקיהו על לב כל הלויים וגו', הנה הדיבור על לבם היה לפי מה שאחשב למשוך לבכם להישיר העם אל הטוב כדי שיכופר להם עונם ולעבוד כלם עבודתם יום ביום בימי החג כשיר בכלי ובפה, והנה אכלו ישראל בכל ימי הפסח וזכי שלמים והיו מתודים להי' אלהיהם על השלמים בסמכם ידיהם עליהם כדי שיכופר להם העון ובוזה גם כן היה תועלת ללויים כי ישמחו ישראל בשלמים אשר הם זוכים להאכלם מהם כמו שנוכר בתורה ואולי בזה גם כן דבר חזקיהו על לב כל הלויים. (כג) ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים, ידמה שזה הקהל היו הלויים ועשו זה לפי שמה שחטאו בראשונה ערכב שמחתם ועתה רבה שמחתם על אשר כופר להם עם שבזאת העבודה נסכמו הכהנים והלויים להתפלל להי' ית' על ישראל ותבא תפלתם למעון קדשו השמים כמו שזכר אחר זה. (כו) כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלים, ר"ל להיות ארבעה עשר יום ימי שמחה והם ימי חנוכת הבית ושבעת ימי החג כמו שזכר שם. (כז) ויקטו הכהנים הלויים ויברכו את העם וגו', ידמה שהיה הרצון בזה דבר אחר זולת ברכת כהנים

אך היתה תפלה וברכה שברכו בה ישראל הכהנים והלויים יחד ויהיה הרצון באמר הכהנים הלויים. הכהנים והלויים שאם היה הרצון בזה ברכת כהנים לא היה צריך לוטר הלויים ועוד מה חדוש היה בזה הלא בכל יום היו נושאים כפיהם לברכה, ואפשר שנאמר שהברכה שברכו אותם עתה היתה יותר נשמעת מפני העבודה הנפלאה שקדמה לה.

לא.

ג) ויעמוד חזקיהו את מחלקות וגו', ר"ל שכבר העמיד מחלקות הכהנים ומחלקות הלויים שהיו מונבלות לפי מה שסדר דוד שימשך אחריהם לכניהם הנה שם אותם על מחלקותם איש כפי עבודתו, ר"ל כי הכהנים היו משרתים כל מחלקות מהם שבעת ימים על דבר הקרבנות והלויים היו למחלקותיהם גם כן לפי מה שהגביל דוד וזה כי מהם היו ממונים לשרת לעולה ולשלמים בדבר השיר כפה ובכלי בהם כמה יחד עם הכהנים המחצצרים בחצוצרות ומהם היו ממונים בשערי בית ה'. ג) ומנת המלך עם רכושו וגו', הנה התנדב המלך לעשות כל קרבנות הצבור מן רכושו להקל מהעם והם התמידין והמוספין ומה שימשך להם. ה) ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלויים, ר"ל המתנות שחיבה התורה לתת להם כאלו תאמר מעשר ראשון שהוא ללויים ותרומה וחלה ובכורים ומה שידמה להם כדי שיהיו מוכנים ופנויים להתחזק בעיון בתורת ה' כי לזאת הסבה כונה התורה בנתינת אלו המתנות לכהנים וללויים כאמרו יורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל (דברים ל"ג י'), והנה היו יושבי ירושלים כל יהודה ובנימין והגרים שהיו עמהם מאפרים ומנשה והנה אחשב שזה הוא מה שדבר חזקיהו על לב כל הלויים המשיכילים שכל טוב כי בזה משך לכם לעבוד עבודתם בלב שלם בעבור היות לחםם נתן ומימיהם נאמנים אך לא באר זה שם שלא יפסיק הספור ההוא, וידמה שכבר היו נותנים גם כן להם קודם זה מתנות אך מפני שהכהנים והלויים היו טרודים אז לחזור על הגרנות לבקש מתנותיהם לא היו יכולים להתחזק בעיון בתורת ה' כראוי ולזה רצה חזקיהו שיביאו להם מתנותיהם בבית ה' כדי שיהיו פנויים לעיין בתורה וזה הוא הנכון כבאר זה הדבר. ה) וכפרוץ הדבר, ר"ל וכהתחזק דבר המלך עליהם הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש והוא דבש תמרים וזאת היא תרומה גדולה והיא לא תנהג אלא בדבר שנמרה מלאכתו כמו דגן תירוש ויצהר והנה התמרים המיוחדים לעשות מהם דבש אין מלאכתם נגמרת עד שיהיה הדבש נעשה מהם והביאו גם כן ראשית כל תכואת שדה כגון מיני קטניות ופירות אשר יתחילו בתרומה, ומעשר הכל שהוא ללויים הביאו לרב, וזה הביאו כלם כמצות המלך, ר"ל אשר היו בערי יהודה ושאר בני ישראל הגרים שבאו שם ועוד הביאו עם זה מעשר בקר וצאן שהיה קדש והיה נאכל לבעלים בירושלים ומעשר קדשים המקודשים לה' אלהיהם והם מעשר שני שהיה קדש ולא היה נאכל כי אם בירושלים, אמנם מעשר ראשון איננו קדש כמו שנתבאר בתורה. ו) ויתנו ערמות ערמות, הנה הערמה היא כרי. והנה הרצון באמרו גם הם מעשר בקר וצאן, גם הם ומעשר בקר וצאן. ז) החלו הערמות ליסוד, ר"ל להתחיל ואמר ליסוד כי היסוד הוא התחלת הדבר בכנין. ח) ויראו את הערמות ויברכו את

ה' ואת עמו ישראל, הנה ברכו את ה' לפי שבך ישראל להרבות פירותיהם וברכו
 ישראל מפני שהשלימם מצות המלך בעין יפה והנה עשו זה מפני ראותם רבוי
 הפירות והתבואות שהביאו שם. (ט) וידרש יחזקיהו על הכהנים והלויים על הערמות,
 ר"ל שחקר עמהם אם היו עולות לזה הרבוי מתנותיהם קודם הכאת העם מתנותיהם
 בבית ה' ואז ענה עזריה הכהן הגדול שהיה מבית צדוק (י) כי מעת שהתחילו
 להביא התרומה בבית ה' שלח ה' ית' ברכה כפירות עד שיהיה בהם לאכול ולשבוע
 ולהותר עד לרוב, וראוי שתדע כי בעת השבוע יספיק מהמון לאכול ולשבוע מה
 שלא יספיק לזה בעת החסרון ולזה היה זה ראייה כי ברך ה' את עמו והנה הותר
 לנו אחר שאכלנו אכול ושבוע הוא כל הרבוי הזה שאתה רואה והוא לאות גם כן
 כי ברך ה' את עמו. (יא) להכין לשכות בבית ה', כדי שישימו בהן מתנות כהונה
 ולויה. (יב) והקדשים באמונה, אחשב כי הקדשים הם המעשר שני והיו מביאים
 אותם הבעלים לירושלים לאכול שם כשיעלו לרגל. או ירצה בקדשים מה שיקדישו
 ישראל לה' או אי זה שיהיה מהם והנה היה הנגיד לשמורם כונניהו הלוי ושמעיהו
 אחיהו היה משנה לו להשתדל בשמירת אלו האוצרות והנה היתה זאת השמירה
 על הלויים כמו שזכרנו במה שקדם. (יד—ט) וקורא בן ימנה הלוי וגו', ר"ל כי קורא
 הלוי שהיה שוער למזרח בית המקדש היה ממונה על נדבות בית האלהים לשמורם,
 ר"ל מה שיתנדבו העם לבדק הבית והיה ממונה גם כן לחלק תרומת ה' וקדשי
 הקדשים לכהנים כמו חמאת ואשם והיו ממונים על ידו ערן וחבריו בערי הכהנים
 שיתנו באמונה לאחיהם במחלקותם כקמן כגדול חלקו מהמתנות המחלקות ביניהם
 בשורה מלבד מדה שנתחשו מהם לזכרים לכל הבא לבית ה' לדבר יום ביומו
 והוא הבית אב שלא היה משרת הוא וסיעתו כי אם יום אחד מהשבוע של אותו
 משמר. ואלו היו ממונים על זה ההתיחש כדי שיבאו כל אחד ביום בית אב שלו
 לעבודתם במשמרותם במחלקותם כי המחלוקת היתה מתחלקת לבתי אבות. והיו
 ממונים גם כן על התיחש הכהנים לבית אבותיהם לדעת בכל אחד מאי זו משמרה
 היתה אביו ויתחשו בניו למשמרה ההיא, וכן יתיחשו הלויים על ידם מבן עשרים
 שנה ומעלה במשמרותיהם ומחלקותיהם כדי שיעבוד כל אחד מהם עבודתו הראויה
 לו יום ביום כאלו תאמר שאלו הממונים ידעו שאנשי משמר מהלויים המשרתים
 בשיר בכלי כך בזה היום הם פלני ופלני והם יעמידום על זאת העבודה ביום
 ההוא וכן הענין כמשוררים כשאר כלי שיר ובפדו ובשוערים, והם גם כן ידקדקו
 שיתחש כל טפס נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל קהל אשר הם ממנו כאלו תאמר
 שאם היה זה הטף מפלני לוי הנה ייחסו הטף אל המשמר שהוא ממנו כי באמונת
 הממונים על זה ההתיחש יתקדשו הכהנים והלויים קדש וזה כי הם יודיעו להם
 קודם זה שיתקדשו ליום פלני כי אז תהיה עבודתם, ולולא זה הפקירות היתה
 אפשר שיגיע יום הבית אב והם לא ידעו זה תחלה, ולא יהיו מוכנים לעבוד
 עבודתם כי אינם מהורים ולכני אהרן הכהנים כשדרה מגרש עריהם בכל עיר ועיר
 היו ממונים אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל זכר ככהנים מדה שהגיע
 לחלקם שם בכללות מהמתנות על יד הממונים הראשונים ואלו יחלקו זה ביניהם,
 וכן היו עושים זה ללויים לכל מי שנתחש מהמחלוקת ההיא אשר מהעיר ההיא

לחלק ביניהם המעשר שהגיע לכללם חלק כחלק. ואם יאמר אומר שכבר היתה בזה שררה ללוים על הכהנים והתורה צותה בהיפך זרז והוא שיהיו הלוים משרתים את הכהנים אמרנו לו שזאת היא עבודה להעמיד הכהנים על עבודתם בדרך שלא יצטרכו למרוח בדבר אחר זולתי העיון בתורה כי הכהנים הם יותר מיוחדים בלמידת התורה מהלוים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ג' ז').

לב.

ד) ואת הנחל השומץ בתוך הארץ, הוא גיחון כמו שזכר אחר זה. ה) ויעל על המגדלות ולחוצה החומה האחרת, ר"ל שכבר העלה החומה והגביה אותה על המגדלות הבניים אצלה וכנה לחוצה ממנה החומה האחרת להוסיף חוץ לירושלם. ויחוק את המלוא עיר דוד, ידוע כי סביב עיר דוד היתה חומה וחוקן מן החומה היה רחוב שהיו מתקבצים בו ולזה נקרא מלוא וכבר בנה אותה שלמה והנה חוקו חוקיה להוסיף חוץ לעיר דוד. יט) ליראם ולכהלם למען ילכדו העיר, זרז מבואר כי כשיפחדו שומרי החומות תרפינה ידיהם משמירתם ויקל אז לאויבים ללכוד העיר. כ) ויחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור, ר"ל שלא נשארו שם מהמחנה אשר לו אחד מהשרים והסגנים ולא מהגבורים והנה מה שנשאר היו החלשים שלא היתה להם לא גבורה ולא שררה והנשארים היו מעטי מספר כמו שזכר ישעיה. כד) ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו, ר"ל שכבר דתפלל חזקיה אל ה' כמו שזכר בס' מלכים ואמר לו ישעיה שה' ית' יוסיף על ימי חמשי עשרה שנה וירפאהו עד שכבר יעלה בית ה' ביום השלישי ונתן לו ישעיה מופת על זה כמו שזכר בס' מלכים ולא השיב יחזקיהו לה' ית' כמו מה שגמל עליו מהטוב כי היה ראוי שיפרסם לכל גבורות ה' ית' ונפלאותיו למען יתישרו לעבודתו ולא עשה זה כי הבאים אליו מבבל לדרוש המופת אשר היה בארץ לא נתן בו חזקיה הכבוד לה' ית' אך התכבד בפניהם להראות להם גדולתו וכל בית נכותו ועל זה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם ששלח לו ה' ית' ביד ישעיה הנביא (מ"ג כ"א י"ז ט' וינעו ט"ל ו' ט') כי הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו אל בבל ומבניו אשר יוליד יקח מלך בבל ויהיו פריסים בהיכלו ולא יהיה כי אם כהשחתת יהודה וירושלם ובהגלותם אמר שהקצף היה על יהודה וירושלם וספר שכבר נכנע יחזקיה מגבה לבו ונכנעו יושבי ירושלם ולא בא עליהם הקצף בימי חזקיהו ולזה אמר חזקיה הלא אם שלום ואמת יהיה בימי. כח) וארות לכל בהמה, הם בתי אבוס הבהמות (אבוסה"ב בלש"י), ועדרים לאורות, הנה קצת האורות ישימו שם העדרים לשמרם בלילה והם כמו גדרות צאן (קורטץ בלש"י) והנה חאורות שם לעדרים אינם מקורות אבל הם מעלות. ל) סתם את מוצא מימי גיחון וגו', ר"ל שהוא סתם את המוצא בדרך שיבש הנחל ההוא ועשה תחבולה שהביא אותם המים למטה דרך חריצים תחת הקרקע לפאת מערב לעיר דוד. לא) וכן במליצי שרי בבל וגו', זה הוא דבר המלאכים ששלח כראדך בלאדן בן בלאדן אל חזקיהו והנה הרצון באמרו במליצי שרי בבל במליצים שהיו שרי בבל והיו שלוחים

לו מאת מלך בבל. לדרוש המופת אשר היה בארץ, ר"ל המופת שהיה בענין חיל מלך אשור שהשכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים (מ"ג נ' ל"ה). עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו, ר"ל שבזה הענין עזבו ה' ית' לעשות כפי מחשבתו ולא הישירו על יד נביאו מה יאמר למלאכי מלך בבל כדי לנסותו לדעת כל אשר בלבבו וידמה מזה כי בשאר עניניו שעשה מהם לפי מה שאפשר מהטוב עזרהו ה' ית' והישירהו אליהם אך בזה המקום לא רצה להישירו כצד אחר לנסותו ולפי שאמר וכן במליצי שרי בבל למדנו שכמו שעשה דבר בלתי ראוי בזה הדבר כן עשה דבר בלתי ראוי במה שעשה מסתימת מי גיחון, והסבה בזה אצלי מפני שהוא היקף בזה לעצמו כשהסיר תועלת זה הגדר מירושלם והיה לו לבטוח בה' ית' שעזרהו ויצילהו מסנחריב מזולת שיסתם מי גיחון.

לג.

(ז) פסל הסמל, הוא כמו פסל הצלם. (ח) וילכדו את מנשה בחוחים, ר"ל בבנינים החזקים שבא להמלט בהם. (י) וסבב לעפל, ר"ל שסבב החומה לעופל שהיה המקום הנבוה יותר סביב ירושלם והגביה החומה מאד ושם שרי חיל בבל הערים הנצורות ביהודה לחזקם מפני האויב וידמה שלא הסיר הגלולים כי אם מבית ה' ומירושלם אך לא עבדו ע"ז אחר זה בימיו לא עם יהודה ולא הוא אך לבמות היו מזבחים לשם ה' אלהיהם, ובזה לכד היו חוטאים כי כבר נאסרו הבמות.

לד.

(ד) והחמנים אשר למעלה מעליהם גדעו והאשרים ונו, ר"ל שכבר גדעו האשרים והחמנים כמו שאמרה התורה ואשריהם תגדעון, וידמה מזה שהחמנים היו קצת אילנות הם מחלק השמש והיו חושבים שישפע עליהם מהשמש שפע רוחני, ושכר והדק הפסילים והמסכות וזרק על פני הקברים הזובחים להם. ר"ל שכבר זרק מה שהדק כדי שלא יהנו בו על פני הקברים שיהיו קברי האנשים הזובחים לאלו האלילים ועצמות הבוטרים לע"ז היא שרף על מזבחותם לטמאם. (ו) נחרבתיהם סביב, ר"ל כי הלך סביב טמקום למקום לבער אלו האלילים והמזבחות והאשרים מחרבות ישראל והם עריהם שהיו אז חרות. (ה) ובשנת שמנה עשרה למלכו למהר את הארץ והבית, ר"ל אחר שמהר הארץ והבית כי אז נתן אל לבו לחזק את בית ה' אחר שבער זכר ע"ז מהארץ לפי מה שהיה אפשר לו. (ז) אשר אספו הלויים שומרי הסף, הם הממונים על שמירת כלי הקדש והקדשים, וידמה שזה הכסף היה שנכו מחצית השקל לכל איש מישראל כמו שנזכר בתורה ואז נכנעו לה' כל שארית עשרת השבטים אשר היה בארץ. (י) המפקדים בבית ה', ר"ל אשר נתן להם זאת הפקידות. (יג) ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה, ר"ל שהיו משגיחים בעניני עשייתם המלאכה היא ומחזקים אותם בה להישירם לעשותה כפי הראוי וממחרים אותם לעשותה ברויות וזה הוא החזק שהיו מהזקים אותם במלאכה ומלאכה. (יז) ויתיכו את הכסף הנמצא בבית ה', ר"ל יזהריקו הכלי

שהיה בו ממנו, או תהיה ההתכה שחלקו אותו לעושי המלאכה ונתנו ממנו לכל אחד מהם לפי מה שיצטרך לו. או תהיה התכתי לעשות ממנו מטבע כדי שיוכלו (לקנות) בו כל מה שיצטרך להם. (ז) ואת עבדון בן מיכה, הוא הנקרא עכבור בס' מ"ב (כ"ג י"ג). (כ) בן תוקהת בן חסרה שומר הבגדים, בס' מלכים (ע"ד) נקרא שמו בן תקוה בן חרחם והכל אחד אך היו לו שני שמות. (ל) ויעבר את כל הנמצא בישראל, ר"ל שכבר העביר כל הנמצא בהם מהתועבות והגלגולים אשר לא בער אותו קודם זרה וכבר האריך בזה הספור בס' מלכים לזכור מה שהעביר מאלו התועבות והגלגולים.

לה.

(ג) ויעמד הכהנים על משמרותם, ר"ל שכבר העמידם על המשמרות שהיו מוגבלים ומסודרים ביניהם מימי דוד ושלמה. ויחזקם לעבודת בית ה', ר"ל שזרזם בענין העבודה שיהיו זרוזים בה לעשותה כראוי תמיד. (ג) תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד, ידענו כי הארון לא נלקח בגלות ירושלם כי בכלים שזכר מלך בבל לא נזכר זה גם לא נזכר בכלים שהשיב כורש לזרובבל ולזה ידמה שהוא צוה לתתו בבית שהכין לו שלמה לגנוז שם כי ידע שעתידי הבית ליחרב ולולא זה לא היה מעם לאמרו תנו את ארון הקדש בבית כי לא סר משם וכבר נרמז בזה המקום שהכין שלמה לגנוז שם בס' מלכים. ויהיה אמרו אין לכם משא בכתף כי איך שיהיה כבר סר מהם זה העמל והוקל מהם ולזה זרזם שיעבדו אה ה' ואת עמו במה שמנדה אותם עליו. (ד) והכינו לבית אבותיכם במחלקותיכם, ר"ל שתמדהו ליחס הלויים לבית אבותיכם איש על המחלוקת שלו. (ה) ועמדו בקדש. לפלגות בית האבות וגו', ר"ל עמדו בקדש כלכם למחלוקת בית האבות כל אחד לפי עבודתו בעבור אחיכם בני העם לעורם על דבר הפסחים ובעבור חלקת בית אב ללויים העובד ביום ההוא כי לא יוכלו להשלים אנשי בית אב זאת העבודה לרבויה. (ו) והכינו לאחיכם לעשות, ר"ל לכהנים, וזאת ההכנה היתה שהיו הלויים מפשימים הפסחים ועוזרים לכהנים בעבודתם להכין להם הדברים כדי שיוכלו להשלים מה שיש עליהם לעשות. (ז) ויסירו העולה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם, ר"ל שחלקו נתחיה לאנשי הבית אב של אותו היום וזה שאיש אחד מהם לקח נתח או נתחים ידועים ממנה וכן עד כלות כל הנתחים. (ח) ויבשלו הפסח באש כמשפט, למדנו מזה המקום שהצליה תקרא בשול ולזה אמרה התורה ובשל מבושל במים לפי שבאש גם כן יקרא בשול ר"ל הצליה, והקדשים בשלו בסירות, הנה הבקר היה לשלמי חגיגת הפסח ואתם השלמים בשלו במים באלו הכלים שזכר. (י) ואחר הכינו להם ולכהנים, ר"ל כי הלויים הכינו לעם הפסח והשלמים כמשפטי התורה למען לא יחטאו בזה והכינו אחר זה הפסח והקדשים להם ולכהנים לבשל אותם כמשפט כי הכהנים בני אהרן היו מרודים בהעלות העולה והחלבים של פסחים עד לילה ולזה הוצרכו הלויים להכין להם. (י"א) והנה היו המשוררים מתעסקים כל היום בעבודת השיר והשוערים היו לשער ושער ולא סר איש מהם מעל עבודתו כי שאר הלויים הכינו כל המצטרך לכהנים

ולעם. וזוה המקום למדנו שהמשוררים היו משוררים בעת עבודת הפסחים כי מן התורה לא התבאר שיהיו מחצצרים רק על העולות ועל השלמים. (כ) עלה נכו מלך מצרים, כבר נקרא שמו בס' מלכים פרעה נכה. (כג) ולא הסב 'אשיהו פניו ממנו כי להלחם בו התחפש, ר"ל כי שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו וילכש כלי מלחמה ולא שמע אל דברי נכה מפי אלהים, ירמה שמלחמתו היתה על פי נביא מה והגיד לו שאם ימהר יצליח כאמרו ואלהים אמר לבהלני. (כד) והנה כתובים על ספר הקינות, ירמה שהיה שם ספר נזכרו בו כל אלו הקינות. או רמז בזה אל ספר הקינות שעשה ירמיה והוא מגלת איכה, שם קונן ירמיה על 'אשיהו באמרו דוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם (ד' כ') כי בעון הדור הוא מת כמו שבארנו בס' מלכים.

לו.

(ג) ויסירוהו מלך מצרים בירושלים, כבר נתבאר בס' מלכים כי כבר שם אותו מלך מצרים במאמר (עס כ"ג ל"ג). (ו) ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה, זה היה בשנה הראשונה לנבוכדנצר ובשנת שלש למלכות יהויקים כמו שנזכר בס' דניאל (ה' ה') וירמה שלא הביא יהויקים לבבל אך קבל עליו לעבוד אותו, ר"ל לתת לו מס והניחו לשוב למלכותו ואחר כן עבר אותו שלש שנים ושם למרוד בו כמו שבארנו בס' דניאל, והנה כאשר אסר אותו בראשונה להוליכו בבלה הביא מכלי בית ה' לבבל ויתנם בהיכלו בבבל כמו שנזכר בראש ס' דניאל. (ט) ושלושה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלים, הנה בס' מלכים לא זכר רק החדשים ולא דקדק בעשרת הימים הנוספים. (יג) לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה', הנה כבר נזכרו דברי ירמיהו לו בספר ירמיה (ל"ז ל"ח). (כ) ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלך מלכות פרס, ר"ל שאז סר עבדותם שלא היו עבדים לו, והנה היו בניו אייל מיוחד בנו ובלשאצר בן בנו כמו שאמר הנביא ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו. (כד) עד רצתה הארץ את שבתותיה, כי כמו יובל אחד עמדו תחת עבדותו וזה כי בשנת תשע עשרה לנבוכדנצר הרבה ירושלים ונשארו למלכותו כמו המשים ואחת שנה והנה שבתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה תחת שלא שבתה שבתותיה כהיות ישראל בה. והנה ירמה כי מעת שלא דקדקו ישראל בשמטות וכיובלות שתשבת בהם הארץ באופן הנזכר בתורה היה ראוי שיעלה שנות השמטה כמו זה המספר והם כמו שלש מאות ועשרים וחמש שנה כי בכל יובל יש שבע שנות השמטה ושנת היובל והם שמונה שנים לכל יובל. למלאת שבעים שנה. ר"ל למלאת שבעים שנה למלכות נבוכדנצר כי כן היה זמן מלכותו כמו שזכר ירמיה. וירמה שאלו השבעים שנה נחשבו מהתחלת גלות יהויקים כי מאז נלו קצת העם והובאו קצת כלי בית ה' בבלה כמו שנזכר בס' דניאל ואלו נשלמו בשנה הראשונה לכורש כמו שבארנו בס' דניאל. (כז) ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' בפי ירמיהו, זה הוא לשבעים שנה מהגלות הראשון כאמרו כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבכל שבעים שנה אפקד אתכם (ירמיה כ"ט י') וירצה בזה למלאות שבעים שנה מעת שהתעוררו כשדים כנגד מלך יהודה וכבר נשלם

זה בשנת אחת לכורש כמו שזכרנו בראש ס' עזרא אשר נכתבו שם שני אלו הפסוקים האחרונים וידמה כי לזה נמשך ס' עזרא ושזה הספר וס' עזרא כתבם יחד איש אחד כי הלשונות מתרמות.

הנה זה הוא מה שראינו לבארו במה שהגבלנו הבאור בו בזה המקום, אך השאר שלא בארנו הוא מבואר בעצמו או בארנוהו בס' מלכים.

ואולם התועלות המגיעים מאלו הספורים זולת התועלות שמנינו בספר מלכים הם:

התועלת הראשון הוא: במדות והוא להודיע שהוא ראוי לאדם שישתדל לעמוד כנגד הרע קודם בואו כי אם ימתין עד בואו אולי יצר לו העת ולא ישלם לו זה, ולזה ראוי שיתחכם כנגדו בעת אשר אפשר לו זה, ולזה ספר שכבר בנה אסא ערי מצודה ביהודה כי שקטה הארץ, ולזה גם כן אמר נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים וכריח עודנו הארץ לפנינו (י"ד ו').

התועלת השני הוא: להודיע שהוא ראוי שיכיר מי שהוא מושגח מה' ית' בעבור טוב דרכיו שהטובה הבאה לו מה' ית' בעבור התהלכו את האלהים וראוי גם כן שיפרסם זה להמון כי בזה תועלת לו להתחזק בעבודת ה' ית' וימשך מהפרסום מה תועלת להמון שיתישרו לעבוד ה' ית', ולזה אמר אסא כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב (סג).

התועלת השלישי הוא: לפרסם עוצם השגחת ה' ית' באוהביו וההפך בהפך, ולזה ספר מה שהשגיח ה' ית' באסא ובעמו בעבור לכתם את ה' להצילם מאויביהם ואם הם רבים מאד מהם עד שכבר נצחו אסא ועמו חיל זרח הכושי שהיו עם רב מאד ולזאת הסבה גם כן ספר ענין מלחמת עמון ומואב ובני שעיר ביהושפט ועמו ונתנם ה' אלהיהם סגרים מתים לפניהם כאשר הביא חרב איש באחיו בעבור מה שעשה יהושפט הישר בעיני ה' (כ), ולזה גם כן ספר עוצם הרע שהביא ה' ית' וזה שכבר מת בחלאים רבים ונגפו ה' ית' מגפה גדולה בעמו ובבניו ובנשיו וככל רכושו ושכבר שלם לו ה' ית' מדה כנגד מדה על הרגו אחיו וזה שכבר הומתו בניו כלם ז' לתי אחד מהם לבד והוא אחזיהו (כא), ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע ליואש אחר עשותו הרע בעיני ה' והוא שחיל ארם בא עליו במצער אנשים ונתן ה' ית' בידם חיל לרב מאד ואת יואש עשו שפטים (כד), ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע הנפלא לאמציה מפני עשותו הרע בעיני ה' (כה), ולזה גם כן ספר עוצם הצלחת עזיהו מלך יהודה בעת דרשו את ה' ושבעת מעלו בה' נגוע בצרעת והיה מצורע עד יום מותו (כו), ולזה גם כן ספר שכבר התחזק יותם כי הכין דרכיו לפני ה' ושכבר נלחם עם בני עמון ויהזק עליהם (כז), ולזה גם כן ספר הרע הנפלא שהגיע לאחז בעבור עשותו הרע בעיני ה' (כח).

התועלת הרביעי הוא: כי קרוב ה' לקוראיו אשר יקראוהו באמת, ולזה ספר שכבר התפלל אסא אל ה' אלהיו על דבר הכושים ונשמעה תפלתו והוא שכבר נגף ה' את הכושים לפני אסא, ולזה גם כן ספר מה שהתפלל יהושפט אל ה' על דבר חיל בני מואב ועמון ובני שעיר הכאים עליו למלחמה וקרא גם כן צום על

בל יהודה כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת (כ) כמו שזכרנו במקומות רבים ונעתר לו ה' ית' ונתן חרב איש באחיו ולא נצטרכו יהושפט ועמו לכא עליהם כי אם לשלל. וספר גם כן שכבר זעק יהושפט בבא שרי הרכב להלחם עמו וה' עזרו (יח). ולזה גם כן ספר שהתפלל חזקוהו על אשר אכלו הפסח בלא ככתוב ולא במהרת הקדש ורפא ה' ית' את העם בעבור תפלתו. גם ספר מה ששמע ה' ית' תפלת חזקיה על דבר שנחריב ועל דבר חליו אשר היה נגזר מאת ה' ית' שימות בו (לג). גם ספר מה ששמע ה' ית' תפלת מנשה אעפ שהרשיע והפליג ברשע הנה בחלתו את פני ה' והכנעו מאד מלפניו נעתר לו ה' ית' והשיבו ירושלים למלכותו (נג).

התועלת החמישי הוא: להודיע שהבוטח בה' ישוגב ואשר לא יבטח בו וישים בשר זרועו לא די שלא יתחזק אבל יחלש. ולזה ספר כי כאשר שם אסא בשר זרועו ולא בטח בה' אך בטח במלך ארם מנע ממנו הטוב והוא נצוהו חיל ארם כי לולא זה היה נופל בידו כמו שנפלו הכושים והלובים (פז) ולזאת הסבה גם כן נמנעה ממנו הרפואה כאשר חלה את רגליו מפני שלא דרש את ה' כי אם ברופאים, ולזה גם כן כי יהושפט בטח בה' על דבר חיל בני מואב ועמון ובני שעיר והצלח (צ) וספר גם כן לזאת הסבה כי מפני התחתן יהושפט עם אחאב להוסיף לו חזק פרוץ ה' ית' מעשיו ונרם זה לאכזרן בניו עד שלא נשאר לביתו כי אם נער קטן יונק והוא יואש. וכן גם כן ספר באחו ששם בשר זרועו והוא מלך אשור ולא די לו שלא עזרו אבל הצר לו (כה).

התועלת הששי הוא: להודיע שהוא ראוי להשתדל בכל עוז ללמד התורה כי התלמוד מביא לידי מעשה, ולזה ספר כי מפני שהשתדל יהושפט ללמד תורה בישראל היה פחד ה' על כל הממלכות אשר סביבותיו ולא נלחמו עמו אך היו קצתם עושים לו מס והיה הולך וגדל עד למעלה.

התועלת השביעי הוא: להודיע כי אין ראוי להתחבר עם הרשעים אך להרחיקם ככל עוז וזה כי בהתחבר האדם לרשע יפרוץ ה' ית' מעשיו וישחיתם, ולזה זכר כי מפני התחבר יהושפט עם אחאב ללכת אל רמות גלעד למלחמה היה עליו קצף מאת ה' וכמעט שנהרג במלחמה ההיא לולא רוב הדברים הטובים שנמצאו עמו על אשר הכין לבבו לדרוש אלהים, ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שהתחבר יהושפט עם אחזיהו באניות (כ) נשברו האניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש. ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני מה שהתעורר אמציה לחבר אליו גדוד ישראל שהיו כלם רשעים ועובדי ע"ז היה זה סבה להשחית בעצמו ולפי ששמע לדברי הנביא להבדילו מחילו נצח את בני שעיר (כה).

התועלת השמיני הוא: להודיע קיום יעדי הנביאים, ולזה ספר שכבר יעד יחזיאל ליהושפט כי ה' ית' יהיה נלחם להם בחיל הגדול הזה שקם עליהם ממואב ועמון ושעיר ולא יצטרכו הם להלחם בהם אך ה' ילחם להם וכן היה ובעת שהגביל הנביא (כ), ולזה גם כן ספר קיום מה שיעד אליהו הנביא ליהורם על הרנו אחיו ועשותו הרע בעיני ה' לעבור בביתו ושכבר הגיע לו הרע שיעד לו בזמן ההוא שהגביל (כח), ולזה גם כן ספר קיום זכריה הנביא ליואש בן אחזיה

(כד) וקיום דברי הנביא שאמר לאמציה ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך כי השחית אותו יואש וגורש ממלכותו (כה), וזכר גם כן קיום יעוד ירמיה והוא שבשנת אחת לכורש פקד ה' את עמו כי זה מתהיב מיעודיו כמו שזכרנו בכאור אלה הדברים.

התועלת התשיעי הוא: להודיע שאין ממנים בסנהדרי גדולה כי אם כהנים או לויים או ישראלים מיוחסים, ולזה זכר כי בירושלים העמיד יהושפט מן הלויים ומטהכונים ומי'אשי האבות לישראל למשפט ה' ולרובי ושכבר יחויב שיהיה עליהם ראש אחד והוא ראש בית דין כאמרו והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר ה'.

התועלת העשירי הוא: להודיע שאין ראוי לתת הממלכה לבכור כשלא היה ראוי לה, הלא תראה כי ה' ית' בחר בשלמה בן דוד עם היותו הצעיר לבני בת שבע והיו גם כן לדוד בנים רבים קודם נשאו בת שבע, ולזה ספר בזה המקום כי יהושפט נתן הממלכה ליהורם מפני היותו הבכור כי לולא זה כבר היה כשאר בניו מי שהיה יותר ראוי למלוכה ולזאת הסבה גם כן לקח קצת ערים בצורות ממלכות יהורם ונתנן לשאר בניו ולא היה ראוי לו לעשות כן אבל היה ראוי שיבחר היותר ראוי אחר שנראה לו שלא היה ראוי יהורם למלכות אלא מפני היותו הבכור, והנה נמשך מזה מה שנמשך מהרע והוא שקם יהורם על אחיו המיכים ממנו והרגם עמהם השרים העוזרים להם והיה גם כן מלכותו סבה לרעות נפלאות לפי מה שזכר בזה הספור.

התועלת האחד עשר הוא: מה שלמדנו הספור שאליהו לא מת בעת הלקחו מעל ראש אלישע בן שפט כמו שבארנו בביאור אלה הדברים מפני המכתב שבא מאליהו ליהורם ובוה נתישרנו להאמין כי מה שאמר מלאכי הנני שולח לכם את אליה הנביא וגו' רומז אל זה שזכר בזה המקום ושהוא יהיה אלו החיים הארוכים והנפלאים וכבר הארכנו המאמר בזה בכאורנו בזה המקום ובס' מלכים.

התועלת השנים עשר הוא: להודיע כי ממשמרת הלויים היו שישמרו הבית והקדשים מכל טמאה ושיעזרו לכהנים במלאכות אשר אפשר העשותם לא על יד הכהנים ולא לכהנים לבד אבל גם לישראל היו משרתים בכמו אלו המלאכות הנכבדות ולזה ספר ביהודיע שהעמיד השוערים על שערי בית ה' ולא יבא טמא לכל דבר, ולזה גם כן ספר בספור הזקיה כי הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלויים עד כלות המלאכה. ולזה גם כן ספר שם כי הלויים היו ממונים לשמור הקדשים והמתנות כהנה ולחלקם ביניהם. ר"ל בין הכהנים אשר ראוי לחלקם ביניהם והיו ממונים ליחס אותם למחלקותם ולבתי אבות לכל מחלוקת והם יודיעו לכהנים ולמחלקות אחיהם הלויים שישרתו ליום שיודיעו אותם ויתקדשו לזה כדי שלא יצטרך לכהנים כי אם לעבוד עבודתם ולעסוק בתורה. וספר גם כן בספור יאשיה כי בדבר בדק הבית היו ממונים קצת הלויים כדי לנצח לכל עושה מלאכה לעבודה ועבודה כבנין הבית והזקוה. וספר שם גם כן כי הלויים היו מפשיטים הפסחים ובשלו הפסח והקדשים לכל העם כמשפט ולהם ולכהנים.

התועלת השלשה עשר הוא: להודיע שישראל חייבו לתת כל אחד מהם מחצית השקל בכל שנה על עבודת אהל מועד, ולזה ספר שנתנו קול ביהודה

ובירושלם להביא לה' משאת משה עבד האלהים, ולזאת הסכה גם כן זכר כפי עזרא שהעמידו עליהם מצות לתת שלישית השקל בכל שנה כמו שבארנו שם (נחמיה י' ל"ג) ואולם הוצרכנו לבאר זה מאלו המקומות כי לשון דברי התורה בזה בפרשת כי תשא היא עמוקה מאד.

התועלת הארבעה עשר הוא: לפרסם המופת שחדש ה' בעזיה המלך לנגעו בצרעת תקף שחשב למעול בה' להקטיר הקטרת על מזבח הזהב, ולמדנו בזה שהצרעת היא ענין דומה למיתה ולזה הביא ה' ית' עליו הצרעת תמורת התחיבו מיתה בידי שמים והוא מבואר שהיא ענין מתיחס אל המות כי הצרעת תערבב כל הפעולות הטבעיות.

התועלת החמשה עשר הוא: במצות והוא לבאר כי קבלת דם הקדשים לא תהיה כי אם על יד הכהנים, ולזה אמר בספורי הזקיה וישחטו את הבקר ויקבלו הכהנים את הדם, ואולם הוצרכנו לזה כי בתורה לא נתבאר זה באור שלם.

התועלת הששה עשר הוא: במצות והוא להודיע כי הלויים היו משוררים בפה ובכלי והכהנים מחצוצרים בחצוצרות מהחל העולה בבקר ובערב עד לכלות העולה, ולזה אמר ובעת החל העולה החל שיר ה' וגו' והחצוצרות מחצוצרים הכל עד לכלות העולה, ומזה המקום למדנו שאינם משוררים בעלות המנחה והגסכים והנה היה זה השיר לעולה והשלמים כמו שזכר בזה הספור ונזכר עם זה בתורה.

התועלת השבעה עשר הוא: להודיע שמעברין את השנה בשביל עולי רגלים שיוכלו לבא ובשביל הכהנים אם לא יוכלו להתקדש מהם באופן שיספיק וכן בשאר הסבות הנהוגות זה הכנהג, ולזה אמר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח כחדש השני כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלים.

התועלת השמונה עשר הוא: להודיע כי הטמאים אע"פ ששחטו הפסח עליהם וזה יתכן כשלא היו טמאים לנפש אדם הנה אינם אוכלים בבשר הפסח, והנה למדנו זה ממה שזכר בזה הספר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב ולא במהרת הקדש, ר"ל כי הם חטאו בזה בישני פנים האחד כי הטמאים לנפש אדם היה ראוי שיהיו נדחים לפסח שני ואם עשו פסחיהם בראשון הם חוטאים, והחטא השני הוא מפני מה שלא אכלו את הפסח במהרת הקדש, למדנו מזה ששאר הטמאים שאפשר שישחטו הפסח עליהם אינם אוכלים בו כי ראוי שיאכלוהו במהרת הקדש.

התועלת התשעה עשר הוא: להודיע כי המתנות נתנו ללוים ולכהנים למען יחזקו בתורת ה', ולזה אמר לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה' וכבר בארנו שהענין הוא כן בבאורנו לדברי התורה.

התועלת העשרים הוא: להודיע כי כאשר יכינו ישראל המתנות לכהנים וללוים באופן שיגיע מזה התועלת המכוון בהם, ר"ל שלא יהיו הכהנים טרודים במזונותיהם ויהיו פנויים לעסוק בתורה ולעבוד ה' ית' אז יתברכו תבואותיהם ופירותיהם כאמרו מהחל התרומה לבוא לבית ה' אכול ושבע והותר עד לרוב כי ה' ברך עמו.

התועלת העשרים ואחד הוא: להודיע שכבר נכנס הארון במקום שהבין
לגנוז שם שלמה בן דוד מלך ישראל ולזה לא בא ביד מלך בבל כשהחריב את
בית המקדש ונשא את כל כליו לבבל, ולזה הוא מאמר יאשיהו ללויים תנו את
ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל והיה זה כי שלמה
והנביאים שהיו אז בימי דוד אביו ובימיו ישערו שכבר יחרב הבית ולזה יעדו על
פי הנביאים שיבנה בבית המקדש מקום יגנו בו הארון בעת הראוי וזה הענין
הודיע דוד לשלמה כמו שהודיע לו שאר דברי הבנין בכתב מיד ה'.

התועלת העשרים ושנים הוא מה שלמדנו מזה המקום: שהשבעים שנה
שאמר ירמיה אינן נחשבות לחרבן הבית אך הן נחשבות להשתעבד ישראל תחת
מלך בבל כמו שבארנו בס' עזרא ובבאורנו לזה, ולזה נשלמו בשנת אחת לכורש
כמו שזכר בסוף זה הספר.

ובכאן נשלם זה הבאור והיתה השלמתו בשני לחדש ניסן של שנת תשעים
ושמנה לפרט האלף הששי ישתבח היכול אשר עזרני כרחמיו וכרוב חסדיו ויתברך
על כל ברכה ותהלה אמן.

